Моїй матері і на згадку про мого батька

– Кожен, хто має розум, – вів я далі, – пригадав би, що існує двояке порушення зору, яке виникає із двох причин: коли потрапляють зі світла до темряви або коли із темряви виходять на світло. І якби знаття, що саме діється із душею, то, коли-небудь побачивши її збентеженою і неспроможною щось розгледіти, ніхто не став би безглуздо сміятись, а радше б задумався, чи прийшла ця душа із світлішого життя і тепер підлягає затьмаренню, чи ж навпаки, від великої темряви діставшись до світлішого життя, вона вся виповнена яскравим сяйвом: такий її стан і таке життя можна вважати за щастя, а тій першій душі годилося б тільки поспівчувати. А коли б хто, глянувши на неї, хотів насміятись, то нехай він менше сміявся б над першою, ніж над тією, яка опустилась згори, зі світла.

Платон, Держава VII

Первий звіт 3 берізня

Дохторь Штраус каже аби я писав шо думаю і помнив усе шо зі мною буде від сьогодні. Я не знаю чому але він вважа шо це важливо аби вони могли бачити чи можна якось використати мене. Я думаю, з мене буде польза бо міс Кінніан каже вони спробують зробити мене умним. Я хочу бути умним. Звуть мене Чярлі Гордон і я роблю в пикарні Доннера де містер Доннер дає мені по одинадцять доларів на тиждень і дає хліба та тістечко, коли я попрошу. Мені тридцять двоє років і в наступному місяці буде мій день народження. Я сказав дохторю Штраусу та професорю Нявмуру шо я не вмію добре писати, але він сказав, шо це неважно і шоб я писав як я балакаю і як пишу твори у класі міс Кінніан у її школі для недорозвинених дорослих куди я хожу вчитися тричі на

тиждень коли маю вільний час. Дохторь Штраус каже шоб я писав усе шо думаю і все шо зі мною бува але голова в мене порожня і сьогодні я вже нічого не напишу... Ваш Чярлі Гордон.

Другий звіт 4 берізня

Я сьогодні мав тест. Думаю я його провалив і думаю тепер вони не захочуть скористатися мною. А сталося те шо я пішов до професоря Нявмура в його кабінет коли в мене був ланч так бо вони мені сказали і його секретарка повела мене до кімнати де на дверях було написано департамент для психів але за тими дверима була довга зала й багато малих кімнаток де я побачив лише стіл та стульці. В одній із тих кімнаток був приємний чоловік я побачив у нього білі карти обляпані чорнилом. Він сказав сідай Чярлі прилаштуйся зручніше й розслабся. Він був у білому пальті як дохторь але думаю він не був дохторем бо не попросив мене роззявити рота й сказати а. У нього були лише оті білі карти. Його звали Берт. Я забув його друге ім'я бо не вмію добре пам'ятати.

Я не знав шо він хоче робити і міцно вчепився руками у спинку стульця як я робив лише тоді коли приходив до зубного лікаря. Берт не був зубним лікарем але він знов і знов казав мені шоб я розслабився а це лякало мене бо так завжди кажуть коли шось болітиме.

Отож Берт запитав Чярлі шо ти бачиш на цих картах. Я побачив на них розлите чорнило й дуже злякався хоч я мав у кармані лапку кроля бо коли я був малий то завжди провалював тести у школі й розливав чорнило.

Я сказав Берту шо бачу чорнило яке хтось розлив на білу карту. Берт сказав так і всміхнувся й мені стало добре. Він перевертав усі карти і я сказав йому шо хтось розлив на них

чорнило червоне й чорне. Я подумав шо цей тест був легким та коли я підвівся шоб піти геть Берт зупинив мене і сказав мені сядь Чярлі ми ше не закінчили. З цими картами ми маємо ше роботу. Я не пойняв, чого він хоче але пригадав як дохторь Штраус сказав аби я робив усе шо він мені скаже навіть якшо я не пойму чого він од мене хоче.

Я не дуже добре помню прошо запитував мене Берт але помню він хотів шоб я сказав йому шо я побачив у чорнилі. Я нічого не побачив у чорнилі але Берт сказав шо там є картини. Я не побачив ніяких картин. Я справді хотів їх побачити. Я тримав карту під самими своїми очима й набагато далі. Потім подумав шо коли я почеплю на ніс очки то либонь побачу краще я зазвичай дивлюся крізь очки на телевізір але я сказав собі шо можливо крізь них я побачу краще картини в чорнилі. Я начепив очки і сказав дайте мені ще раз подивитися на карту тепер я там шось побачу повірте мені.

Я дивився з усіх сил але так і не побачив там картин бачив лише чорнило. Я сказав Берту шо мабуть мені потрібні нові очки. Він шось записав на папері і я злякався шо провалив тест. Тож я сказав йому шо бачу дуже гарну картинку з гарними заокругленнями на краях але він заперечливо похитав головою отже там було все не так. Я спитав у нього чи інші люди бачать якісь речі в чорнилі й він сказав так вони бачать різні речі в чорнилі. Він сказав мені шо чорнило на карті називається чорнилом випробувань.

Берт дуже приємний чоловік і він балакає повільно як міс Кінніан у своєму класі куди я хожу бо там навчають чітати недорозвинених дорослих. Він пояснив мені шо це шоковий тест. Він сказав шо люди бачать картинки в чорнилах. Я сказав покажіть мені де вони їх бачать. Він мені цього не показав, він лише сказав уяви собі шо на карті справді шось є. Я сказав йому шо уявив там чорнило. Він похитав головою – я знову не

вгадав. Він сказав це шось має нагадати мені я повинен прикинутися шо воно мені шось нагадує. Я надовго заплющив очі намагаючись шонебудь собі уявити а тоді сказав я уявив собі як чорнило капає на білу карту. Тут його олівець зломився ми підвелися й вийшли.

Я не думаю шо витримав цей тест.

Третій звіт 5 берізня

Дохторь Штраус і професорь Нявмур сказали шо чорнило на картах нічого не означає. Я сказав їм шо то не я розлив на них чорнило і шо я не міг нічого побачити в тому чорнилі. Вони сказали шо може ше використають мене. Я сказав дохторю Штраусу шо міс Кінніан ніколи не провадила наді мною тестів, лише навчала мене чітати й писати. Він сказав, шо міс Кінніан сказала йому я найкращий учень у школі Бекмана для недорозвинених учнів і найбільше стараюся бо я справді хочу навчитися грамоти хочу навіть більше аніж люди тямовитіші ніж я.

Дохторь Штраус запитав мене як ти потрапив до школи Бекмана Чарлі власними зусиллями. Як ти про неї довідався. Я сказав шо не помню.

Професорь Нявмур запитав мене чому мені захотілося чітати й правильно писати. Я сказав йому томушо все життя я хотів бути умним а не тупим і моя мати завжди казала шоб я старався та коли я навіть чогось навчався у школі міс Кінніан я швидко все забував.

Дохторь Штраус написав дещо для мене на аркуші паперу а професорь Нявмур побалакав зі мною дуже серйозно. Він сказав ти знаєш Чярлі нам невідомо як цей експеримент

працюватиме на людях томушо ми досі застосовували його лише для тварин. Я йому відповів що це саме сказала мені міс Кінніан але я не боюся навіть якшо в мене шось болітиме томушо я дужий і вмію тяжко працювати.

Я хочу стати умним якшо вони дозволять мені. Вони кажуть їм потрібен дозвіл від моєї родини але мій дядько Герман який про мене дбав помер і я нічого не помню про свою родину. Я не бачив своєї матері і свого батька і своєї маленької сестри Норми давно й дуже давно. Можливо мій батько також помер. Дохторь Штраус запитав мене, де вони жили. Я думаю вони жили в Брукліні. Він сказав шо вони їх шукатимуть і можливо знайдуть.

Я сподіваюся мені не доведеться писати багато цих звітів бо вони забирають у мене багато часу і я лягаю спати дуже пізно й дуже стомлений уранці. Джімпі накричав на мене томушо я впустив тацю з булочками які ніс до печі. Вони стали дуже брудні і йому довелося обтирати їх перш ніж він поставив їх у піч шоб вони там пеклися. Джімпі горлає на мене постійно коли я роблю шось не так але він мене любить бо він мій друг. Уявляю собі як він здивується коли я стану умним.

Четвертий звіт 6 берізня

Сьогодні я мав ше один ідіотський тест на випадок якшо вони зможуть використати мене. Те саме місце але інша маленька тестова кімнатка. Приємна леді яка мене туди привела сказала мені своє ім'я а я запитав у неї як воно пишеться щоб я міг занести його до свого звіту про тематичний аперцептивний тест. Я не знаю перших двох слів але знаю шо означає цей тест. Я мушу витримати його бо інакше мої оцінки будуть низькими.

Цей тест здався мені лехким, томушо я міг бачити картинки. Проте на цей раз вона не стала допитуватися шо я побачив у картинках. Це збило мене з пантелику. Я сказав їй шо вчора Берт вимагав аби я сказав шо я бачу на чорнилі. Вона сказала це не має значення бо в цьому тесті йдеться про інше. Тепер я повинен розповісти історії про людей на картинках.

Я сказав як я можу розповідати про людей яких я не знаю. Вона сказала а ти прикинься ніби їх знаєш але я сказав їй шо це буди брихня. Я більше ніколи ни бришу томушо коли я був детиною я брихав і мине за це лупцювали. У мене в гамані є світлина зі мною Нормою і дядьком Германом який прелаштував мене на роботу до пикарні Доннера а вже потім помер.

Я сказав я можу щось розповісти про тих людей бо я жив із дядьком Германом досить довго але леді не хотіла чути про них. Вона сказала цей тест і ще один тест шоковий мають на миті повернути мені пирсональність. Я засміявся. Я запитав у неї як я можу повернути собі цю штуку роздивляючись карти на які хтось вилив чорнило і фотки людей яких я не знаю. Вона розсердилася й забрала фотки. Мені було байдуже. Думаю цей тест я також провалив.

Потім я зробив для неї кілька малюнків але малюю я ни добре. Після чого до мени повирнувся ще один тестор Берт у білому піджаку його звуть Берт Селден і він повів мене в інше місце на цьому ж таки читвертому повирсі в університеті Бекмана, де на дверях було написано психологічна лабораторія. Берт пояснив мені шо психологія означає тямку а лабораторія те місце де вони роблять сперименти. Я подумав він сказав шо вони там роблять жувальну гумку але тепер мені здається вони там виготовлюють головоламки та ігри бо саме цим ми зайнялися.

Мені не шастило добре збирати головоламки томушо все там було поламане і я нічого не міг запхати в дірки. А одна з ігор була папером на якому були накреслені лінії у всіх напрямках і мала безліч коробків. З одного боку там було написано старт, а з протілежного – фініш. Він сказав, це интересна гра й мені треба взяти алівець і накреслити лінію від старту до фінішу ни пиритнувши жодної з ліній які вже були проведині на папері.

Я ни зрозумів чого йому треба й ми перепсували багато аркушів. Тоді Берт сказав стривай я тобі шось пакажу ходімо до сперименталної лабараторії можливо там ти зрозумієш шо й до чого. Ми піднялися на 5 поверх і зайшли до іншої кімнати де були клітки з животними у них були там обізяни та кілька мишей. У кімнаті висів дивний запах схожий на запах гнилих покидьків. І там були також інші люди в білих халатах вони гралися з животним і я подумав шо це крамниця де продають приручених звірів але люди в білих халатах не були схожі на покупців. Берт узяв із клітки білого миша й показав його мині. Він сказав шо це Елджернон і шо він чудово знає лаберинт. Я попросив його показати мені як він це робить.

Так от ви тільки собі уявіть він посадив Елджернона в ящик, де на дні було безліч згинів і паворотів і були там також старт і фініш як на тому папері над яким я сушив собі голову. Ящик стояв на великому столі де на краях височів бар'єр. Берт дістав із кишені свого годинника підняв бічні дверцята, що ковзали вниз і вгору й сказав: "Ходімо Елджерноне!" Миш нюхнув повітря двічі або тричі й побіг. Спочатку він біг у довгому проході та коли побачив шо далі дороги нема то повернувся назад на те місце з якого почав бігти й постояв там хвилину ворушачи вусами. Після чого обирнувся й побіг в инчому напрямку. Мені здалося миш робив те саме шо Берт хотів аби я зробив на покресленому лініями папері. Я засміявся подумавши шо це надто важке завдання для миша. Але

Елджернон побіг далі вже не зупиняючись крізь цей лаберинт і жодного разу не збився з дороги, добіг до того місця, де був фініш і запищав. Берт сказав мені шо він щасливий оскількі правільно виконав те що вимагалося від нього.

До чого ж розумний миш подумалося мині. Берт запитав чи не хотів би я побігати наввипередки з Елджерноном. Я сказав шо звичайно хотів би й він сказав шо має лабіринт іншого вигляду виготовлений із дерева з прокресленими на ньому ходами й илектричну паличку схожу на олівець. І він сказав шо може спорудити для Елджернона такий самий лабіринт як і для мене й ми зможемо робити одне й те саме.

Він підняв усі бар'єри навколо Елджернонового стола шоб розвести їх і скласти по-іншому. А тоді знову опустив верхній екран щоб Елджернон не зміг перестрибнути якийсь бар'єр і наблизитися до фінішу. Потім дав мені илектричну паличку й показав як ковзати її кінчиком між бічними бар'єрами й мені заборонялося відривати її кінчик від дна а ковзати ним по накреслених там подряпинах аж поки олівець не зможе рухатися і мине лигенько не вдарить струмом.

Він дістав із кишені годинника й намагався не показувати його мені. Тому я намагався не дивитись на нього й чирез це дуже нервувався.

Коли він скомандував: "Рушайте!" я спробував рушити але не знав куди мені рушати. Не знав, яку дорогу обрати. Потім я почув як Елджернон запищав у своєму ящику який стояв на столі й почув легке дряпання – мабуть він уже побіг. Я посунув олівця вперед, але посунув його не туди й кінчик олівця застряв а пальці мені вдарило легким илектричним струмом тож я повернувся до старту але щоразу коли я потрапляв не туди кінчик олівця застрягав а мене било електрошоком. Било не боляче лише примушувало мене невисоко підстрибнути а

Берт повідомляв мені шо я знову помилився. Я не подолав і половини свого шляху коли почув писк Елджернона – мабуть він знову був щасливий а це означало шо він виграв у мене гонку.

Ми змагалися ше десять разів й Елджернон вигравав щоразу томушо я не знаходив правильної дороги до фінішу й щоразу застрягав між бічними стінками. Я не почував себе зле томушо спостерігав за Елджерноном і потроху став розуміти як дістатися до кінця лаберинту навіть якшо це забере в мене багато часу.

Я не знав шо миші такі розумні.

П'ятий звіт 6 берізня

Вони знайшли мою сестру Норму яка жила з матір'ю в Брукліні й вона дала дозвіл на мою операцію. Отже вони таки хочуть використати мене. Я такий збуджений шо ледве спроможний писати. Але спочатку професорь Нявмур і дохторь Штраус трохи засперечалися через мене. Я сидів у кабінеті професоря Нявмура коли увійшли дохторь Штраус і Берт Селден. Професорь Нявмур був трохи стривожений і либонь остерігався використати мене але дохторь Штраус сказав йому шо, на його думку я маю найкращий вигляд із тих кого досі їм доводилося тестувати. Берт сказав йому шо міс Кінніан найбільше рекомендувала мене з усіх людей яких вона навчала в центрі для розумово відсталих дорослих. Куди я хожу.

Дохторь Штраус сказав я маю в собі шось дуже хароше. Він сказав у мене добра мативація. Я навіть ніколи не знав шо вона в мене є. Мені стало добре коли він сказав шо ніхто у кого кі 68, не наділений такою властивістю. Я не знав шо це таке й звідки воно в мене але він сказав шо в Елджернона воно також

є. Мативація Елджернона виникає коли ви покладете сир у його ящик. Але мабуть мативація має й інші причини бо на цьому тижні я сиру зовсім не їв.

Професорь Нявмур стурбований тим шо мій кі може стати надто високим а він у мене надто низький і я від цього захворію. А дохторь Штраус сказав професорю Нявмурові шось таке чого я не зрозумів тож поки вони балакали я записав кілька їхніх слів до свого нотатника шоб використати їх у своєму звіті. Він сказав Геролде (так звуть професоря Нявмура) я знаю Чярлі не зовсім той чоловік шо його ви хочете зробити суперінтелектом власного виробу або інакше кажучи суперменом. Але більшість людей із таким низьким рівнем розвитку налаштовані вороже й не бажають співпрацювати вони здебільшого тупі й апатичні і знайти з ними спільну мову тяжко. Чярлі має добрий характер він зацікавлений і прагне сподобатися.

Тоді професорь Нявмур сказав не забувайте він стане першою людиною чий розум буде поліпшений херургічно. Дохторь Штраус сказав саме це я й мав на увазі. Де ми знайдемо ше одного недорозвиненого дорослого чоловіка з такою величезною мативацією навчатися. Погляньте як добре він навчився чітати й писати для свого рівня розвитку. Це просто неймовірно.

Я запам'ятав не всі слова які вони говорили бо говорили вони надто швидко але мені здалося дохторь Штраус і Берт були на моєму боці, а професорь Нявмур ні.

Берт знову й знову повторював шо Аліса Кінніан відчуває він має величезне бажання вчитися. Він мріє навчитися приносити користь. І це була правда бо я дуже хочу стати умним. Дохторь Штраус підхопився на ноги і сказав повірте мені Чярлі принесе користь. Берт кивнув головою. Професорь

Нявмур пошкріб потилицю витер носа великим пальцем і сказав можи ви й правду кажите. Ми використаємо Чярлі. Але нам слід дати йому зрозуміти шо сперимент може закінчитися невдало.

Коли він так сказав, я дуже зрадів і був такий збуджений шо підхопився на ноги й потис йому руку за те шо він так турбується за мене. Думаю він злякався коли я на нього стрибнув.

Він сказав мені Чярлі ми давно вже працюємо над цею праблемою але поки що досліджували її лише на животних таких як Елджернон. Ми переконані шо фізичної небезпеки для тебе нема але є інші речі про які ми нічого не знаємо поки не спробуємо їх. Я хочу аби ти зрозумів що сперимент може провалитися і тоді взагалі нічого ни станеться. Або він може вдатися лише на короткий термин а тоді тобі стане гірше аніж ти почуваєш себе тепер. Ти повинен розуміти шо це означає. Якшо таке станеться нам доведеться відіслати тебе до державного психіатричного притулку у Воррені.

Я сказав мені байдуже томушо я нічого нибоюся. Я дуже сильний і я завжди все роблю добре і завжди маю при собі ногу кроля на щастя і я не розбив у своєму житті жодного дзеркала. Я випустив із рук одного разу кілька тарілок та це не щитається.

Тоді дохторь Штраус сказав Чярлі навіть якщо ми зазнаємо невдачі ти зробиш великий внесок у науку. Цей сперимент був успішним на багатьох животних але ніхто досі не проводив його на людських створіннях. Ти будеш первий.

Я сказав йому дякую дохторе ви ніколи не пожалкуєте шо дали мені мій другий шанс як каже міс Кінніан. І я почув себе

так ніби сказав їм після операції я стану дуже умний. Я дуже старатимуся стати умним.

Шостий звіт 8 берізня

Я боюсь. Багато людей які працюють у колежжі й люди з медичної школи прийшли побажати мені успіху. Берт тестор приніс мені квіти і сказав шо вони від працівників психічного департаменту. Він побажав мені щастя. Я сподіваюся шо все закінчиться для мене щасливо. Я маю свою лапку кроля й своє пенні на щастя і маю підкову. Дохторь Штраус сказав не будь таким забобонним Чярлі. Це наука. Я не знаю шо таке наука, але вони всі це кажуть, то либонь це шось таке, шо допомагає тобі здобути щастя. Хай там як а я тримаю лапку кроля в одній руці а своє щасливе пенні з пробитою в ньому діркою в другій. Я хотів би взяти із собою підкову але вона надто важка і я залишив її в кишені куртки.

Джо Карп із пикарні приніс мині шоколадне тістичко від містера Доннера та працівників пикарні й вони сподіваються я скоро одужаю й стану на ноги. У пикарні вони думають я хворий бо так сказав їм професорь Нявмур а про аперацію яка зробить мене умним він не сказав нічого. Це поки шо таємниця на той випадок коли аперація зазнає невдачі або шось піде не так.

Потім прийшла міс Кінніан і принесла кілька журналів мені чітати і здалася мені знервованою й наляканою. Вона поставила квіти мені на стіл і привела всі мої речі в порядок бо я розкидав їх повсюди. І поправила подушку на маєму ліжку. Вона любить мине бо я наполегливо намагаюся вчитися. А не б'ю байдики як деякі учні дорослого центру яким до всього байдужісінько. Вона хочи шоб я став умним. Я знаю вона цього хочи. Потім професорь Нявмур сказав шо я не можу приймати більше гостей бо мені треба відпочити. Я запитав професоря

Нявмура чи я зможу випередити Олджерона у змаганні з бігу після аперації і він сказав мені можливо. Якшо аперація закінчиться успішно я покажу цьому мишу я можу бути умним як і він а може навіть умнішим. Тоді я зможу чітати краще і правильно писати слова і багато чого знати і бути таким як інші люде. Думаю це здивує кожного. Якщо аперація матиме успіх і я стану умним можливо я зможу відшукати свою маму батька й сестру й показатися їм. Хлопче ото вони здивуються побачивши мене умним як і вони та моя сестра.

Професорь Нявмур каже якшо моя аперація завершиться добре й успішно вони зроблять не тільки мене а й інших людей умними. Багатьох людей які живуть у світі. І він сказав це означатиме шо я зроблю шось велике для науки і стану славетним і моє прізвище згадуватимуть у багатьох книжках. Мені байдуже стану я чи не стану знаменитим. Я тільки хочу стати умним як інші люде шоб я міг завести багато друзів які любитимуть мене. Вони не дали мені нічого їсти сьодні. Я не знаю який стосунок має їжа до буття умним і мині хочецця їсти. Професорь Нявмур забрав у мене моє шоколадне тістичко. Цей професорь Нявмур великий жадюга. Дохторь Штраус сказав я зможу забрати своє тістичко після аперації. А до аперації їсти не дозволено. Навіть сир.

Сьомий звіт 11 берізня

Аперація мені не боліла. Дохторь Штраус зробив її мині коли я спав. Я не знаю як її було зроблино бо нічого не бачив але мої очі та голова залишалися забинтовані протягом трьох днів тому я не міг написати звіт до сьоднішнього дня. Худа нянька шо спостерігала як я пишу сказала, шо я написав слово "прагрес" неправильно і підказала мені як його писати а також підказала як пишуться й кілька інших слів. Мині треба це запам'ятати. У мене дуже погана памнять на те як пишуться слова. Проте сьогодні вони розбинтували мені очі і я тепер

можу написати звіт. Та кілька бинтів ще залишилися в мене на голові.

Я злякався коли вони увійшли до мене й сказали шо мині пора на аперацію. Вони підняли мене з ліжка, переклали на інше ліжко з коліщатами й викотили мене з палати в коридорь і підкотили до дверей апераційної. Я був здивований побачити шо це велика кімната із зеленими стінами й багатьма дохторями які сиділи під стінами на високих стільцях наготувавшись дивитись на аперацію. Я не знав шо моя операція буде наче вистава.

До столу підійшов чоловік весь у білому навіть обличчя в нього було затулене білою марлею і він сказав розслабся Чярлі це я дохторь Штраус. Я сказав привіт дохторю я боюся. Він запевнив мине тобі нима чого боятися Чярлі ти зараз заснеш. Я сказав саме цього я й боюся. Він поплескав мене по голові й тоді двоє інших чоловіків також у білих масках підійшли і прив'язали мої руки й ноги до ліжка тож я не міг поворухнути ними й це дуже мене налякало і я мав відчуття шо мій шлунок зараз викине все назовні але я втримався й лише трохи спітнів і хотів закричати але вони поклали шось гумове на моє обличчя шоб я крізь нього дихав і воно дивно пахло. Весь час я чув як дохторь Штраус голосно балакав розповідав про аперацію й повідомляв усім шо він зараз робитиме. Але я не зрозумів нічого з його пояснень і подумав шо можи після апарації я стану розумним і зрозумію все про що він тепер каже. Отож я зробив глибокий вдих і мені здалося я дуже стомлений бо провалився в сон.

Коли я прокинувся я знову лежав у ліжку було дуже темно і я нічого не бачив але я чув якусь балачку. То були нянька й Берт і я запитав їх у чому річ чому вони не вмикають світла й коли мені робитимуть аперацію. Вони засміялися й Берт сказав

Чярлі аперацію тобі вже зробили. А світла немає томушо очі в тебе забинтовані.

Чудасія та й годі. Вони зробили мені аперацію коли я спав.

Берт приходить до мене щодня він усе про мене записує мою тимпиратуру мій кров'яний тиск та все інше. Він каже науковий метід вимагає такої інформації. Їм треба знати шо зі мною відбувається шоб вони знову змогли аперувати мене якшо їм захочеться. Не тільки мене а й інших тих кому захочеться бути умним.

Тому я й повинен писати звіти. Берт каже це частина сперименту мовляв вони сфотографують мої звіти й вивчатимуть їх намагаючись зрозуміти шо відбувається у мене в мозку. Я не бачу як вони можуть довідатися шо відбувається в моєму мозку дивлячись на мої звіти. Я чітав їх багато разів знову й знову аби зрозуміти шо я пишу і я не знаю шо відбувається в моєму мозку і як вони довідуються про це.

Але зрештою це наука і я повинен спробувати бути умним як інші люди. Коли я стану умним тоді вони балакатимуть зі мною і я зможу сидіти з ними і слухати як роблять Джо Карп і Френк і Джімпі коли вони розмовляють і слухають діскусії про важливі речі. Коли вони працюють вони починають балакати на такі теми як про Бога або про те як багато призидент марнує грошей або про риспубліканців і димократів. І вони збуджуються так ніби з ними зараз станиться припадок тож містер Доннер заходить до кімнати й кричить годі базікати повертайтеся до праці а то всіх повиганяю з роботи. Мені хочеться розмовляти про такі речі.

Якшо ти умний ти можеш мати багато друзів і ти не почуваєш себе самотнім весь час.

Професор Нявмур каже це добре шо я описую у своїх звітах все шо зі мною діється але він каже шоб я більше писав про те шо я почуваю і шо я думаю і більше спогадував про минуле. Я сказав йому шо не знаю як треба думати або спогадувати а він сказав ти тільки спробуй.

Весь той час поки в мени були забинтовані очі я намагався думати і спогадувати але нічого ни домігся бо ни знаю шо мені думати і про шо спогадувати. Можливо якшо я в нього запитаю він розкаже мені як я повинен думати тепер коли я маю бути умним. Як думають або шо спогадують люди наділені тямкою. Цікаві речі я переконаний. Мені хочицця шоб я вже знав шось про цікаві речі.

12 берізня

Мені вже не треба писати слово "звіт" у кінці кожного дня тепер коли я починаю списувати нові аркуші після того як професорь Нявмур забрав у мене ті шо я вже написав. Я лише повинен писати дату нагорі. У такий спосіб я заощаджую час. Це добра думка. Я сиджу в ліжку й визираю у вікно на траву й дерева. Худу няньку звуть Гілда й вона дуже добре ставиться до мене. Вона приносить мині їсти прибирає мою постіль і каже шо я дуже хоробрий чоловік бо дозволив їм зробити аперацію в себе на галові. Вона каже шо не дозволила б їм колупатися у своєму мозку за весь чай який вирощують у китаї. Я сказав їй шо дозволив зробити собі аперацію не за чай. Вони зробили її шоб я став умним. А вона заперечила шо навряд чи вони мають право зробити мене умним бо якби бог хотів шоб я став умним він би дозволив мині таким народитися. А шо ж тоді можна сказати про Адама та Єву й про гріх із деревом знання про з'їдене яблуко й про гріхопадіння. І можливо професорь Нявмур та дохторь Штраус і справді зробили шось таке чого вони не мали права робити. Вона дуже худа й коли балакає, її обличчя стає червоним. Вона порадила шоб я молився богу й

попросив його простити мені за те шо вони зі мною зробили. Але ж я не їв яблук і не робив нічого гріховного. Проте я був дуже наляканий. Можливо я не повинен був дозволяти їм робити аперацію на своєму мозку якшо нянька сказала мені правду й вони порушили волю бога. Я не хочу шоб бог на мене розгнівався.

13 берізня

Сьодні вони змінили мині няньку. Це дуже вродлива дівчина. Її звуть Люсіль вона показала мені як писати її ім'я для моїх звітів у неї русяве волосся й сині очі. Я запитав куди поділася Гілда й вона сказала мині шо Гілда більше не працює в цій частині шпиталю. Вона тепер працюватиме в пологовому відділенні з немовлятами де вона може базікати скільки їй заманеться.

Коли я запитав у неї шо таке пологове відділення, вона сказала шо там народжують немовлят та коли я поцікавився як їх народжують вона почервоніла як Гілда і сказала шо їй треба комусь поміряти тимпературу. Ніхто ніколи не розповідав мені звідки бируться немовлята. Можливо якшо моя аперація мала успіх і я стану розумним я довідаюся й про це.

Міс Кінніан прийшла сьогодні мене навідати й сказала Чярлі у тебе чудовий вигляд. Я сказав їй шо почуваюса добре але ше не став умним. Я думав шо коли аперація закінчиться й вони знімуть бинти з моїх очей я стану умним і знатиму багато чого тож зможу чітати й балакати на важливі теми, як і кожен інший.

Вона сказала так не буває Чярлі. Усе відбувається повільно, й тобі треба тяжко працювати щоб стати розумним.

Я цього не знав. Якшо мині треба тяжко працювати то навішо мені робили аперацію. Вона сказала шо точно не знає але аперацію було задумано для того шоб я міг стати умним якшо наполегливо працюватиму а без аперації умним стати я не зміг би хоч би скільки і як би тяжко працював.

Я сказав їй шо це мині зіпсувало настрій бо я сподівався стати умним відразу шоб піти до пикарні й показати хлопцям яким я став умним і побалакати з ними про всяку всячину а може й бути призначеним помічником головного пекаря. А потім я мав намір знайти свою матір і свого тата. Вони здивувалися б побачивши який я став умний томушо моя матуся завжди мріяла побачети мене умним. Можливо вони вже не позбулися б мине, побачевши, який я став розумний. Вона поплескала мене по руці й сказала я знаю ти станеш умним. Я вірю в тебе Чярлі.

Звіт восьмий 15 берізня

Мене виписали зі шпиталю але я ще не повирнувся на роботу. Нічого не відбулося. Я відбув чимало тестів і кілька разів змагався з Елджерноном. Я ненавиджу цього миша. Він завжди випереджає мене. Професорь Нявмур каже шо я повинен грати в їхні ігри й відбувати всі тести знову й знову.

Ці лаберинти дурні. І картинки також дурні. Я люблю малювати чоловіків і жінок, але не хочу вигадувати ниправду про людей.

І я не вмію разгадувати галаваломки.

У мене часто болить галава томушо я намагаюся думати й пригадувати забагато. Дохторь Штраус обіцяв шо допомагатиме мені але не допомагає. Він не каже шо мені

думати й коли я стану умний. Він лише примушує мене лежати на кушетці й балакати.

Міс Кінніан прийшла навідати мене й у колежжі. Я сказав їй шо нічого не відбуваєцця. Я либонь не дочекаюся, коли стану умний. Вона сказала, ти мусиш бути терплячим Чярлі такі речі потребують часу. Це відбуватимецця так повільно шо ти й ни помітиш як воно відбуваєцця. Вона повідомила мині шо Берт сказав їй шо зі мною все гаразд. Я все ше думаю шо ці змагання й тести дурні й написання звітів які я пишу теж дурна робота.

16 берізня

Я пообідав із Бертом у ресторані колежжу. Там є багато харошої їжі і з мене ніхто не бере за неї грошей. Я люблю сидіти й дивитися на хлопців і дівчат які навчаються в колежжі. Вони іноді пустують, але здебільшого розмовляють про всілякі речі як і пекарі в пикарні Доннера. Берт каже вони розмовляють про мистецтво політику та релігію. Я не знаю шо означають ці речі але знаю шо релігія це бог. Матуся часто розповідала мені про нього та про ті заходи до яких він удався щоб сотворити світ. Вона казала шо я завжди повинен любити бога й молитися йому. Я не помню як треба йому молитися але думаю матуся часто примушувала мене молитися йому коли я був дитиною й просити шоб він допоміг мені почуватися краще й не хворіти. Я не помню коли я хворів і як я хворів. Думаю йшлося про те шо я не був умним.

Проте Берт запевняє шо якшо сперимент матиме успіх я добре розумітиму про шо розмовляють студенти а я запитав ви вважаєте я буду таким самим умним як і вони а він засміявся й сказав ці діти не такі вже й розумні ти їх випередиш бо вони стоятимуть на місці а ти підеш уперед.

Він познайомив мене з багатьма студентами й деякі з них дивилися на мене дивним поглядом ніби на чоловіка шо випадково опинився в їхньому середовищі. Я майже забувся й став розповідати їм шо скоро я стану таким самим умним як і вони але Берт урвав мене й повідомив шо я працюю прибиральником у лабораторії психіатричного департаменту. Згодом він мені пояснив шо про мене не слід розповідати правду. Моя аперація має залишатися в таємниці.

Я не розумію чому вона має залишатися в таємниці. Берт сказав шо у випадку своєї невдачі професорь Нявмур не хоче шоб із нього сміялися а надто люди з Фонду Велберга які давали гроші на його проект. Я сказав мині байдуже якшо люди з мене сміюцця. Багато людей сміюцця з мене й вони мої друзі й ми розважаємося разом. Берт поклав руку мені на плече і сказав шо Нявмур турбуєцця не про тебе. Він не хоче шоб люди сміялися з нього.

Я не вважав, шо люди можуть сміятися з професоря Нявмура адже він учений шо працує в колежжі але Берт сказав шо жоден учений не має авторитету у своєму колежжі й серед своїх аспірантів. Берт аспірант і його спеціальність психологія як написано на дверях лабораторії.

Хай там як а я сподіваюся шо скоро стану умним бо я хочу знати все шо відбувається у світі як про це знають хлопці шо навчаюцця в колежжі. Хочу знати про мистецтво про політику й про бога.

17 берізня

Коли я прокинувся цього ранку мені здалося я вже став умним але я помилився. Кожного ранку я думаю шо став умним але нічого зі мною не відбуваєцця. Мабуть сперимент не мав

успіху. Можливо я не стану розумним і мені доведецця жити в притулку у Воррені. Я ненавижу тести ненавижу лаберинти й ненавижу Елджернона.

Я ніколи раніше не знав шо я дурніший за миша. Мені зовсім не хочеться писати нових звітів. Я про все забуваю і навіть коли я щось записую до свого нотатника то іноді не можу прочітати власний почерк і мені стає погано. Міс Кінніан каже шоб я набрався терпіння а я почуваюса хворим і стомленим. Й у мене весь час болить голова. Я хочу повернутися на роботу до пикарні й не писати більше ідіотських звітів.

20 берізня

Я повертаюса працювати в пикарню. Дохторь Штраус сказав професорь Нявмуру це добре шо я знову почну працювати але я нікому не повинен розповідати яка аперація в мене була й щовечора після роботи я повинен приходити до лебориторії на дві години для тестів і повинен писати ці ідіоцькі звіти. Вони платитимуть мені шотижня наче за тимчасову працю в лебориторії, томушо такою була домовленість коли вони одержали гроші з Фонду Велберга. Я досі не знаю шо то за Фонд Велберга. Міс Кінніан мині пояснила але я нічого не зрозумів. Якшо вони мені платитимуть я братиму гроші. Але писати мені дуже важко.

Я радий шо повертаюся на роботу бо мені бракувало моєї роботи й пикарні й усіх моїх друзів і розваг які я мав із ними.

Дохторь Штраус звелів мені носити нотатника в кишені й записувати туди все шо мені вспоминаєцця. І я не повинен писати свій звіт щодня а лише тоді коли мені шось спаде на думку або станецця щось особливе. Я сказав йому шо нічого

особливого зі мною ніколи не відбуваєцця й не схоже шоб цей сперимент відбувся зі мною справді. Він каже не падай духом Чярлі бо цей сперимент забирає багато часу відбуваєцця повільно й ти не можеш відразу помітити шо з тобою шось відбуваєцця. Він розповів мені як багато часу забрав сперимент з Елджерноном перш ніж він став утричі розумніший ніж раніше.

Тому Елджернон весь час і перемагає мене в змаганнях у лабиринті шо йому теж зробили таку аперацію. Він спеціальний миш перша тварина яка так довго залишаєцця розумною після аперації. Я не знав шо це спеціальний миш. Це змінює справу. Я, либонь, зможу подолати цей лабиринт швидше аніж миш звичайний. Можливо настане день коли я виграю змагання й у Елджернона. Це буде неабияка річ. Доктор Штраус каже шо Елджернон схоже залишиться розумним назавжди й це добрий знак адже йому зробили ту саму аперацію шо й мені.

21 берізня

Нам сьогодні було дуже весило в пикарні. Джо Карп сказав подивіться ви на Чярлі. Йому зробили аперацію й зашили йому мозок у задницю. Я хотів розповісти йому про те шо скоро стану умним але пригадав, шо професорь Нявмур заборонив мені це робити. Потім Френк Рейлі сказав шо з тобою зробили Чярлі чому ти відчинив двері не тим місцем. Він мене насмішив і я зареготав. Вони мої друзі й вони справді люблять мене. Мене чекало багато роботи. Не було кому прибрати в пикарні бо це моя робота але вони взяли нового хлопця Ерні шоб розносити хліб а це робив завжди я. Містер Доннер сказав він вирішив поки що не звільняти його щоб я зміг відпочити й не працювати тяжко. Я сказав йому шо зі мною все гаразд і я можу розносити хліб і прибирати в пикарні як я робив завжди але містер Доннер сказав шо він покишо залишить хлопця.

Я запитав а шо ж робити мені. Містер Доннер поплескав мене по плечу й запитав скільки тобі років Чярлі. Я відповів шо мені 32 роки й буде 33 в наступний день мого народження. І як довго ти був тут запитав він. Я відповів йому шо незнаю. Він сказав ти прийшов сюди сімнадцять років тому. Твій дядько Герман царство йому нибесне був моїм найкращим другом. Він привів тебе сюди й попросив мене дозволити шоб ти працював тут і попросив, шоб я наглядав за тобою скільки міг. А коли через два роки твій дядько помер і твоя мати віддала тебе до притулку Воррена, я умовив їх шоб вони відпустили тебе й дозволили тобі працювати. Сімнадцять років ти жив при мені Чярлі і я хочу тобі сказати шо пикарня бізнес небагатий але я завжди тобі казав і тепер повторюю шо ти матимеш тут роботу до кінця свого життя. Тому тобі не слід турбуватися якшо я беру когось на твоє місце. Тобі ніколи не доведеться повернутися до притулку Воррена.

Я не турбуюся але навіщо йому потрібен Ерні шоб розносити хліб і прибирати в пикарні, коли я завжди добре виконував цю роботу. Він сказав шо хлопцеві потрібні гроші Чярлі тому я вирішив узяти його в учні шоб він вивчився на пекаря. Ти можеш бути його помічником і допомагати йому розносити хліб коли в нього буде така потреба.

Я ніколи раніше не був помічником. Ерні хлопець розумний, але інші люди в пикарні не вельми люблять його. Вони мої добрі друзі й ми любимо пожартувати й повеселитися тут.

Іноді хтось каже погляньте-но на Френка або на Джо, або навіть на Джімпі. Який він схожий на Чярлі Гордона. Не знаю навіщо вони так кажуть але вони завжди сміюцця і я сміюся з ними також. Сьогодні вранці Джімпі заступав головного пекаря він кульгає і певно встав не з тієї ноги згадав моє ім'я коли накричав на Ерні шо загубив пиріг, спечений на день народження. Він сказав Ерні побійся Бога не намагайся бути

схожим на Чярлі Гордона. Не знаю навішо він це сказав. Я ніколи не губив ані пирогів ані чогось іще.

Я запитав у містера Доннера чи може він узяти мене учнем, шоб я вивчився на пекаря як Ерні. Я сказав шо зможу навчитися якшо він дасть мені шанс.

Містер Доннер подивився на мене тривалим поглядом у якому був дивний вираз мабуть тому шо я здебільшого мовчу й говорю рідко. Френк почув мої слова й зареготав і реготав доти доки містер Доннер попросив його заткнутися й повернутися до своєї печі. А тоді сказав мені для цього треба багато часу Чярлі. Робота пекаря складна й важлива й ти поки що не думай про це.

Мені дуже хотілося б розповісти йому та іншим людям про мою аперацію і про те чого я чекаю від неї. Мені дуже хочецця шоб вона мала успіх і я став умним як і всі.

24 берізня

Професорь Нявмур і дохторь Штраус прийшли ввечері до моєї кімнати довідатися чому я не прийшов до лебораторії як був повинен. Я сказав їм, шо більше не хочу змагатися з Елджерноном. Професорь Нявмур пообіцяв мені, що я не змагатимуся з ним протягом певного часу, але я все одно повинен до них приходити. Він приніс мені подарунок але то був не подарунок а річ яку він приніс мені на певний час. Він сказав шо це навчальна машина вона працює як телевізір. Вона говорить і показує картинки і я повинен вмикати її перед тим як ляжу спати. Професорь Нявмур сказав мені шо якшо я хочу стати умним то повинен робити те шо він мені каже. Тоді я сказав йому шо не думаю шо я коли-небудь стану умним.

Тоді дохторь Штраус підійшов до мене, поклав руку мені на плече і сказав Чярлі ти не знаєш але ти стаєш умнішим із кожним днем. Ти не помічаєш цього як не помічаєш рух годинникової стрілки на циферблаті годинника. Так само відбуваюцця в тобі зміни. Вони відбуваюцця дуже повільно й тобі здаєцця шо в тобі нічого не змінюєцця. Але ми за цим стежимо через тести через те як ти поводишся й балакаєш і як змінююцця твої звіти. Він сказав Чярлі ти повинен вірити в нас і в себе. Ми не можемо бути певні шо твої нові характеристики триватимуть постійно але скоро ти станеш інтелігентним молодим чоловіком.

Я сказав окей і професорь Нявмур показав мені як я повинен працувати з телевізіром шо насправді телевізіром не був. Я запитав у нього шо робить ця штука. Спочатку він знову здався мені роздратованим бо я попросив у нього пояснень а він сказав шо мені треба просто слухатися його й робити те шо він мені каже. Але дохторь Штраус порадив шоб він усе мені пояснив бо я почав сумніватися в його авторитетності. Я не знаю шо це означає але мені здалося шо професорь Нявмур зараз відкусить собі губу. Потім усе ж таки говорячи дуже повільно він розповів мені шо ця машина робитиме великі зміни в моєму мозку. Іноді вона впливатиме на мени перш ніж я засну навчатиме мине всякої всячини коли я буду геть сонний і трохи по тому як я вже спатиму я ще чутиму як вона балакає хоч картинок уже й не бачитиму. Вночі вона також навіюватиме мені сни й допомагатиме спогадувати події шо відбувалися дуже давно, коли я був дитиною.

Страшно.

О мало не забув. Я запитав у професоря Нявмура, коли я зможу піти в клас міс Кінніан у Центр для навчання дорослих і він сказав шо незабаром міс Кінніан сама прийде до лабораторії тестування в колежж шоб навчати мене окремо. Я

зрадів почувши про це. Я не бачився з нею після аперації, а вона дуже приємна жінка.

25 берізня

Ця дуркувата штуковина схожа на телевізір знущалася з мене всю ніч. Як я можу спати коли шось кричить ідіотські речі мені в саме вухо з вечора до ранку. А дурацкі картинки. Гай-гай. Я не розумію шо вони означають коли я не сплю тож як я можу зрозуміти їх уві сні. Я запитав про це Берта й він сказав шо все відбувається окей. Він сказав шо мій мозок навчаєцця, перед тим як я засинаю і це мені допоможе коли міс Кінніан почне давати мені уроки в центрі тестування. Центр тестування це не лікарня для тварин як мені здавалося. Це лебораторія для науки. Я не знаю шо таке наука знаю тільки шо я допомагаю їй своїм сперементом.

Проте я не розумію шо це за штуковина схожа на телевізір. Я думаю вона пришелепувата. Якшо можна стати розумним навчаючись перед сном то навішо люди ходять до школи. Не думаю шо ця річ мені допоможе. Я чясто дивився дуже пізні передачі по телевізіру й вони ніколи не робили мене умнішим. Можливо лише деякі передачі роблють тебе умним. Такі, як теле або радіовікторини.

26 берізня

Як я працуватиму вдень, коли ця штукенція знову й знову будить мене вночі. Посеред ночі я прокидаюся і не можу знову заснути бо вона бубнить пригадай… пригадай… пригадай… І я таки шось пригадав. Я точно не пам'ятаю шо саме але це було про міс Кінніан і школу де я навчився чітати. І про те як я туди потрапив.

Якось давно я запитав у Джо Карпа як він навчився чітати і чи я теж можу навчитися. Він зареготав як завжди робить коли я кажу щось кумедне і сказав мені Чярлі навіщо тобі гаяти час вони не зможуть напхати тобі мізків туди де їх нема. Але Фанні Берден почула мої слова й розпитала свого кузена студента в колежжі Бекмана й розповіла мені про Центр навчання для недорозвинених дорослих людей у колежжі Бекмана.

Вона написала прізвище на папері а Френк зареготав і сказав дивись не стань таким ученим шо перестанеш розмовляти зі своїми старими друзями. Я сказав не турбуйся я ніколи не покину своїх старих друзів навіть якшо навчуся чітати й писати. Він реготав і Джо Карп реготав але увійшов Джімпі й наказав їм повернутися до виготовлення булочок. Усі вони мої добрі друзі.

Після роботи я пішов до школи яка була за шість кварталів і мені стало страшно. Проте я був щасливий шо навчуся чітати й купив газету шоб віднести її додому й прочітати, коли навчуся.

Коли я увійшов досередини, то побачів вилику довгу залу а в ній багато людей. Я побоявся сказати шось ни те кому-небудь і вирішив повернутися додому. Але я не знаю чому я пішов назад і знову увійшов до того приміщення. Я дочекався коли майже всі розійшлися крім кількох людей які стояли біля виликих дзиґарів схожих на ті які ми маємо в пикарні і я запитав у жінки шо там стояла чи зможу я навчитися чітати й писати бо я хочу прочітати все шо написано в газеті яку я їй показав. То була міс Кінніан але я тоді цього не знав. Вона сказала якшо ти прийдеш завтра й попросиш записати себе до моєї школи я почну навчати тебе чітати. Але ти повинен зрозуміти шо це забере багато часу можливо кілька років поки ти навчишся чітати. Я сказав їй шо не знав шо навчання триває так довго але я все одно хочу навчитися давно хочу бо не раз

прикидався перед людьми шо я вмію чітати але то була неправда і я хочу навчитися.

Вона потиснула мені руку і сказала я рада познайомитися з вами містере Гордон. Я буду вашою вчителькою. Мене звуть міс Кінніан. Тож там я й навчився чітати й саме так я познайомився з міс Кінніан.

Думати й спогадувати важко і я більше не можу нормально спати. Цей телевізір балакає надто гучно.

27 берізня

Тепер коли мені почали снитися сни і я почав дещо спогадувати, професорь Нявмур каже я повинен відбути кілька тирапівтичних сесій із дохторьом Штраусом. Він мені пояснив що тирапівтична сесія передбачає коли ти почуваєш себе погано ти розмовляєш шоб почуватися краще. Я сказав йому шо не почуваю сибе зле й багато розмовляю протягом дня то навішо мені ходити на тирапію але він розгнівався і сказав шо мені треба ходити так чи інак. Під час цієї тирапії я лежу на канапі а дохторь Штраус сидить у кріслі біля мене і я говорю про все шо спадає мені на думку. Протягом трівалого часу я нічого не говорив бо не міг нічого вигадати. Потім розповів йому про пикарню і про те шо там виготовляють. Але це дурне шо я повинен приходити в його кабінет лягати на кушетку й балакати бо я все одно описую все це у своїх звітах і він може їх прочітати. Тому сьогодні я приніс свій звіт із собою і сказав йому шоб він його прочітав а я тим часом подрімаю на кушетці. Я був дуже стомлений бо цей телевізір не давав мені заснути всю ніч але він сказав мені ні сьогодні в нас так не вийде. Я повинен говорити. Отож я почав говорити, але все одно заснув на кушетці десь посередині нашого сеансу.

28 берізня

У мени разболілася галова й цього разу не через телевізір. Дохторь Штраус показав мені як зробити звук дуже тихим тож тепер я можу спати. Я нічого не чую. І я досі не розумію про шо він каже. Кілька разів я голосно вмикав його вранці аби довідатися, чого я навчівся до того як заснув і поки спав але я навіть не зрозумів тих слів які вилітали з нього. Можливо то була інша мова абощо. Але все ж таки це звучало по-американському. Але мій телевізір чи не телевізір говорив надто швидко.

Я запитав дохторя Штрауса, яка для мене користь бути умним уві сні якшо я хочу бути умним тоді коли я не сплю. Він сказав це одне й те саме і я маю два розуми. Існує підсвідомість і свідомість (так пишуться ці слова) і одна не каже другій шо вона робить. Вони навіть не розмовляють одна з одною. Тому я й сплю. І боже якими дурними були мої сни. Гай-гай. Це мій телевізір який не є телевізіром мені їх навіює. Наче давні прадавні фільми.

Я забув запитати в дохторя Штрауса чи це тільки я чи й інші людські тіла мають два розуми. (Я зазирнув у словник який залишив мені дохторь Штраус. Підсвідомий прикм. Характеризує розумові операції шо не присутні у свідомості як наприклад підсвідомий конфлікт бажань.) Там написано й більше але я досі не знаю шо воно означає. Це не вельми добре пояснення для таких тупих людей як я.

Проте галова в мене болить від випивки. Джо Карп і Френк Рейлі запросили мене піти з ними після роботи до бару Галоранса шоб трохи випити. Я не люблю пити віскі але вони пообіцяли шо ми добре розважимося. Мені й справді було там весело. Ми грали в різні ігри я танцював на барі з абажуром від лампи на голові й усі сміялися.

Потім Джо Карп попросив мене показати дівчатам як я чищу нужник у пикарні й приніс мені швабру. Я показав їм і всі реготали коли я сказав шо містер Доннер назвав мене найкращим санітаром і хлопцем для доручень із тих які йому зустрічалися бо я люблю свою роботу й виконую її добре ніколи не прогулюючи й не запізнюючись крім тих днів коли мені робили аперацію. Я похвалився що міс Кінніан завжди казала мені Чярлі пишайся своєю працею бо ти виконуєш її добре.

Усі засміялися й Френк сказав що міс Кінніан либонь схиблена якшо вона упадає за Чярлі а Джо сказав я бачу Чярлі у тебе все з нею окей. Я відповів шо не розумію про шо вони кажуть. Вони весь час підливали мені спиртне й Джо сказав шо на Чярлі приємно дивитися коли він переп'є. Я подумав це означає шо вони люблять мене. Мені з ними весило але я не можу дочекатися, коли стану не менш умним аніж мої друзі Джо Карп і Френк Рейлі.

Я не помню як закінчилася наша гулянка але вони попросили мене піти за ріг вулиці й подивитися чи йде дощ а коли я повернувся то не побачив нікого. Можливо вони пішли шукати мене. Я шукав їх поки не споночіло. Але я заблукав і я розгнівався на себе за те шо заблукав бо я знав шо Елджернон міг би пройти сто разів угору й униз цими вулицями й жодного разу не заблукав би як я.

Потім я нічого не помню але місіс Флін сказала шо мене привів додому дуже приємний полісмен. У ту ніч мені приснилися мати й батько але обличчя в матері було біле й затуманене. Я плакав бо ми були у великому універмазі і я загубився й не міг їх знайти і я бігав понад полицями завертаючи за всі кути універмагу. Потім підійшов якийсь чоловік і відвів мене до виликої кімнати з лавками і дав мені льодяник на паличці і сказав шо такий великий хлопець як я не повинен плакати бо мати й тато скоро мене знайдуть.

Таким був мій сон і в мене боліла голова на якій я мав гулю а обличчя в мене було покрите синцями. Джо Карп вирішив шо може я впав а може полісмен добряче віддубасив мене. Я не думаю шо полісмен був на це здатний. Але я вирішив більше ніколи не пити віскі.

29 берізня

Я переміг Елджернона. Я навіть не знав шо я його переміг аж поки Берт Селден не сказав мені про це. Удруге я програв томушо був дуже збуджений. Після чого я переміг його ще 8 разів. Либонь я став умним якшо зміг перемогти такого розумного миша як Елджернон. Але чомусь я не почував себе розумнішим ніж був.

Я хотів позмагатися ше але Берт сказав шо на сьодні досить. Він дав мені потримати Елджернона на одну хвилину. Елджернон приємний миш. М'який як бавовна. Він моргає а коли розплющує очі вони в нього чорні й рожеві на краях.

Я запитав чи можна мені нагодувати його бо мені було прикро шо я його переміг і я хотів піддобритися до нього шоб ми стали друзями. Берт сказав ні Елджернон дуже особливий миш і йому зроблено таку саму аперацію як мені. Він єдиний з усіх тварин, що залишається розумним так довго і він сказав шо Елджернон такий розумний шо він мусить розв'язувати проблему яка змінюється щоразу коли він іде їсти тож він мусить вивчити шось нове аби одержати свою їжу. Це мене засмутило бо якшо він зазнає невдачі то не зможе поїсти й залишиться голодний.

Я не думаю шо це правильно примушувати тебе виконати випробування для того шоб поїсти. Як би почував себе Берт

якби йому довелося виконувати тест щоразу коли йому хотілося їсти. Я думаю ми станемо друзями з Елджерноном.

Тут я пригадав, шо дохторь Штраус каже, я повинен записувати всі свої сни і свої думки шоб коли я приходжу в його кабінет я міг розповісти про них. Я сказав йому шо не вмію думати але він пояснив мині шо має на увазі більше аніж те шо я написав про свою маму й тата й про те як я почав навчатися в міс Кінніан або те шо сталося зі мною до аперації і шо я думав і думаю про це і шо я записав у свій звіт.

Я не відчував шо я думаю і спогадую. Можливо зі мною справді шось відбуваєцця. Я не відчував себе іншим але був такий збуджений шо не міг заснути.

Дохторь Штраус дав мені кілька рожевих пігулок шоб мені краще спалося. Він каже я повинен багато спати, бо в моєму мозку відбуваєцця надто багато змін. Мабуть він має слушність бо дядько Герман мав звичай безпробудно спати в нашому домі коли його звільняли з роботи, на старій канапі у вітальні. Він був товстий і йому було важко знайти роботу бо він фарбував людям стіни будинків і мусив дуже повільно опускатися й підійматися по драбині.

Коли я одного разу сказав матері шо хочу бути малярем як дядько Герман моя сестра Норма зауважила погляньте-но Чярлі хоче бути художником у нашій родині. Але батько дав їй ляпаса і сказав шоб вона не ображала брата. Я не знаю шо таке художник та коли Норма дістала за це ляпаса то певно це щось погане. Мені стало зле коли Норма дістала ляпаса за те шо скривдила мене. Коли я стану умним то неодмінно навідаю її.

30 берізня

Сьогодні ввечері після роботи міс Кінніан прийшла до навчального класу який був біля лабароторії. Здавалося вона була рада зустрітися зі мною але чомусь нервувалася. Вона здавалася молодшою ніж я її пам'ятав. Я сказав їй шо дуже стараюся стати умним. Вона сказала я вірю в тебе Чярлі ти намагався навчитися чітати й писати з набагато більшим бажанням аніж усі інші. Я знаю ти це можеш зробити. Щонайгірше ти станеш розумним на короткий час але допоможеш іншим недорозвиненим людям.

Ми почали чітати дуже складну книжку. Я ніколи раніше не чітав такої складної книжки. Вона називається Робинзон Крузо й у ній розповідається про чоловіка який потрапив на безлюдний острів. Він розумний і багато чого вміє тож має де жити і шо їсти й чудово вміє плавати. Мені лише його шкода бо він живе сам один і не має друзів. Але думаю хтось має жити ше на тому острові бо в книжці є картина Робинзона з його гарною парасолькою на якій він дивиться на людський слід. Я сподіваюся він знайде друга й не буде таким самотнім.

31 берізня

Міс Кінніан навчає мене краще писати слова. Вона каже мені, подивися на слово, заплющ очі й повторюй його знову й знову, аж поки запам'ятаєш, як воно звучить і як пишеться. Виявляється багато слів я писав неправильно. Навчитися писати їх правильно важко але міс Кінніан каже не турбуйся а просто запам'ятовуй як пишеться кожне слово бо чітких правил як їх треба писати нема.

Звіт дев'ятий, 1 квітня

Усі в пикарні прийшли подивитися сьогодні, як я почав свою нову роботу став працювати на змішувачі. А сталося це

так. Олівер, який працював на змішувачі вчора звільнився. Я мав звичай допомагати йому раніше, приносив мішки з борошном, яке він висипав у змішувач. Проте я не міг собі уявити шо знаю як працувати на змішувачі. Це дуже важко й Олівер цілий рік ходив до пекарської школи перш ніж навчився бути помічником пекаря.

Але мій друг Джо Карп сказав Чярлі чому б тобі не виконувати роботу Олівера. Усі прийшли на наш поверх вони сміялися і Френк Рейлі сказав атож Чярлі ти працуєш тут уже давно. Ну ж бо візьмися за цю роботу. Джімпі тут немає й він не знатиме що ти це робив. Я боявся бо Джімпі головний пекар і він наказав мені ніколи не підходити близько до змішувача бо цей апарат мене покалічить. Але тепер усі сказали візьмися за цю роботу крім Фанні Берден яка сказала облиште чому ви не дасте бідоласі спокій.

Френк Рейлі сказав заткнися Фанні сьогодні квітневий день дурнів і якшо Чярлі попрацює на змішувачі він може здивувати хазяїна й усі ми матимемо вихідний день. Я сказав шо не можу налаштувати машину але можу працувати на ній бо я спостерігав за роботою Олівера.

Я почав працувати на змішувачі й усі були здивовані а надто Френк Рейлі. Фанні Берден була дуже збуджена й сказала ви тільки подумайте Олівер два роки навчався як треба правильно змішувати тісто й ходив до школи пекарів. Берні Бейт який доглядає машину сказав шо я працую швидше і краще ніж Олівер. Ніхто не засміявся. Коли повернувся Джімпі і Фанні йому розповіла що тут діється він розгнівався на мене за те шо я став працувати на змішувачі. Але вона сказала йому а ти поглянь як він працює. Вони хотіли зробити мене квітневим дурнем а я натомість зробив дурнями їх усіх. Джімпі дивився і я знав він сердитий на мене томушо він не любить коли люди не виконують того шо він їм каже як професорь

Нявмур. Але він побачив як уміло я працюю на змішувачі й він пошкріб потилицю й сказав я бачу але я в це не вірю. Після чого покликав містера Доннера й наказав мені працювати далі шоб містер Доннер усе побачив.

Я боявса він розгнівається й накричить на мене тому коли я закінчив то запитав чи можна мені тепер повернутися на свою звичну роботу. Я пішов підмітати за прилавком пикарні. Містер Доннер дивився на мене чюдним поглядом протягом тривалого чясу. Потім сказав шо це певно першоквітневий жарт і ви хлопці вирішили зробити з мене дурня. У цьому вся суть.

Джімпі відповів він сам спочатку подумав шо його хочуть виставити за дурня. Він покрутився навколо машини і сказав містеру Доннеру я цього також не розумію але Чярлі знає як на ній працювати і я не можу не визнати шо він дав їй раду краще ніж Олівер.

Усі з'юрмилися навколо й заговорили про це а я злякався бо всі вони дивилися на мене дивним поглядом і були збуджені. Френк сказав я ж таки помітив шо з Чярлі віднедавна діється шось дивне. А Джо Карп сказав я знаю шо ти маєш на увазі. Містер Доннер наказав усім повернутися до своєї роботи а мене повів із собою в передню чястину пикарні.

Він сказав Чярлі я не знаю як тобі це вдалося але схоже на те шо ти нарешті чогось навчився. Я хочу шоб ти був уважним і працював так добре як ти можеш. Ти тепер маєш нову роботу й п'ять доларів надбавки до платні.

Я сказав шо мені не треба нової роботи бо мені подобається прибирати в пикарні й розносити хліб і допомагати своїм друзям але містер Доннер сказав не думай про своїх друзів ти

мені потрібен для цієї роботи. Я не шаную чоловіка який не хоче підвищення по службі.

Я запитав а шо означає підвищення. Він пошкрябав голову й подивився на мене поверх окулярів. Не думай про це Чярлі. Відтепер ти працуватимеш на змішувачі. Це і є підвищення.

Тож тепер замість розносити пакети з хлібом мити нужники й прибирати сміття я працуватиму на змішувачі. Це підвищення. Завтра я розповім про це міс Кінніан. Я знаю вона дуже зрадіє але я не розумію чому Френк і Джо розлютилися на мене. Я запитав про це Фанні й вона сказала не звертай уваги на цих йолопів. Сьогодні день квітневих дурнів і жарт вистрілив назад і зробив їх дурнями замість тебе. Я попросив Джо сказати мені який це жарт вистрілив назад а він сказав мені іди ти к бісу. Я думаю вони розгнівалися на мене за те шо я працював на змішувачі але вони не здобули вихідний на який сподівалися. Чи це означає, що я став розумнішим.

Звіт дев'ятий, 1 квітня

Я закінчив чітати Робинзона Крузо. Я хотів довідатися шо з ним сталося далі, але міс Кінніан сказала мені шо на цьому книжка закінчилася. Чому.

4 квітня

Міс Кінніан каже, я вчюся швидко. Вона прочітала кілька моїх звітів і подивилася на мене дивним поглядом. Вона каже я чюдовий чоловік і я ше всім їм покажу. Я запитав у неї, чьому вона так думає. Вона сказала ти про це не думай але не засмучуйся, якшо бачиш шо не всі такі приємні люди як тобі хочецця. Вона сказала хоч Бог і дав тобі дуже мало але ти робиш більше аніж багато людей із мізками шо не знають як

ними користуватися. Я сказав шо всі мої друзі люди розумні й добрі. Вони мене люблять і ніколи не робили чогось такого шо не було б добрим. Тоді їй шось раптом потрапило в око й вона мусила вибігти до жіночої кімнати.

Поки я сидів у класі й чекав на неї я думав про те яка чудова жінка міс Кінніан такою була й моя мати. Я подумав шо пригадую як моя мати казала мені шоб я був добрим і завжди ставився до людей по-дружньому. Вона тоді сказала але стережися бо деякі люди не зрозуміють тебе й подумають шо ти хочеш завдати їм клопоту.

Ці її слова примусили мене пригадати як мати пішла геть і попросила забрати мене до себе місіс Леруа яка жила в сусідньому будинку. Маму забрали до лікарні. Батько сказав шо вона не захворіла й нічого поганого з нею не сталося, але вона пішла до лікарні, щоб принести мені братика або сестричку. (Я досі не знаю як вони це роблять.) Я сказав їм я хочу братика шоб гратися з ним і не знаю навішо натомість вони принесли мені сестричку хоч вона була гарненька як лялька. Шоправда вона весь час плакала.

Я ніколи не вдарив її й не зробив їй нічого поганого.

Вони поклали її в дитяче ліжечко у своїй кімнаті й одного разу я почув як батько сказав ти не турбуйся Чярлі не скривдить її.

Вона була схожа на вузлик уся рожева й так верещала шо я іноді не міг заснути. А коли засинав вона будила мене вночі. Одного разу коли батьки були на кухні а я лежав у своєму ліжку вона розплакалася. Я підвівся й узяв її на руки шоб заспокоїти її як робила мати. Але потім мама увійшла розкричалася й забрала її в мене. І вдарила мене так сильно шо

я впав на ліжко. Вона знову зняла крик. Не доторкайся більше до неї. Ти зробиш їй боляче. Вона немовля. Тобі не треба доторкатися до неї. Я тоді не знав але тепер я здогадуюся вона думала я міг зробити немовляті боляче бо я був надто тупий аби розуміти шо я роблю. Тепер мені прикро бо я знаю шо ніколи не зробив би дитині боляче.

Коли я піду в кабінет дохторя Штрауса я неодмінно розповім йому про це.

6 квітня

Сьогодні, я, навчився, розуміти, шо, таке, кома, це крапка, з хвостиком, міс Кінніан, каже, це важливо, знати, томушо, це поліпшує, письмо, сказала, можна, втратити, багато, грошей, якшо кома, стоїть, не там, де вона, має стояти, у мене, було, трохи, грошей, які я заощадив, з платні, на своїй, роботі, та з того, шо виплачує, мені, фонд, але небагато, і я ніяк, не міг, зрозуміти, яким чином, кома, допомагає, мені, не втратити їх, Але, вона, сказала, усі застосовують, коми, тож, і я, повинен, їх, застосовувати,,,

7 квітня

Я застосовував коми неправильно, тобто помилявся в пунктуації. Міс Кінніан порадила мені знаходити довгі слова в словнику й запам'ятовувати, як їх писати. Я запитав, яка різниця, якщо можна їх прочітати. Вона сказала, це частина твоєї освіти, тож відтепер я шукатиму всі слова, що їх не певен як писати. Так, писати забирає багато часу, але я думаю, шо запам'ятовую правильне написання щораз більшої і більшої кількості слів.

Саме так я й навчився правильно писати слово пунктуація. Я знайшов його в словнику. Міс Кінніан сказала, шо крапка теж пунктуація, і є ще багато знаків, які треба вивчити. Я сказав їй, що думав, усі крапки повинні мати хвостики й називатися комами. Але вона сказала, ні. Вона сказала; ти повинен. запам'ятати всі знаки пунктуації, і тепер я можу запам'ятати їх (усі? знаки пунктуації – в моєму письмі! Їх багато й багато правил; їх застосування? Але я вже навчився зберігати їх у голові:

Шо мені ше подобається в міс Кінніан це те, шо вона завжди пояснює мені причину, коли я запитую. Вона – геній! Я хочу стати таким розумним-як-вона;

Пунктуація – це так цікаво!

8 квітня

Який же я йолоп! Я навіть не розумів, про що вона каже. Учора ввечері я прочітав книжку з граматики, й там усе пояснюється. Потім я побачив, що саме так мені намагалася розповісти про все міс Кінніан, але я її не розумів. Я все зрозумів опівночі, й усе впорядкувалося в моїй голові.

Міс Кінніан пояснила мені, що телевізір, який працював, перед тим як я засинав та вночі, багато мені допоміг. Вона сказала, я піднявся на плато. Тобто на пласку вершину пагорба.

Коли я зрозумів, як працює пунктуація, я прочітав усі свої звіти від самого початку. Боже, як помилявся я в написанні слів та в пунктуації! Я сказав міс Кінніан, що я повинен переглянути всі сторінки й поставити правильні знаки, але вона заперечила:

– Ні, Чарлі, професор Немур хоче, щоб твої тексти залишалися такими, якими вони є. Тому він і повертає їх тобі, після того як вони фотографуються – ти повинен бачити свій прогрес. Ти розвиваєшся дуже швидко, Чарлі.

Мені було приємно вислухати її слова. Після уроку я зійшов униз і погрався з Елджерноном. Ми більше не бігаємо наввипередки.

10 квітня

Мені погано. Це не та хвороба, яку може вилікувати лікар, я відчуваю, що в грудях у мене порожньо й пече.

Я не хотів про це писати, але відчуваю, що повинен, бо це дуже важливо. Сьогодні перший день, коли я не захотів іти на роботу.

Учора ввечері Джо Карп і Френк Рейлі запросили мене на гулянку. Там було багато дівчат, і Джімпі там був, й Ерні також. Я пам'ятав, як мені було погано, коли я напився, тож я сказав Джо, що нічого не питиму. Тоді він дав мені випити склянку кока-коли з дивним присмаком, на який я не звернув уваги, бо подумав, що це в роті у мене не дуже добре.

Ми весело розважалися протягом якогось часу.

– Потанцюй з Елен, – сказав Джо. – Вона навчить тебе переставляти ноги.

Потім він підморгнув їй, наче йому щось потрапило в око.

– Чому ви не дасте йому спокій? – запитала вона.

Він ляснув мене по спині.

– Це Чарлі Гордон, мій приятель, мій друг. Він хлопець не простий – його підвищили, й він тепер працює на змішувачі тіста. Я прошу тебе лише потанцювати з ним і розвеселити його. Що в цьому поганого?

Він підштовхнув мене до неї. Тож вона пішла танцювати зі мною. Я тричі впав і не міг зрозуміти, чому більше ніхто не танцює, крім Елен зі мною. І я весь час перечіпався, бо завжди натикався на чиюсь ногу. Вони всі оточили нас колом, дивлячись і регочучи з того, як ми переступали ногами. Вони реготали гучніше щоразу, коли я падав, і я реготав теж, бо це було дуже смішно. Та коли це сталося востаннє, я вже не сміявся. Я зіп'явся на ноги, але Джо штовхнув мене, і я знову впав. Тоді я подивився на обличчя Джо, й у мене виникло дивне відчуття у шлунку.

– Який він кумедний! – сказала одна з дівчат.

Усі засміялися.

– О, ти мав рацію, Френку, – мовила Елен, задихаючись від сміху. – Це театр одного актора. – А тоді сказала: – Ось, Чарлі, візьми яблуко.

Вона дала мені яблуко, та коли я його вкусив, воно виявилося несправжнім.

Тоді Френк засміявся і мовив:

– Я ж вам казав, що він надкусить його. Тільки такий придурок не може відрізнити пластмасове яблуко від справжнього.

Джо сказав:

– Я так не реготав відтоді, як у Галоранса ми послали його за ріг вулиці, щоб він подивився, чи там не йде дощ.

Тоді мені згадалася картина, яка залишилася в моїй пам'яті відтоді, як я був зовсім малим і діти на подвір'ї дозволили мені гратися з ними у схованки, і я мав іти шукати їх. Коли я порахував до десяти і розтулив пальці на обличчі, то почав пошуки й марно шукав їх, поки стало холодно й поночі, а тоді пішов додому.

Я тоді нікого так і не знайшов і не розумів чому.

Френк нагадав мені ту історію. Сьогодні вони влаштували зі мною те саме, що й у Галоранса. Джо й решта покликали мене сюди, щоб посміятися з мене. А діти, які гралися у схованки, теж запросили мене тоді до гри, бо хотіли поглузувати з мене.

Люди на вечірці перетворилися на велику пляму розмазаних облич, що дивилися згори вниз на мене.

– Погляньте на нього. Обличчя в нього зовсім червоне.

– Він почервонів. Чарлі почервонів.

– Елен, що ти зробила з Чарлі? Я ніколи його таким не бачив.

– Боже, ти його зачарувала, Елен.

Я не знав, ані що мені робити, ані куди обернутися. Її тіло терлося об моє, і мене охопило дивне відчуття. Усі сміялися з

мене, й несподівано для себе я відчув себе голим. Я хотів заховатися, щоб вони не бачили мене. Я вибіг із кімнати. Це був великий дім із багатьма залами, і я не міг знайти дорогу до сходів. Я забув про ліфт. Потім я нарешті знайшов сходи, вибіг на вулицю і тривалий час ішов пішки, перш ніж потрапив до своєї кімнати. Я ніколи раніше не знав, що Джо, Френк та інші полюбляли мати мене поруч себе лише для того, щоб посміятися з мене. Тепер я знав, щó вони мали на увазі, коли казали "наслідувати Чарлі Гордона".

Мені було соромно.

І ще одне. Мені приснилася та дівчина Елен, яка танцювала зі мною і терлася об мене своїм тілом, і, коли я прокинувся, простирадло було мокрим і липучим.

13 квітня

Я досі не пішов на роботу до пекарні. Я попросив місіс Флін, мою господиню, зателефонувати містерові Доннеру і сказати, що я захворів. Місіс Флін дивиться останнім часом таким поглядом, ніби боїться мене.

Я думаю, це добре, що я зрозумів, чому всі сміються з мене. Я багато думав про це. Причина в тому, що я надто дурний і навіть не розумію, коли роблю якусь дурницю. Людям здається кумедним, коли дурна особа не може щось робити так, як це роблять вони.

Хай там як, а я знаю, що з кожним днем стаю розумнішим. Я тепер знаю пунктуацію, і я вмію правильно писати слова. Я люблю передивлятися всі важкі для написання слова у словнику й запам'ятовувати їх. І намагаюся писати свої звіти дуже ретельно, але це дається мені нелегко. Я багато тепер

читаю, й міс Кінніан каже, я читаю швидко. І навіть багато чого розумію з того, що прочитав, і воно залишається у мене в пам'яті. Буває так, що, коли я заплющую очі й думаю про якусь сторінку з книжки, вона постає переді мною, наче картина.

Але й інші речі проникають у мою свідомість також. Іноді я заплющую очі й дуже чітко все бачу. Так, сьогодні вранці, коли я прокинувся, то залишився лежати в ліжку з розплющеними очима. У мене було таке враження, ніби у стінках моєї свідомості відкрився великий отвір, і я зміг вийти крізь нього назовні… Моя думка полинула дуже далеко, у ті часи, коли я почав працювати в пекарні Доннера. Я побачив вулицю, на якій стоїть пекарня. Спочатку картина здалася мені розмазаною, потім на ній почали з'являтися плями окремих речей, такі реальні, що я бачив їх просто перед собою, але інші речі залишалися розмазаними, і я не розумів…

Я побачив маленького старого чоловіка з дитячим возиком, на якому лежала вугільна жаровня, я відчув пахощі підсмажених каштанів, побачив сніг під ногами. Молодий хлопець, худий, із широко розплющеними очима, з переляканим виразом на обличчі дивиться на вивіску над пекарнею. Що вона каже? Її літери змазані й розташовані так, що, здається, не мають сенсу. Тепер я знаю, що вивіска означає пекарню Доннера, але, дивлячись на неї назад у своїй пам'яті, я не можу прочитати літери очима того молодика. Вивіска не має для нього глузду. Я думаю, той хлопець із переляканим поглядом на обличчі – то я.

Яскраві неонові лампи. Різдвяні ялинки й рознощики на тротуарах. Люди в пальтах із піднятими комірами й шарфами, що обмотують шиї. Але в нього немає рукавичок. Руки йому мерзнуть, і він опускає на хідник важкий вузол із коричневими паперовими пакетами. Він зупинився й дивиться на маленькі механічні іграшки, які накручує вуличний рознощик – ведмідь,

що то падає, то знову спинається на ноги, собаку, який підстрибує, тюленя, що відкидає м'яч кінчиком носа. Іграшки падають, підстрибують, крутяться. Якби він мав такі іграшки у власному володінні, то був би найщасливішим хлопцем у світі.

Він хоче попросити червонопикого рознощика, чиї пальці стримлять крізь дірки в коричневих рукавицях, щоб той дозволив йому на мить потримати в руках ведмедика, який то падає, то підстрибує, проте не наважується. Підіймає вузол із паперовими пакетами й закидає його собі за плече. Він худий, але руки в нього стали сильними за багато років тяжкої праці.

– Чарлі! Чарлі! Наш Чарлі!

Навколо нього утворюється гурточок дітей, що сміються й дражнять його, немов цуценята, які хапають його за пальці ніг. Чарлі усміхається їм. Він хотів би опустити свій клумак і погратися з ними, та, коли він про це подумав, йому защеміла шкіра на спині, й він зрозумів, що старші діти почали кидати в нього всілякими речами.

Повертаючись до пекарні, він побачив кілька хлопців, що стояли в темному проході.

– Гляньте, онде він, Чарлі!

– Гей, Чарлі, що там у тебе? Хочеш, кинемо кості?

– Ходи до нас, ми тебе не скривдимо!

Але щось було в тому темному проході, й від того сміху йому знов заболіла спина. Він намагається пригадати, що то було, але пригадує лише бруд і сечу на своєму одязі і як сварився дядько Герман, коли він прийшов додому весь

заляпаний усілякою гиддю, і як дядько Герман вибіг на вулицю з молотком у руці, щоб покарати хлопців, що таке з ним учинили. Чарлі поточився від хлопців, які сміялися в темній підворітні, й випустив із рук свій клумак. Підхопив його й бігцем повернувся до пекарні.

– Чого ти так затримався, Чарлі? – кричить Джімпі з дверей у задній частині пекарні.

Чарлі протискається крізь обертові двері до пекарні й кладе свій клумак на один із полозків, що спускаються в підвал. Він прихиляється до стіни, запхавши руки до кишень.

Йому подобається тут, у пекарні, де підлога, притрушена борошном, біліша, ніж закопчені сажею стіни й стеля.

Товсті підошви його високих черевиків теж у білому борошні, борошно набилося йому у шви та в отвори для шнурків, а також йому під нігті й потріскану шкіру його мозолястих рук.

Він розслаблюється тут, прихилившись навпочіпки до стіни, відкинувшись назад так, що бейсбольна кепка наповзає на очі. Йому подобаються запахи борошна, солодкого тіста, хліба, булочок і тістечок, що випікаються в печі. Піч потріскує і навіює йому сон.

Солодкі пахощі, тепло… сон.

Раптом він падає, згинається всім тілом, б'ється головою об стіну. Хтось, проходячи повз нього, вибив йому ноги з-під тіла.

Це все, що мені вдається пригадати. Я бачу це дуже ясно, але не розумію, чому так сталося. Схожі почуття опановували

мене в кіно. Спочатку я ніколи не розумів, щó відбувається, бо вони крутили його надто швидко, але після того, як я дивився цей фільм три або чотири рази, я починав розуміти, щó вони хочуть сказати. Піду до доктора Штрауса й усе в нього розпитаю.

14 квітня

Доктор Штраус сказав мені, що я повинен зберігати спогади, такі як ті, що навідали мене вчора, й записувати їх на папір. Потім, коли я прийду до його кабінету, ми зможемо про них поговорити.

Доктор Штраус – психіатр і нейрохірург. Я цього не знав. Думав, що він звичайнісінький лікар. Та, коли цього ранку я прийшов у його кабінет, він розповів мені, як важливо для мене дізнаватися щось про себе, аби зрозуміти свої проблеми. Я сказав, що не маю ніяких проблем. Він засміявся, а тоді підвівся зі стільця й підійшов до вікна.

– Що розумнішим ти ставатимеш, то більше проблем матимеш, Чарлі. Твій інтелектуальний розвиток випереджатиме твій емоційний розвиток. І думаю, що, розвиваючись, ти знаходитимеш дедалі більше тем, на які захочеш поговорити зі мною. Я лише хочу нагадати тобі, що це те місце, куди ти маєш приходити, коли потребуватимеш допомоги.

Я досі не розумію, до чого все це, але він сказав, що навіть коли я не розумію своїх снів чи спогадів або чому вони до мене приходять, рано або пізно в майбутньому вони всі з'єднаються, і я довідаюся про себе більше. Він сказав, важливо зрозуміти, щó кажуть люди, яких я бачу у своїх спогадах. Вони

розповідають про мене, коли я був малим хлопцем, і я повинен пам'ятати, що тоді було.

Я ніколи не знав про ці події раніше. Та схоже, коли я стану досить розумним, то зрозумію всі слова, які коли-небудь чув, і знатиму все про тих хлопців, які мені зустрічалися, і про свого дядька Германа, і про своїх батьків. Але він ніби остерігає мене, що я можу довідатися щось неприємне і мені стане прикро.

Отже, я тепер приходитиму двічі на тиждень до його кабінету поговорити про речі, які тривожать мене. Ми просто сидітимемо, і я щось розповідатиму, а доктор Штраус слухатиме. Це називається терапією й означає говорити про щось таке, від чого мені стане краще. Я розповів йому про одну річ, яка дуже мене турбує, – про жінок. Як танці з тією дівчиною Елен привели мене у стан великого збудження. Тож ми поговорили про це, й мене охопило дивне почуття, поки я говорив, мені стало холодно, і я вкрився потом, а в голові гуділо, і я подумав, що зараз почну блювати. Можливо, тому що я завжди вважав цю тему брудною й поганою, щоб говорити про неї. Але доктор Штраус сказав, те, що зі мною сталося після вечірки, було мокрим сновидінням, а це природна річ, яка буває з хлопцями.

Тож хоч я стаю дедалі розумнішим і навчаюся нових речей, він досі вважає мене малим хлопцем у поводженні з жінками. Це мене бентежить, але я повинен довідатися все про своє життя.

15 квітня

Цими днями я багато читаю, і майже все залишається в моїй свідомості. Міс Кінніан каже, що, крім історії, географії та

арифметики, я повинен почати вивчення іноземних мов. Професор Немур дав мені ще кілька магнітофонних записів, щоб я слухав, коли спатиму. Я досі не знаю, як працюють свідомий і підсвідомий розум, але доктор Штраус радить мені поки що не турбуватися цим. Він попросив мене дати обіцянку, що коли через два тижні я почну вивчати шкільні предмети, то не стану читати книжок із психології, тобто не читатиму їх доти, доки він не дасть мені дозволу. Він каже, що це спантеличило б мене й примусило б мене думати про психологічні теорії замість власних ідей і почуттів. Але читати романи він мені дозволив. На цьому тижні я прочитав "Великого Гетсбі", "Американську трагедію" і "Подивися на дім свій, янголе". Ніколи не думав, що чоловіки й жінки можуть витворяти такі речі.

16 квітня

Сьогодні я почуваю себе набагато краще, але досі обурений тим, що протягом усього мого життя люди сміялися й глузували з мене.

Коли я стану розумним, як обіцяє мені професор Немур, і мій КІ, який нині дорівнює 70, подвоїться, тоді, можливо, люди належно оцінять мене й стануть моїми друзями.

Я не зовсім розумію, що таке КІ. Професор Немур каже – це те, що вимірює, наскільки ти розумний, – як ото терези в аптеці, що зважують ліки. Але доктор Штраус дотримується іншої думки й сказав, що КІ ніяк не може визначити, наскільки ти розумний. Він сказав, що КІ показує, скільки розуму ти можеш набути, як ото позначки на вимірювальній склянці. Ти ще мусиш наповнити склянку рідиною.

Коли я звернувся з цим запитанням до Берта Селдена, який проводить зі мною тести з розумності й працює з Елджерноном, він сказав, ніби багато людей вважають, що обидва вони не мають слушності, й згідно з тим, що йому вдалося вичитати, КІ вимірює багато різних речей включно з тими, які я вже вивчив, а проте він не є доброю мірою для стану розумності.

Тож я досі не знаю, що таке КІ, і кожен каже про нього щось інше. Мій КІ тепер дорівнює приблизно сотні одиниць і скоро перевищить півтори сотні, але вони ще мусять наповнити його відповідною речовиною. Я не хочу сказати про вчених нічого поганого, але не розумію, як вони можуть з'ясувати, скільки його в мені, якщо вони не знають, що це таке й де воно перебуває.

Професор Немур каже, що післязавтра я повинен відбути тест Роршаха. Цікаво, що це таке?

17 квітня

Уночі мені наснився кошмар, і коли я прокинувся сьогодні вранці, то спробував удатися до тих вільних асоціацій, до яких радить вдаватися доктор Штраус, коли я пригадую свої сни. Думати про цей сон і дозволити моєму розуму блукати, поки він натрапить на інші думки. Я робив це доти, доки в моєму розумі не залишилася біла порожнеча. Доктор Штраус каже, це означає, що я досяг тієї точки, де моя підсвідомість намагається блокувати мою свідомість проти спогадів. Це стіна між теперішнім і минулим. Іноді стіна лишається непорушною, а іноді в ній утворюється пролом, і я бачу, що́ за нею ховається. Як цього ранку.

Уві сні я побачив, як міс Кінніан читала мої звіти. Я хотів почати писати черговий звіт, але виявив, що більше не вмію ані писати, ані читати. Я перелякався й попросив Джімпі в пекарні написати за мене звіт. Але, прочитавши його, міс Кінніан розгнівалася й порвала аркуші, бо знайшла на них брудну лайку.

Коли я повернувся додому, професор Немур і доктор Штраус чекали на мене й стали лупцювати мене за те, що я написав погані слова у своєму звіті. Коли вони мене відпустили, я відірвав подерті сторінки, але вони перетворилися на клапті мережива, обляпані кров'ю.

Це був жахливий сон, але я піднявся з ліжка, записав його, а потім удався до вільних асоціацій.

Пекарня… випічка хліба… урна… хтось копнув мене ногою… я впав весь у крові… пишу… великий олівець на червоному мереживі… маленьке золоте серце… медальйон… ланцюжок… усе вкрите кров'ю… він сміється з мене…

Ланцюжок тягнеться від медальйона… закручується навколо нього… бризкає сонячним світлом мені у вічі. І я милуюся тим, як він закручується… милуюся ланцюжком… бачу, як він розкручується… і маленька дівчинка дивиться на мене.

Її звуть міс Кін – я маю на увазі Гаррієт.

– Гаррієт… Гаррієт… усі ми любимо Гаррієт.

А потім порожнеча. Знову біла порожнеча.

Міс Кінніан читає мій звіт через моє плече.

Потім ми опиняємося в Центрі для відсталих дорослих, і вона читає через моє плече, коли я пишу свої твори.

Моя школа перетворюється на школу номер 13, мені одинадцять років, міс Кінніан також одинадцять років, але вона не міс Кінніан. Вона маленька дівчинка з ямочками на щоках, і її звати Гаррієт. Усі ми любимо Гаррієт. Це День святого Валентина.

Я пригадав...

Я пригадав, що сталося у школі 13 і чому вони мусили виключити мене з тієї школи й перевести у школу 222. Це сталося через Гаррієт.

Я бачу Чарлі – йому одинадцять років. Він має маленький золотий медальйон, який знайшов на вулиці. Ланцюжка в нього немає, але він повісив його на нитці й любить накручувати нитку, поки медальйон підіймається на ній, а тоді він милується тим, як нитка розкручується, а сонце від медальйона бризкає йому у вічі.

Іноді, коли діти грають у м'яч, йому дозволяють стояти всередині, й він намагається схопити м'яч, поки його не схопив хтось інший. Він любить стояти в центрі – навіть якщо йому не вдається жодного разу схопити м'яч – й одного разу, коли Гаймі Рот несамохіть випустив м'яч із рук і він його схопив, вони не дозволили кинути його, й він залишився стояти в центрі кола.

Коли мимо проходила Гаррієт, хлопці переставали грати й усі дивилися на неї. Усі вони були закохані в Гаррієт. Коли вона трусила головою, її кучері стрибали вгору й униз, а на щоках вона мала ямочки. Чарлі не розумів, чому вони влаштовують

стільки метушні навколо дівчини й чому завжди прагнуть заговорити до неї (він радше побуцав би м'яч, ніж забалакав до дівчини), але всі хлопці закохані в Гаррієт, а отже, й він закоханий у неї.

Вона ніколи не дражнить його, як інших хлопчаків, і він вичворяє для неї всілякі штуки. То бігає по партах, коли вчителя немає у класі. То викидає гумки у вікно, пише всілякі закарлюки на класній дошці та на стінах. А Гаррієт лише хихотить:

– О, гляньте на Чарлі! Чи ж він не кумедний? Чи ж не дурний?

Настав День святого Валентина, й хлопці заговорили про те, які подарунки вони готують для Гаррієт, тож Чарлі сказав:

– Я теж готую подарунок для Гаррієт.

Хлопці засміялися, і Баррі запитав:

– А де ти його візьмеш, подарунок?

– Я подарую їй чудову річ. Ви побачите.

Але в нього не було грошей на подарунок, тому він вирішив подарувати Гаррієт свій медальйон, який був у формі серця, як і ті подарунки на святого Валентина, які він бачив у вітринах крамниць. Того вечора він дістав обгортковий папір із шухляди матері і згаяв багато часу, щоб загорнути в нього медальйон та перев'язати пакунок червоною стрічкою. Наступного дня він підійшов до Гаймі Рота під час ланчу в школі й попросив, щоб він написав для нього цидулку.

Він продиктував Гаймі:

"Люба Гаррієт, я вважаю, що ти найгарніша дівчина в усьому світі. Ти мені дуже подобаєшся, і я тебе кохаю. Я хочу, щоб і ти мене покохала. Твій друг, Чарлі Гордон".

Гаймі написав цидулку великими друкованими літерами на папері, весь час сміючись, і сказав Чарлі:

– Хлопче, та в неї очі вилізуть на лоба. Почекай, поки вона це побачить.

Чарлі злякався, але він дуже хотів подарувати Гаррієт свій медальйон, тож він пішов за нею після школи й почекав, коли вона увійшла в дім. Тоді він прослизнув у двері й залишив свій пакет на дверній ручці. Він двічі натиснув кнопку дзвінка, перебіг на протилежний бік вулиці й заховався за деревом.

Гаррієт вийшла подивитися, хто подзвонив у двері. Вона побачила пакет, узяла його й повернулася в дім. Чарлі повернувся зі школи додому, і йому там дісталося за те, що він узяв обгортковий папір і стрічку з материної шухляди, не сказавши їй про це. Але йому було байдуже. Завтра Гаррієт прийде до школи з його медальйоном і скаже хлопцям, що це він його їй подарував. Тоді вони побачать.

Наступного дня він побіг до школи, але прибіг туди надто рано. Гаррієт ще не було, й він збуджено чекав, коли вона прийде.

Та коли Гаррієт прийшла, вона навіть не подивилася на нього. Медальйона на ній не було. Й вона здавалася сердитою.

Він чого тільки не витворяв, коли місіс Джонсон не дивилася. Він корчив кумедні гримаси. Голосно реготав. Ставав на свого стільця й крутив задом. Він навіть кинув крейдою для письма в Гаролда. Але Гаррієт не подивилася на нього жодного разу. Може, вона забула. Може, вона вдягне медальйон завтра. Вона проминула його в коридорі, та, коли він хотів підійти до неї й запитати про медальйон, вона проштовхалася повз нього, не сказавши й слова.

Унизу, на шкільному подвір'ї, на нього чекали двоє її великих братів.

Гус штовхнув його.

– Ти, малий сучий сину, навіщо написав моїй сестрі ту гидоту?

Чарлі відповів, що він не писав ніякої гидоти.

– Я лише передав їй подарунок на День святого Валентина.

Оскар, який грав у футбольній команді, до того як мав закінчити середню школу, схопив Чарлі за сорочку й відірвав йому два ґудзики.

– Тримайся подалі від моєї малої сестри, виродку. До того ж ти не належиш до цієї школи.

Він штовхнув Чарлі до Гуса, який схопив його за горло. Чарлі злякався й заплакав.

Тоді вони стали бити його. Оскар ударив його в ніс, а Гус збив із ніг і став копати носаком черевика в бік, а потім вони обидва надавали йому копняків, спочатку бив один, потім

другий, а деякі інші діти на подвір'ї – друзі Чарлі – збіглися, галасуючи й плескаючи в долоні:

– Бійка! Бійка! Вони б'ють Чарлі!

Його одяг був роздертий, ніс розбитий, один зуб зламаний, і, коли Гус та Оскар пішли геть, він сів на узбіччі тротуару й заплакав. Кров здавалася йому гіркою. Інші діти лише сміялися й кричали:

– Чарлі відлупцювали! Чарлі відлупцювали!

А тоді до Чарлі підійшов містер Вагнер, один зі сторожів школи. Він відвів хлопця до чоловічого туалету і сказав йому, щоб змив кров і бруд з обличчя та з рук, перш ніж піде додому…

Мабуть, я був дуже дурним, якщо вірив словам людей. Мені не слід було довіряти ані Гаймі, ані комусь іншому.

Я ніколи не згадував про ці події раніше, але вони повернулися до мене, коли я почав думати про свій сон. Це було якось пов'язано з тим почуттям, яке опановувало мене, коли міс Кінніан читала мої звіти. Та хай там як, а я радий, що тепер я можу не просити нікого щось написати для мене. Тепер я можу зробити це сам.

18 квітня

Нарешті я зрозумів, що таке Роршах. Це тест із чорнильними плямами, той самий, який мені давали перед операцією. Побачивши його, я злякався. Я знав, що Берт запитає мене, які бачу там картинки, і я знав, що нічого там не побачу. Я подумав, що все було б інакше, якби я міг довідатися,

які картинки там сховані. Можливо, там немає ніяких картинок. Можливо, це просто трюк, аби перевірити, чи настільки я дурний, аби побачити щось таке, чого там немає. Лише подумавши про це, я розлютився на Берта.

– Отже, Чарлі, – сказав він, – ти бачив ці карти раніше, пам'ятаєш?

– Звичайно пам'ятаю.

Я сказав це таким тоном, що він зрозумів, я розлютився, і він подивився на мене з подивом.

– Тобі щось не так, Чарлі?

– Ні, мені все так. Але ці чорнильні плями дратують мене.

Він усміхнувся й похитав головою.

– Тут нема чого дратуватися. Це лише один із персональних тестів. Тепер я хочу, щоб ти подивився на цю карту. Люди чого тільки не бачать у цих чорнильних плямах. Скажи мені, якою вона здається тобі, на які думки вона тебе наштовхує.

Я був шокований. Витріщився на карту, а потім на нього. Аж ніяк не сподівався почути від нього щось подібне.

– Ти хочеш сказати, що нема ніяких картинок, захованих у цих чорнильних плямах?

Берт спохмурнів і скинув окуляри.

– Ти про що?

– Я про картинки, нібито сховані в цих плямах. Минулого разу ти сказав мені, що всі можуть їх бачити, й ти хотів, щоб я їх також побачив.

– Ні, Чарлі. Я не міг такого сказати.

– Що ти маєш на увазі? – закричав я на нього. Я так боявся тих чорнильних плям, що розгнівався на самого себе й на Берта теж. – Адже ти сказав мені саме це. Якщо ти такий розумний, що працюєш у коледжі, то це не означає, що тобі дозволено глузувати з мене. Мене вже нудить, і я стомився від того, що всі з мене сміються.

Я не пам'ятаю, щоб коли-небудь так розлютився. Я не думаю, що справа була лише в Берті, але несподівано усе в мені вибухнуло. Я кинув карти Роршаха на стіл і вийшов із кімнати. Професор Немур саме йшов у коридорі, й, коли я, не привітавшись, проскочив повз нього, він зрозумів: тут щось не так. Він і Берт перехопили мене, коли я вже підходив до ліфта.

– Чарлі, – сказав Немур, схопивши мене за руку. – Зачекай хвилину. Що сталося?

Я висмикнув свою руку з його руки й кивнув на Берта.

– Мене нудить від людей, які глузують із мене. Це все. Можливо, раніше я цього не розумів, але тепер я все розумію, й мені це не до вподоби.

– Ніхто не глузує з тебе, Чарлі, – сказав Немур.

– А як же з чорнильними плямами? Минулого разу Берт сказав мені, що в чорнилі є картинки – їх кожен може побачити, а я…

– Чарлі, ти хочеш почути точні слова, які сказав тобі Берт, і що ти йому відповів? Ми маємо магнітофонний запис тієї сесії тестів. Ми можемо прослухати його, й почуємо все, що там було сказано.

Я повернувся разом із ними до психокабінету зі змішаними почуттями. Я був переконаний, що вони сміялися з мене й обманювали мене, коли я був надто дурний, щоб це зрозуміти. Мій гнів збуджував мене, і я не міг легко його позбутися. Я був готовий до боротьби.

Коли Немур пішов до картотеки, щоб узяти магнітофонний запис, Берт пояснив:

– Останнього разу я говорив майже ті самі слова, що й сьогодні. Ці тести вимагають, аби процедура була однакова щоразу, коли їх застосовують.

– Я в це повірю, коли почую.

Вони переглянулися. Я знову відчув, як кров шугнула мені в обличчя. Вони сміялися з мене. Але потім до мене дійшло, що́ я сказав, і, слухаючи себе, я зрозумів причину погляду, яким вони обмінялися. Вони не сміялися. Вони зрозуміли, що́ відбувається зі мною. Я досяг нового рівня, і гнів та підозра були моїми першими реакціями на світ, який мене оточував.

Голос Берта почувся з магнітофона:

– А зараз я хочу, щоб ти подивився на цю карту, Чарлі. Що тут може бути? Що ти бачиш на цій карті? Люди чого тільки не бачать на цьому чорнилі. Скажи мені, про що ти думаєш, дивлячись на неї…

Ті самі слова, майже той самий тон голосу, які він застосовував кілька хвилин тому в лабораторії. А потім я почув свої відповіді – дитячі, неможливі речі. І я знесилено опустився на стілець біля письмового стола професора Немура.

– Це справді був я?

Я повернувся до лабораторії з Бертом, і ми продовжили Роршаха. Ми повільно оглянули всі карти. Цього разу мої відповіді були іншими. Я "бачив" усілякі речі на плямах чорнила. Двох кажанів, які смикали один одного. Двох чоловіків, що билися мечами. Я уявляв собі безліч усіляких речей. Але навіть тепер я не цілком довіряв Бертові. Я перевертав карти й дивився на їхні спини, чи не було там чогось такого, що я мав би вгадати.

Я подивився на нотатки, які він робив. Але всі вони були записані кодом, приблизно так:

WF + A DdF-Ad orig. WF – A SF + obj

Тест усе ще не мав для мене ніякого глузду. Мені здавалося, хто завгодно міг набрехати про речі, яких він насправді не бачив. Звідки вони могли знати, що я робив їх дурнями, говорячи про речі, яких насправді не уявляв?

Можливо, я їх зрозумію, коли доктор Штраус дозволить мені читати книжки з психології? Мені стає дедалі важче записувати всі мої думки та почуття, бо я знаю, що люди читають їх. Можливо, буде краще, якщо я протягом якогось часу зберігатиму ці звіти в приватному користуванні?

Звіт 10, 21 квітня

Я винайшов, як можна вдосконалити роботу змішувача в пекарні, щоб збільшити виробництво. Містер Доннер сказав, що він заощадить чимало грошей на робочій силі. Він дав мені п'ятдесят доларів премії і збільшив мою платню на десять доларів щотижня.

Я хотів запросити Джо Карпа та Френка Рейлі на обід, щоб відсвяткувати цю подію, але Джо хотів щось купити для своєї дружини, а Френк зустрічався за ланчем зі своїм кузеном. Я думаю, їм знадобиться чимало часу, щоб звикнути до тих змін, які відбулися в мені.

Усі, схоже, стали мене боятися. Коли я підійшов до Джімпі й поплескав його по плечу, аби попросити про щось, він підстрибнув і розлив на себе всю каву зі своєї філіжанки. Він витріщається на мене, коли йому здається, що я на нього не дивлюся. Ніхто в пекарні більше зі мною не розмовляє й не блазнює у той спосіб, до якого вони звикли. Тож я став почуватися на своїй роботі досить самотнім.

Думаючи про це, я згадав той час, коли заснув стоячи і Френк вибив мої ноги з-під мене. Теплий і приємний запах, білі стіни, гуркотіння печі, коли Френк відкрив заслінку, щоб забрати хлібини.

Раптом я падаю… корчуся… усе вислизає з-під мене, і моя голова стукається об стіну…

Це я, а проте там лежить наче хтось інший – інший Чарлі. Він розгублений… потирає собі голову… дивиться на Френка, високого й тонкого, а потім на Джімпі, що стоїть поблизу, масивний, волохатий Джімпі з серйозним обличчям, кущуватими бровами і майже схованими у глибині синіми очима.

– Дай малому спокій, – каже Джімпі. – Господи, чому ти завжди чіпляєшся до нього, Френку?

– Я нічого поганого йому не зробив, – засміявся Френк. – Йому не боляче. Він не знає нічого кращого. Правда ж, Чарлі?

Чарлі потирає собі голову й зіщулюється. Він не знає, що́ він зробив, аби заслужити таке покарання, але знає, що має шанс здобути ще якогось штурхана або потиличника.

– Але ж ти знаєш і краще, – відповів Джімпі, поскрипуючи своєю ортопедичною ногою. – Тоді чого ти весь час чіпляєшся до нього?

Двоє чоловіків сідають за довгий стіл, високий Френк й огрядний Джімпі, виліплюючи з тіста булочки, які треба буде спекти для вечірніх замовлень. Протягом якогось часу вони працюють мовчки, але потім Френк зупиняється і збиває назад свій білий ковпак.

– Гей, Джімпі, як ти думаєш, Чарлі можна навчити пекти булочки?

Джімпі спирається ліктем на стіл.

– Чому ми нарешті не дамо йому спокій?

– Ні, Джімпі, я говорю цілком серйозно. Я готовий об заклад побитися, що він може опанувати якусь просту роботу, наприклад ліпити булочки.

Ця думка, схоже, знайшла прихильника в особі Джімпі, й він обернувся й поглянув на Чарлі.

– Можливо, ти й маєш якусь рацію. Гей, Чарлі, а підійди-но сюди на хвилину.

Як він мав звичай робити, коли люди говорили про нього, Чарлі дивився на шнурки своїх черевиків. Він знав, як затягувати й зав'язувати шнурки. Він міг би пекти булочки. Він навчився б збивати, згортати тісто й виліплювати з нього маленькі круглі форми.

Френк подивився на нього із сумнівом.

– Можливо, нам не варто це робити, Джімпі. Можливо, ми помиляємося. Якщо йолоп нічого не здатний навчитися, то навіщо з ним морочитися?

– Ти залиш це мені, – сказав Джімпі, якого тепер опанувала ідея Френка. – Можливо, він і зможе навчитися. Послухай-но мене, Чарлі. Ти хочеш чогось навчитися? Ти хочеш, аби я навчив тебе ліпити булочки, як робимо ми з Френком?

Чарлі витріщився на нього, усмішка зійшла з його обличчя. Він зрозумів, чого хоче Джімпі, й відчув, що його загнали в глухий кут. Він хотів догодити Джімпі, але в словах учитися й навчати є щось пов'язане зі спогадом про суворе покарання, хоч він і не пам'ятає, що це таке, – пам'ятає лише підняту тонку руку, яка б'є його за те, що він не може навчитися чогось, чого не розуміє.

Чарлі відступає назад, але Джімпі хапає його за руку.

– Ну ж бо, хлопче, не хвилюйся. Ми не зробимо тобі боляче. Погляньте на нього, він тремтить, ніби зараз розпадеться. Поглянь-но, Чарлі, сюди. Я маю новеньку блискучу іграшку, якою ти міг би гратися.

Він простягає руку й показує мідний ланцюжок із диском із блискучої латуні. Він тримає ланцюжок за один кінець, а блискучий наче золотий диск повільно обертається, вловлюючи світло флюоресцентних сонячних променів. Диск на ланцюжку щось нагадує Чарлі, проте він не пам'ятає, що саме й де.

Він не простягає руку, щоб схопити його. Він знає, тебе покарають, якщо ти схопиш річ, яка належить іншій людині. Якщо хтось покладе її тобі в руку, тоді все буде гаразд. Але інакше не можна. Коли він бачить, що Джімпі пропонує цю річ йому, він киває й усміхається.

– Це він знає, – сміється Френк. – Він буде щасливий, якщо ти подаруєш йому щось осяйне й блискуче. – Френк, який остаточно передав свій експеримент Джімпі, збуджено нахилився вперед. – Можливо, якщо йому дуже захочеться мати такий блискучий шматок металу, а ти скажеш, що він його матиме, якщо навчиться ліпити з тіста булочки, – можливо, це й спрацює.

Коли пекарі взялися навчати Чарлі, інші люди з пекарні зібралися навколо. Френк розчистив місце на столі, а Джімпі поклав туди середнього розміру шматок тіста, щоб Чарлі мав із чим працювати. Глядачі стали битися об заклад, навчиться Чарлі чи не навчиться ліпити булочки.

– Дивись на мене уважно, – сказав Джімпі, поклавши диск із ланцюжком на столі біля себе, щоб Чарлі міг його бачити. – Дивись і роби те саме, що роблю я. Якщо ти навчишся ліпити булочки, цей блискучий диск буде твоїм і принесе тобі щастя.

Чарлі нахилився на своєму стільці, пильно спостерігаючи, як Джімпі взяв ножа й відрізав для себе смужку тіста. Він

стежив за кожним рухом Джімпі, що розкачав тісто в довгий рулон і скрутив його в коло, раз у раз посипаючи борошном.

– А тепер дивись на мене, – сказав Френк і повторив те, що зробив Джімпі.

Чарлі розгубився. Між їхніми діями була різниця. Джімпі вивертав лікті назовні, коли ліпив тісто, наче крила птаха, але Френк тримав руки притиснутими до боків. Джімпі притуляв свої великі пальці до решти пальців, коли ліпив тісто, а Френк працював долонями, тримаючи свої великі пальці окремо від інших пальців і підіймаючи їх угору.

Ці відмінності стривожили Чарлі, й він нічого не зміг зробити, коли Джімпі сказав:

– Ну ж бо, спробуй.

Чарлі лише похитав головою.

– Дивися, Чарлі, я тепер повторю все дуже повільно. Тепер ти дивися, як я працюватиму, й повторюй за мною кожен мій рух. Гаразд? Але спробуй усе запам'ятати, щоб ти потім міг сам усе зробити. А зараз починаймо.

Чарлі насупився, коли побачив, як Джімпі відтяв собі шматок тіста і згорнув його в кулю.

Він подивився від своїх рук на руки Джімпі. Завагався, але потім узяв ніж, відрізав собі шматок тіста й поклав його на середину стола. Повільно, тримаючи лікті точно так, як тримав їх Джімпі, він скачав його в круглу кулю.

Подивився від своїх рук на руки Джімпі й ретельно склав пальці так, як той, – великі пальці разом із рештою пальців, злегка зігнутих у формі чаші. Він мусить зробити це правильно, як хоче Джімпі, щоб він зробив. Десь у ньому відлунює: зроби це правильно, й вони любитимуть тебе. А він дуже хоче, щоб Джімпі й Френк любили його.

Коли Джімпі скачав своє тісто в кулю, він відхилився назад, і так само зробив Чарлі.

– Просто чудово. Подивися, Френку, він скачав його в кулю.

Френк кивнув головою й усміхнувся. Чарлі зітхнув, затремтівши всім тілом. Він не звик до таких рідкісних хвилин успіху.

– Дуже добре, – сказав Джімпі. – А тепер ми розкачаємо його в рулон.

Незграбно, але дуже ретельно, Чарлі повторює кожен рух Джімпі. Іноді невдалим рухом руки він руйнує те, що зробив, але через мить відрізає собі шматок тіста і скачує його в рулон. Працюючи поряд із Джімпі, він скачав шість рулонів і, посипавши їх борошном, акуратно поклав біля Джімпі на велику покриту борошном тацю.

– Дуже добре, Чарлі. – Обличчя в Джімпі було серйозне. – А зараз ми подивимося, як ти зробиш усе це сам. Згадай усе, що ти робив від самого початку. Ну ж бо, починай.

Чарлі дивиться на величезну пластину тіста та ніж, який Джімпі поклав йому в руку. Його знову охопила паніка. Що він робив спочатку? Як він тримав свою руку? Свої пальці?.. Як він скачував кулю?.. Тисяча найсуперечливіших ідей заполонили

водночас його свідомість, і він стояв там, усміхаючись. Він дуже хотів зробити це, принести радість Френкові й Джімпі, щоб сподобатися їм і здобути блискучий диск, який Джімпі пообіцяв йому. Він знову й знову обертає на столі гладенький важкий кавалок тіста, але не може розпочати роботу. Він не може відрізати від нього шматок, бо знає, що зазнає невдачі, і йому страшно.

– Він уже все забув, – сказав Френк. – Нічого в нас не вийшло.

Чарлі хоче, щоб у них усе вийшло. Він хмуриться й намагається пригадати: спочатку треба відрізати кавалок тіста. Потім скачати його так, щоб утворити кулю. Але як потім скачати з нього рулон, схожий на ті, що лежать на таці. Це вже інша робота. Якщо вони дадуть йому час, він усе пригадає. Як тільки в голові йому проясниться, він пригадає. Ще кілька секунд, і все буде окей. Він лише хоче трохи затриматися на самому початку того процесу, який він вивчив – лише зовсім трохи. Йому це так потрібно.

– Окей, Чарлі, – зітхнув Джімпі, забираючи з його руки ніж. – Усе гаразд. Не турбуйся про це. Зрештою, це не твоя робота.

Ще хвилина, і він усе пригадає. Якби вони лиш його не квапили. Чому вони всі так поспішають?

– Іди собі, Чарлі. Сядь отам і дивися свою книжку з коміксами. А нам треба повернутися до своєї роботи.

Чарлі киває головою, усміхається й дістає книжку з коміксами із задньої кишені. Він розгортає її й кладе собі на голову, наче фантастичний капелюх. Френк сміється, а Джімпі нарешті всміхається.

– Іди-но звідси, велика дитино, – пирхає Джімпі. – Іди й сядь, поки не знадобишся містерові Доннеру.

Чарлі всміхається йому й повертається до мішків із борошном, які стоять у кутку, біля змішувачів. Він любить спиратися на них спиною, поки сидить, схрестивши ноги на підлозі, й дивиться на картинки у своїй книжці з коміксами. Коли він починає гортати сторінки, йому раптом хочеться заплакати, хоч він не розуміє чому. Чого він має журитися? Хмаринка смутку то напливає на нього, то відходить геть, і тепер його чекає втіха помилуватися яскраво розфарбованими картинками у книжці коміксів, яку він передивлявся тридцять-сорок разів. Він знає в ній усі малюнки – він запитує, як вони називаються знову й знову (майже в кожного, хто йому зустрічається), – і він розуміє, що дивні форми літер та слів у білих хмаринках над малюнками означають, що персонажі щось говорять. Чи він коли-небудь навчиться читати те, що написано на хмаринках? Якби вони дали йому досить часу – якби вони не квапили його й не підштовхували занадто – він би зліпив їм булочки. Але всім бракує часу. Чарлі підтягує ноги й відкриває книжку з коміксами на тій першій сторінці, де Бетмен і Робін вимахують довгою мотузкою, щоб зачепитися за сусідній будинок. Коли-небудь, думає він, я навчуся читати. І тоді він зможе прочитати все оповідання. Він відчуває руку на своєму плечі й підіймає погляд. Це Джімпі, який крутить своїм латунним диском на ланцюжку, дозволяючи йому закручуватися й розкручуватися, щоб він ловив на себе світло.

– Ось тримай, – сказав він хрипким голосом, кинувши ланцюжок на коліна Чарлі, й пошкутильгав геть.

Я ніколи не думав про це раніше, але добре, що він так зробив. Чому він це зробив? Хай там як, а я цю подію запам'ятав ясніше та повніше, аніж будь-що з того, що пережив раніше. Я пережив відчуття, схоже на ті, які

опановують людину, коли вона визирає з вікна, а ранкове світло ще має сірий колір. Відтоді я подолав довгий шлях, який завдячую докторові Штраусу та професорові Немуру й іншим людям тут, у коледжі Бекмана. Але що мусять Френк і Джімпі відчувати тепер, побачивши, як я змінився?

22 квітня

Люди в пекарні змінюються. Не лише в тому, що обминають мене увагою. Я відчуваю ворожість. Доннер допоміг мені вступити до профспілки пекарів, і я здобув іще одне підвищення. Погано тільки те, що я не отримав від цього жодної втіхи, бо інші не терплять мене. Власне кажучи, я не можу їх звинувачувати. Вони не розуміють, що зі мною відбулося, а я не можу їм розповісти. Люди не пишаються мною, як я сподівався, радше навпаки.

А проте я відчуваю потребу з кимось поговорити. Я хочу запросити міс Кінніан у кіно завтра ввечері, щоб відсвяткувати мій успіх. Якщо мені вистачить сміливості.

24 квітня

Професор Немур нарешті погодився з доктором Штраусом і мною, що неможливо записувати все, що відбувається зі мною, якщо я знатиму, що все, мною записане, буде негайно прочитане людьми в лабораторії. Я намагався бути цілком щирим у своїх розповідях про все, незалежно від того, з ким розмовляв, але є речі, про які я не можу писати, якщо не залишу їх у приватному користуванні – принаймні на певний час.

Тепер мені дозволили зберігати у себе ці звіти більш персонального характеру, але перед останнім звітом до Фонду

Велберга професор Немур мусить прочитати все, аби вирішити, яку частину із мною написаного можна опублікувати.

Те, що сталося сьогодні в лабораторії, завдало мені великої прикрості.

Цього вечора я прийшов до офісу раніше, аби запитати доктора Штрауса або професора Немура, чи нормально буде з мого боку запросити Алісу Кінніан у кіно, але, перш ніж я постукав у двері, почув, як вони сперечаються один з одним. Мені не треба було зупинятися під дверима кабінету, але не так легко зламати звичку слухати нехай там що, бо люди завжди говорили й діяли так, ніби мене поруч із ними не було, ніби їх анітрохи не турбувало, що я підслухав їхню розмову.

Я почув, як хтось ударив кулаком по столу, а тоді професор Немур вигукнув:

– Я вже повідомив конвенційний комітет, що ми надсилаємо звіт у Чикаго.

Потім я почув голос доктора Штрауса:

– Але ти помиляєшся, Геролде. Півтора місяці – це надто рано. Він ще змінюється.

А тоді знову голос Немура:

– Досі ми все передбачили правильно. Ми маємо цілковите право подати тимчасовий звіт. Повір мені, Джею, нам немає чого боятися. Ми здобули успіх. Результати цілком позитивні. Нічого поганого вже не буде.

Штраус:

– Це надто важливо для всіх нас, щоб передчасно повідомляти про результати. Ти береш на себе відповідальність…

Немур:

– Ти забуваєш, що керівник цього проекту – я.

Штраус:

– А ти забуваєш, що тут ідеться не лише про твою репутацію. Якщо ми тепер завищимо наші досягнення, то всю нашу гіпотезу можуть поставити під сумнів.

Немур:

– Я більше не боюся, що він може повернутися до свого колишнього стану. Я перевірив і переглянув усе. Проміжний звіт не зашкодить. Я відчуваю, що погіршення вже не буде.

Суперечка тривала в такому дусі, й Штраус сказав, що Немур мріє очолити кафедру психології в Голстоні, а Немур сказав, що Штраус робить собі кар'єру, тримаючись за хвіст його психологічних досліджень. Потім Штраус сказав, що проект не менше завдячує його досягненням у психохірургії та в техніці впорскування ферментів, аніж теоріям Немура, і що настане день, коли тисячі нейрохірургів застосовуватимуть його методи, але в цю хвилину Немур нагадав йому, що ця нова техніка ніколи не виникла б, якби не його оригінальна теорія.

Вони називали один одного різними кличками: опортуніст, цинік, песиміст, – і мені раптом стало страшно. Я зненацька усвідомив, що не маю права стояти під дверима кабінету і

слухати їхню суперечку без їхнього дозволу. Вони могли б не зважати на це, коли я був надто слабкий розумом, щоб розуміти, про що йдеться, але тепер, коли я все почав розуміти, вони не захотіли б, щоб я це чув. Я пішов звідти, не дочекавшись кінця їхньої дискусії.

Було вже поночі, і я протягом тривалого часу блукав вулицями, намагаючись зрозуміти, чому я такий наляканий. Я вперше побачив їх у реальному світлі – не боги й навіть не герої, а просто двоє чоловіків, стурбованих наслідками своєї роботи. А проте якщо Немур має слушність і їхній експеримент вдалий, то яка різниця? Попереду в них багато роботи, багато планів.

Я почекаю до завтра, щоб запитати їх, чи мені личить запросити міс Кінніан у кіно, щоб відсвяткувати своє підвищення.

26 квітня

Я знаю, мені не слід стовбичити в коледжі, коли приходжу до лабораторії, але мене збуджує бачити, як хлопці й дівчата ходять туди-сюди з книжками в руках, і слухати, як вони розмовляють про все те, чого навчилися у своїх класах. Мені хотілося б посидіти й поговорити з ними за кавою в місцевій таверні, коли вони збираються разом, щоб посперечатися про книжки, політику та ідеї. Я з хвилюванням дослухаюся до їхніх балачок про поезію, науки й філософію – про Шекспіра й Мільтона; про Ньютона, Ейнштейна і Фройда; про Платона, Гегеля й Канта та про інші імена, які відлунюють у моїй свідомості як великі церковні дзвони.

Іноді я дослухаюся до їхніх розмов за сусідніми столами і прикидаюся студентом коледжу, хоч набагато старший за них.

Я ношу книжки й почав курити люльку. Це дурне, але позаяк я належу до лабораторії, то відчуваю себе частиною університету. Я ненавиджу свою самітну кімнату, й мені не хочеться йти додому.

27 квітня

Я заприятелював із кількома хлопцями в таверні коледжу. Вони сперечалися, хто насправді написав Шекспірові п'єси – сам Шекспір чи хтось інший. Один із хлопців – товстий із пітним обличчям – стверджував, що всі п'єси Шекспіра написав Марло. Але Ленні, низенький хлопець у темних окулярах, не вірив в авторство Марло і казав, що всім відомо, ті п'єси написав сер Френсіс Бекон, бо Шекспір ніколи не навчався в коледжі й не мав тієї освіти, яка була потрібна, щоб написати ті п'єси. А один із першокурсників сказав, що чув, як двоє чоловіків у чоловічій кімнаті говорили про те, що Шекспірові п'єси написала одна леді.

І вони розмовляли про політику, про мистецтво й Бога. Я ніколи раніше не чув, аби хтось сказав, що Бога може й не бути. Це налякало мене, бо вперше я почав думати про те, що означає Бог.

Тепер я розумію, що одна з найважливіших причин, чому треба ходити до школи й здобувати освіту, полягає в тому, що те, у що ти вірив протягом усього свого життя, може бути неправдою, і ніщо не є тим, чим воно здається.

Весь той час, поки вони говорили й сперечалися, я відчував, як у мені наростає збудження. Ось чого я хотів – ходити до коледжу й слухати, як люди говорять про важливі речі.

Я тепер проводив більшість свого вільного часу в бібліотеці, читаючи і всмоктуючи все, що міг, із книжок. Я не зосереджував свою увагу на чомусь окремому, а лише читав багато художньої літератури: Достоєвського, Флобера, Діккенса, Гемінгвея, Фолкнера – усе, що потрапляло мені до рук, – насичуючи голод, який не можна наситити.

28 квітня

Минулої ночі я чув уві сні, як мама кричала на батька та вчителя в початковій школі 13 (перша моя школа, з якої вони мене перевели до школи 222) …

– Він нормальний! Нормальний! Він виросте і буде таким самим, як інші.

Вона хотіла подряпати вчителя, але батько відтягнув її назад.

– Одного дня він піде до коледжу. Він стане кимось. – Вона все ще верещала й учепилася в батька, тож він її відпустив. – Одного дня він піде до коледжу і на когось вивчиться.

Ми були в кабінеті директора, й там було ще багато людей, які здавалися спантеличеними, але заступник директора усміхався й відвертав голову, щоб ніхто не міг бачити його усмішки.

Директор у моєму сні мав довгу бороду, він летів через кімнату й показував на мене.

– Його треба віддати до спеціальної школи. Державної спеціальної школи у Воррені. Ми не можемо тримати його тут.

Батько витяг маму з кабінету директора, й вона все кричала та плакала. Я не бачив її обличчя, але її великі червоні сльози капали на мене…

Цього ранку мені пощастило запам'ятати свій сон, але я досяг навіть більшого – я зміг пригадати крізь густий туман той час, коли мені було шість років і все це сталося. Саме перед тим як народилася Норма. Я бачив маму, тонку жінку з темним волоссям, яка балакала забагато й занадто часто застосовувала руки. Як завжди, її обличчя затуманене. Волосся зав'язане вгорі вузлом, а рука доторкається до нього, гладить, ніби вона хоче переконатися, що воно досі там. Я пам'ятаю, що вона завжди махала крильми, наче велика біла птаха, навколо мого батька, а він був надто важкий і стомлений, щоб ухилитися від її дзьоба. Я бачу Чарлі, що стоїть посеред кухні, граючись зі своєю ниткою, на яку нанизані блискучі кульки та кільця. Він підіймає цю нитку однією рукою, обертає кільця так, що вони закручуються й розкручуються, граючи відблисками. Він милується своєю іграшкою упродовж цілих годин. Я не знаю, хто зробив її для нього і що з нею сталося, але бачу, як він там стоїть, немов зачарований, дивлячись, як нитка розкручується і розкручує кільця.

Вона верещить на нього – ні, вона верещить на його батька:

– Я не хочу забирати його звідти. У ньому немає нічого ненормального!

– Розо, не можна більше вдавати, що нічого ненормального в ньому немає. Ти тільки подивися на нього, Розо… Йому вже шість років і…

– Він не ідіот. Він нормальний. Він буде таким, як і всі інші.

Батько дивиться сумним поглядом на сина, який розважається з ниткою, і Чарлі всміхається й підіймає її вгору показати йому, як це гарно, коли вона то розкручується, то закручується.

– Викинь цю гидь! – кричить мати й несподівано вихоплює нитку з руки в Чарлі, й вона падає на кухонну підлогу. – Іди пограйся зі своїми алфавітними кубиками.

Він стоїть там, наляканий несподіваним вибухом її гніву. Він зіщулюється, не знаючи, що вона тепер зробить. Тіло йому починає тремтіти. Батько й мати сперечаються, і їхні голоси проникають до нього всередину і створюють там почуття паніки.

– Чарлі, йди до ванної. Не смій пісяти у штанці.

Він хоче зробити, як вона наказує, але його ноги надто легкі, щоб витримати вагу тіла. Його руки автоматично підіймаються, щоб затулитися від ударів.

– Ради Бога, Розо. Дай йому спокій. Ти його лякаєш. Ти завжди так робиш, і бідолашний малюк…

– Тоді чому ти не допоможеш мені? Я мушу все робити сама. Щодня я намагаюся вчити його, щоб допомогти наздогнати ровесників. Він просто повільно розвивається – ото й усе. Але він може навчатися, як і всі інші.

– Але ж ти обдурюєш себе, Розо. Це несправедливо – і до нас, і до нього. Прикидатися, що він нормальний. Дресирувати його, наче він тварина, яку можна навчити різних трюків. Чому ти не даси йому спокій?

– Бо я хочу, щоб він став таким, як інші.

Поки вони сперечаються, відчуття, яке тисне на нутрощі Чарлі, дедалі посилюється. Його нутрощі готові вибухнути, й він знає, що йому треба піти до туалету, як вона сказала йому й уже не раз. Але він не здатний піти. Відчуває, що йому набагато зручніше випорожнити живіт у кухні, але це неправильно, й вона його битиме.

Він хоче мати свою нитку. Якби він мав свою нитку й дивився, як вона закручується й розкручується, то зміг би контролювати себе й не накласти в штанці. Але іграшки немає, кільця й намистинки лежать почасти під столом, почасти під умивальником, а нитка – біля плити…

Дивно, хоч я й можу пригадати голоси, але їхні обличчя залишаються розмазаними, і я здатний бачити лише невиразні обриси. Батько масивний і незграбний, мама тонка й рухлива. Чуючи їх тепер, сперечаючись із ними через багато років, я відчуваю потребу закричати до них:

– Подивіться на нього! Отуди подивіться, туди! Подивіться на Чарлі. Йому треба в туалет!

Чарлі стоїть, схопившись за свою картату з червоними клітинками сорочку, смикаючи її, а вони сперечаються над ним. Слова пролітають над ним сердитими іскрами – гнів і провина, яких він не може зрозуміти.

– Наступного вересня він знову піде до тринадцятої школи й знову пройде всю програму.

– Чому ти не можеш подивитися правді у вічі? Учителька каже, він неспроможний навчатися в регулярному класі.

– Ця паскудна вчителька? О, я знаю, як би я її назвала. Нехай вона лиш причепиться до мене знову, і я вже не обмежуся листом до навчальної ради. Я видряпаю очі цій гидкій хвойді. Чарлі, чого ти згинаєшся всім тілом? Іди до туалету. Сам іди. Ти знаєш, як туди йти і що там робити.

– Ти не бачиш, він хоче, щоб ти його туди відвела? Він наляканий.

– Не втручайся. Він цілком здатний піти до туалету сам. У книжці написано, що це наповнює його відчуттям упевненості й успіху.

Жах, який він відчуває перед цим холодним, вистеленим плитами приміщенням, переповнює його. Він боїться піти туди сам. Він тягнеться до її руки й схлипує:

– Я з тобою… З тобою..

Але вона відбиває його руку геть.

– Ні, годі, – суворо відповідає вона. – Ти вже великий хлопець. Ти можеш піти туди без будь-чиєї допомоги. А тепер іди-но ти до туалету й стягни із себе штанці, як я показувала тобі. Попереджаю, якщо ти в них накладеш, я відлупцюю тебе.

Я майже відчуваю все це тепер, відчуваю, як стискаються й булькають його нутрощі, тоді як обоє батьків стоять над ним і чекають, щó він зробить. Його скигління переходить у тихий плач, він не може далі стримувати себе, схлипує й затуляє обличчя долонями, коли забруднює штанці. Вони заповнюються чимось м'яким і теплим, і він відчуває водночас полегкість і страх. Але вона зараз скине з нього забруднені штанці й відлупцює його. Вона нахиляється над ним, горлаючи,

що він поганий хлопець, і Чарлі тулиться до батька, шукаючи в нього допомоги.

Несподівано я пригадую, що мою матір звуть Роза, а батька Мат. Це не нормально – забути імена своїх батьків. А Норма? Дивно, але я зовсім не думав про них протягом дуже тривалого часу. Мені хотілося б тепер побачити обличчя Мата, довідатися про те, щó він думав у ту мить. Але я пам'ятаю тільки те, що, коли вона почала лупцювати мене, Мат обернувся й вийшов із кімнати. Мені хотілося б побачити їхні обличчя більш виразно.

Звіт 11, 1 травня

Чому я ніколи не помічав, яка гарна Аліса Кінніан? Вона має голубині карі очі й хвилясте коричневе волосся, що спадає до пліч. Коли вона всміхається, то виникає враження, ніби вона надимає губи.

Ми ходили в кіно, а потім разом пообідали. Я дуже мало зрозумів із кінокартини, бо надто гостро відчував, що вона сидить біля мене. Двічі її гола рука доторкалася до моєї на підлокітнику стільця, й обидва рази страх, що вона розгнівається, примушував мене відсмикнути руку. Я міг думати лише про її м'яку шкіру, котра була за кілька дюймів від мене. Потім я побачив, за два ряди від нас, молодика, який обняв свою дівчину, й мені захотілося обняти міс Кінніан. Ця думка мене вжахнула. Проте якщо я зроблю це повільно… спочатку поклавши руку на спинку її стільця… просуваючи її вгору… дюйм за дюймом… і доторкнуся до її плечей і шиї… ніби випадково…

Я не наважився.

Найбільше, чого я досяг, було покласти руку на спинку її сидіння, але на той час, коли моя рука опинилася там, я мусив забрати її звідти, щоб витерти піт зі свого обличчя та шиї.

Одного разу її нога випадково доторкнулася до моєї ноги.

Це стало для мене таким випробуванням, – таким болючим, – що я доклав усіх зусиль, аби примусити себе не думати про неї. Першою картиною був фільм про війну, й усе, що я з нього зрозумів, був кінець, де рядовий солдат повернувся до Європи, щоб одружитися з жінкою, яка врятувала йому життя. Друга кінокартина зацікавила мене. То був психологічний фільм про чоловіка й жінку, які вочевидь кохали одне одного, але натомість збиткувалися одне над одним. Усе наводило на думку, що чоловік мав намір убити дружину, але в останню мить якийсь її крик у кошмарі примусив його пригадати подію, що трапилась у дитинстві. Раптовий спогад показав, що його ненависть насправді спрямована на розбещену гувернантку, яка лякала його страшними історіями й залишила тріщину на його особистості. Схвильований цим відкриттям, він скрикнув від радості, і його дружина прокинулася. Він обняв її й у такий спосіб повідомив, що всі його проблеми розв'язані. Який примітив! Я, мабуть, якось виявив свій гнів, бо Аліса запитала мене, що зі мною.

– Це брехня, – пояснив я, коли ми вийшли у фойє. – У житті такого не буває.

– Звичайно, ні, – засміялася вона. – Це світ фантазії.

– Ой, ні! Це не відповідь, – не погодився я. – Навіть у світі, де панує фантазія, мають існувати правила. Частини не повинні суперечити одна одній і з'єднуватися між собою. Таке кіно – брехня. Події в ньому надумані, бо авторові сценарію, або

директорові фільму, або комусь іншому забаглося вставити туди невластиве, і воно не здається нормальним.

Вона подивилася на мене замисленим поглядом, коли ми вийшли під світло яскравих ліхтарів площі Таймс-сквер.

– Ти розвиваєшся дуже швидко.

– Я спантеличений і розгублений. Я більше не знаю, щó я знаю.

– Не думай про це, – сказала вона. – Ти починаєш бачити й розуміти речі. – Вона махнула рукою, ніби хотіла забрати весь неон і блиск навколо нас, коли ми перетинали майдан до Сьомої авеню. – Ти починаєш бачити те, що ховається під поверхнею речей. Те, що ти сказав про частини, які повинні з'єднуватися, свідчить про твою проникливість.

– О, не перебільшуй. Я не почуваю себе так, ніби чогось досяг. Я нічого не розумію ані про себе, ані про своє минуле. Не знаю навіть, де перебувають мої батьки або на кого вони схожі. Чи ти знаєш, що коли я бачу їх у спалаху пам'яті або уві сні, їхні обличчя геть розмазані? Я хочу побачити їхні вирази. Я не зрозумію, що зі мною відбувається, поки не побачу їхніх облич.

– Заспокойся, Чарлі. – Люди стали обертатися й дивитися на нас. Вона просунула руку під мій лікоть і притягла мене ближче до себе. – Будь терплячим. Не забувай, що ти за кілька тижнів пройшов шлях, який у декого забирає ціле життя. Ти ніби велетенська губка, яка всмоктує знання. Незабаром ти почнеш поєднувати речі й побачиш, як пов'язані між собою різні світи. Вони перебувають на різних рівнях, Чарлі, ніби щаблі величезної драбини. І ти підійматимешся ними щораз вище й бачитимеш дедалі більше й більше світів навколо себе.

Коли ми увійшли до кафетерію на Сорок п'ятій стріт і взяли свої таці, вона заговорила дуже жваво:

– Звичайні люди, – сказала вона, – можуть бачити дуже мало. Вони не можуть надто змінюватися або піднятися вище, ніж вони є, але ти геній. Ти підійматимешся вище й вище і бачитимеш щораз більше. І за кожним кроком тобі відкриватимуться світи, про які ти навіть не знав, що вони існують.

Люди в черзі, які чули її, обернулися, щоб подивитись на мене, і лише коли я штурхнув її ліктем, щоб замовкла, вона знизила голос.

– Я тільки молю Бога, – прошепотіла вона, – щоб ця операція не завдала тобі шкоди.

Протягом якогось часу після цих її слів я не знав, що сказати. Ми замовили їжу біля прилавка, віднесли її за наш стіл і з'їли, не розмовляючи. Мовчанка примусила мене нервувати. Я знав, щó вона мала на увазі й вирішив пожартувати на цю тему.

– Чому вона має завдати мені шкоди? Мені не може бути гірше, аніж було. Навіть Елджернон досі розумний, хіба ні? Поки з ним усе гаразд, я теж буду в чудовій формі. – Вона гралася своїм ножем, роблячи круглі заглибини в шматку масла, й ці рухи загіпнотизували мене. – А крім того, – сказав я їй, – я щось підслухав: професор Немур і доктор Штраус сперечалися, й Немур сказав, він переконаний, що все буде гаразд.

– Я сподіваюся, – сказала вона. – Ти не уявляєш собі, як я боялася, що все може закінчитися погано. Я почувала себе почасти відповідальною.

Вона побачила, як я пильно дивлюся на ніж, й обережно поклала його поруч зі своєю тарілкою.

– Я наважився на цю операцію тільки заради тебе, – сказав я.

Вона засміялася, примусивши мене затремтіти, коли я побачив, якими карими були її ніжні очі. Вона скинула швидким поглядом на скатертину й почервоніла.

– Дякую тобі, Чарлі, – сказала вона й узяла мою руку.

Це вперше хтось так зробив, і я відчув приплив сміливості. Я нахилився вперед, взявши її за руку, й слова самі злетіли з моїх уст.

– Ти дуже подобаєшся мені.

Коли я це сказав, то боявся, що вона засміється, але вона кивнула головою й усміхнулася.

– Ти мені теж подобаєшся, Чарлі.

– Але ти більше, ніж подобаєшся мені. Я хотів сказати… о чорт! Не знаю, що я хотів сказати.

Я знав, що червонію, і не знав, куди дивитися й що робити зі своїми руками. Я впустив виделку й коли спробував підняти її, то перекинув склянку з водою й розлив на її сукню.

Несподівано я знову став незграбним і неповоротким, а коли хотів попросити пробачення, то виявив, що язик у мене став надто великий для мого рота.

– Усе гаразд, Чарлі, – спробувала вона мене заспокоїти. – Це лише вода. Не дозволяй, щоб вона примусила тебе так перейматися.

Їдучи додому в таксі, ми довго мовчали, а потім вона поклала свою сумочку, поправила мою краватку й розгорнула хусточку, що стриміла в моїй нагрудній кишені.

– Ти засмутився сьогодні, Чарлі.

– Я відчув себе кумедним.

– Я завдала тобі прикрощів, розмовляючи про це. Вселила тобі почуття сором'язливості.

– Річ не в цьому. Мене непокоїть, що я не можу виразити словами те, що почуваю.

– Ці почуття для тебе нові. Не все… можна передати словами.

Я підсунувся ближче до неї і спробував знову взяти її за руку, але вона відсунулася.

– Ні, Чарлі. Не думаю, що це буде для тебе добре. Я засмутила тебе, й це може мати негативний ефект.

Коли вона відіпхнула мене, я відчув себе незграбним і кумедним водночас. Це примусило мене розгніватись на себе,

я відсунувся на свій бік сидіння й став дивитися у вікно. Я зненавидів її, як ніколи нікого не ненавидів раніше – за легкі відповіді та материнську стурбованість. Я хотів дати їй ляпаса, збити з ніг, а потім узяти на руки й поцілувати.

– Чарлі, мені прикро, якщо я засмутила тебе.

– Забудь про це.

– Але ти повинен зрозуміти, щó відбувається.

– Я розумію, – сказав я. – Але мені не хочеться розмовляти про це.

На той час, коли таксі доїхало до її помешкання на Сімдесят сьомій стріт, я почував себе глибоко нещасним.

– Це моя провина, – сказала вона. – Мені не слід було виходити з тобою сьогодні.

– Так, я тепер це бачу.

– Я мала на увазі, що ми не маємо права переносити наші взаємини на персональний… емоційний рівень. У тебе стільки роботи. Я не маю права входити у твоє життя в цей час.

– Це мій клопіт, чи не так?

– Хіба твій? Це вже не твоя особиста справа, Чарлі. Тепер ти маєш зобов'язання не лише перед професором Немуром і доктором Штраусом, а й перед мільйонами тих людей, які можуть піти твоїми слідами.

Що більше вона розмовляла в такому стилі, то гірше я себе почував. Вона підкреслювала мою незграбність, мою відсутність знання про те, що треба казати й робити. Я був незграбним підлітком в її очах, і вона намагалася, вона шукала найлегшого способу позбутися мене.

Коли ми підійшли до дверей її помешкання, вона обернулася до мене й усміхнулася, й на мить мені здалося, вона хоче запросити мене до себе, але вона лише прошепотіла:

– Надобраніч, Чарлі. Дякую тобі за чудовий вечір.

Я хотів поцілувати її на прощання. Я довго обмірковував свій намір. Хіба жінка не чекає, що ти поцілуєш її? У романах, які я прочитав, у кінофільмах, які бачив, ініціативу бере на себе чоловік. Учора ввечері я постановив, що поцілую її. А що, як вона мене відштовхне?

Я підступив ближче й потягся до її пліч, але вона була надто швидка для мене. Вона зупинила мене й узяла за руку.

– Нам ліпше попрощатися просто так, Чарлі. Не можна допустити, щоб наші стосунки стали персональними. Ще не час.

І перш ніж я встиг запротестувати або запитати в неї, що́ вона має на увазі, увійшла у двері.

– Надобраніч, Чарлі, і ще раз дякую тобі за чудово… чудово проведений час.

І зачинила за собою двері.

Я був лютий на себе, на неї, на світ, та, коли я прийшов додому, зрозумів, що вона мала слушність. Я не знаю, чи я подобаюся їй, чи вона просто добра до мене. Що вона, зрештою, могла знайти в мені? Я такий незграбний тому, що ніколи не переживав нічого подібного раніше. Як людина навчається поводитись у стосунку до іншої людини? Як чоловік навчається поводитись у стосунку до жінки?

Книжки не дуже допомагають у цьому.

Але наступного разу я поцілую її на прощання.

3 травня

Серед іншого мене завжди тривожить те, що, згадуючи своє минуле, я ніколи реально не знаю, чи це відбулося справді так, чи я лише уявив, що воно відбулося так, а не інак, чи я все вигадав. Я схожий на чоловіка, який напівпроспав усе своє життя й намагається з'ясувати, яким він був до того, як прокинувся. Усе відбувається дуже повільно, і його обриси змазані.

Уночі мені наснився кошмар, і я запам'ятав дещо, коли прокинувся.

Я біжу довгим коридором, напівзасліплений хмарами пилюки. Я то біжу вперед, то підіймаюся в повітря, обертаюся там і біжу назад, але мені страшно, бо я щось ховаю в кишені. Не знаю, що це і де я його взяв, але знаю, його намагаються забрати в мене, і це вселяє страх.

Стіна обвалюється, й у проломі з'являється рудоволоса дівчина, простягаючи до мене руки, – її обличчя – біла розмазана маска. Вона обіймає мене, цілує й пестить, а я хочу

тримати її міцно, але боюся. Що більше вона доторкається до мене, то більший страх мене опановує, о я знаю, що не повинен доторкатися до цієї дівчини. Потім, коли моє тіло треться об її тіло, я відчуваю дивне булькотіння й пульсування у своєму тілі, що нагріває мене. Та коли я підіймаю погляд, то бачу в її руці закривавлений ніж.

Я кидаюся навтіки й намагаюся кричати, але жоден звук не вилітає з мого горла, а мої кишені порожні. Я обмацую їх, але не пам'ятаю, що загубив і навіщо його ховав. Я знаю тільки, що воно пропало і що на моїх руках також кров.

Коли я прокинувся, то подумав про Алісу й мене охопила та сама паніка, що й уві сні. Чого я боявся? Чогось пов'язаного з ножем?

Я зготував собі філіжанку кави й закурив сигарету. Мені ще ніколи не снився такий сон, і я знав, що він пов'язаний із вечором, який я провів з Алісою. Я почав думати про неї інакше.

Вільні асоціації – це досі щось важке для мене, бо нелегко контролювати напрям своїх думок… просто відкрити свій розум і дозволити, щоб усе проникало в нього… булькотіння на поверхні, наче булькотіння у ванні… там купається жінка… дівчинка… там купається Норма… Я підглядаю крізь замкову щілину… і коли вона вилазить із ванни й починає обтирати собі тіло, я бачу, що її тіло відрізняється від мого тіла… чогось на ньому бракує…

Я біжу коридором… щось мене переслідує… не людина… лише великий і блискучий кухонний ніж… я переляканий і намагаюся кричати, але голосу не чутно, бо горло в мене перетяте, і я стікаю кров'ю…

– Мамо, Чарлі підглядає за мною крізь замкову щілину…

Чому вона інша? Що з нею сталося?.. кров… кровотеча… чорний отвір.

Три сліпі миші… три сліпі миші. Поглянь-но, як вони біжать! Поглянь-но, як вони біжать! Усі вони біжать за дружиною фермера. Вона обрізала їхні хвостики кухонним ножем. Чи ви коли-небудь бачили щось подібне у своєму житті? Щоб три… сліпі… миші?

Чарлі сам-один у кухні рано-вранці. Усі інші сплять, а він розважається, крутячи нитку з яскравими кільцями. Один із його ґудзиків відривається від сорочки, коли він різко нахиляється, й котиться по кухонному лінолеуму із хитромудрим малюнком. Він котиться до ванної. Чарлі біжить за ним, але втрачає його з виду. Де той ґудзик? Він заходить до ванної, щоб знайти його. У ванній кімнаті є комірчина, де складено брудну білизну, і йому подобається діставати звідти одяг і дивитись на нього. Речі його батька і його матері… і білизна Норми. Йому подобається приміряти на себе чужий одяг і прикидатися Нормою, проте одного разу, коли він це зробив, мати відлупцювала його. Там, у тому складі брудної білизни, він знайшов спідній одяг Норми із засохлою кров'ю. Що вона зробила поганого? Він був нажаханий. Той, хто побив її, можливо, тепер хоче побити його…

Чому подібна пам'ять із дитинства так міцно прилипла до мене й чому вона лякає мене тепер? Через мої почуття до Аліси?

Думаючи про це тепер, я можу зрозуміти, чому мене навчали обминати жінок. Я вчинив неправильно, висловивши

свої почуття до Аліси. Я не маю права думати про жінок у такий спосіб – поки що не маю.

Та коли я пишу ці слова, щось кричить у мені, що я помиляюся. Я людина. Я вже був кимось ще до того, як ліг під ніж хірурга. І я повинен когось любити.

8 травня

Навіть тепер, коли я довідався про те, що відбувається за спиною в містера Доннера, мені важко повірити в це. Я помітив щось не так два дні тому в годину напливу покупців. Джімпі був за прилавком, він загортав торт на день народження для одного з наших постійних клієнтів – торт, який коштує три долари дев'яносто п'ять центів. Та, коли Джімпі клацнув касою, вона показала два долари дев'яносто п'ять центів. Я хотів був сказати йому, що він помилився, але в дзеркальці за прилавком побачив, як наш постійний покупець підморгнув й усміхнувся Джімпі, а той усміхнувся йому у відповідь. І коли покупець одержав решту, я побачив, як велика срібна монета залишилася в руці Джімпі, перш ніж його пальці стиснулися на ній, а тоді швидким рухом він опустив півдолара до своєї кишені.

– Чарлі, – запитала жінка, що стояла позаду мене, – ви ще маєте тістечка з кремом?

– Зараз я піду й довідаюся.

Я був радий, що мене урвали, бо це дало мені час подумати про те, що я побачив. Не випадало сумніватися, що Джімпі не помилився. Він умисне зменшив ціну покупцеві, між ними було повне порозуміння.

Я прихилився до стіни, не знаючи, що мені робити. Джімпі працював у містера Доннера понад п'ятнадцять років. Доннер, – який завжди ставився до своїх робітників як до близьких друзів, як до родичів, – не раз запрошував родину Джімпі до себе на обід. Він часто доручав Джімпі керувати крамницею, коли йому доводилося кудись поїхати, і я не раз чув історії про ті часи, коли Доннер давав Джімпі гроші, щоб той міг оплатити лікарняні рахунки своєї дружини.

Було неймовірно, щоб у такого чоловіка хтось міг красти. Було кілька інших пояснень. Джімпі справді помилився, підраховуючи ціну купівлі, й півдолара були чайовими. Чи, може, містер Доннер зробив спеціальну знижку для цього покупця, який регулярно купував у нього кремові тістечка? Я був ладен припустити що завгодно, аби не повірити, що Джімпі обкрадав свого хазяїна. Джімпі завжди так добре ставився до мене.

Я більш нічого не хотів знати. Я відвертав очі від каси, я виніс повну тацю еклерів і відсортовував печиво, тістечка й булочки.

Та, коли до крамниці увійшла маленька рудоволоса жінка – та, яка завжди щипала мене за щоку й обіцяла знайти мені подругу, – я пригадав, що вона приходила найчастіше тоді, коли містер Доннер обідав, а Джімпі перебував за прилавком. Джімпі часто посилав мене віднести покупки їй додому.

Мимовільно мій розум підрахував ціну її покупок – чотири долари п'ятдесят три центи. Але я відвернувся, аби не бачити, що Джімпі нарахував їй на своїй касі. Я хотів знати правду, а проте боявся її довідатися.

– Два сорок п'ять, місіс Вілер, – сказав він.

Брязкіт каси. Брязкіт решти. Скрегіт засунутої шухляди.

– Дякую вам, місіс Вілер, – сказав він.

Я обернувся саме вчасно, аби побачити, як він запхав руку до кишені, і почув дзенькіт монет.

Скільки разів він використовував мене для того, щоб доставляти їй покупки, знижуючи їхню ціну так, що вони могли розділити прибуток? Чи всі ці роки він користувався моїми послугами для того, щоб красти? Я не міг відірвати погляду від Джімпі, який ходив за прилавком, і піт струменів із-під його паперового капелюха. Він здавався жвавим і був у доброму настрої, але, перехопивши мій погляд, спохмурнів і відвернувся.

Мені хотілося вдарити його. Я хотів увійти за прилавок і врізати йому ляпаса. Не пам'ятаю, щоб раніше в мене виникало таке бажання, але сьогодні я ненавидів Джімпі від усього серця.

Коли я виклав усе це на папері в тиші своєї кімнати, то не відчув полегкості. Щоразу, коли я думаю про те, що Джімпі обкрадає містера Доннера, мені хочеться розтрощити що-небудь. На щастя, я не думаю, що здатний на насильство. Не думаю, щоб я кого-небудь ударив у своєму житті.

Але я повинен вирішити, що мені робити. Сказати містерові Доннеру, що чоловік, якому він довіряв, як самому собі, обкрадав його протягом усіх цих років? Джімпі все заперечуватиме, і я ніколи не зможу довести, що це правда. І як містер Доннер сприйме цю звістку?

Я не знаю, що мені робити.

9 травня

Я не міг заснути. Ця історія мені допекла. Я надто багато завдячую містерові Доннеру, щоб спокійно стояти збоку й дивитися, як його грабують. Якщо я мовчатиму, то теж буду винен. А все ж таки, чи повинен я повідомити йому, що діється? Найбільше мене турбує те, що коли Джімпі посилав мене з дорученнями, то використовував, щоб обкрадати містера Доннера. Я не знав про це, й мене не можна звинувачувати. Але тепер, коли я про все знаю, мовчанка робить мене так само винним, як і його.

Атож, Джімпі – чоловік, із яким я працюю. Троє дітей. Що він робитиме, якщо Доннер його звільнить? Він навряд чи знайде собі іншу роботу – а надто зі своєю дерев'яною ногою.

А яке мені до цього діло?

Як мені вчинити? Іронія в тому, що весь той розум, який я останнім часом набув, не допоможе мені розв'язати таку проблему, як ця.

10 травня

Я розповів про це професорові Немуру, й він наполягає, що я невинний спостерігач, і немає ніякого сенсу мені вплутуватися в ситуацію, яка може бути вельми неприємною. Той факт, що мене використовували як посередника в злочині, схоже, анітрохи його не турбує. Якщо я в той час не розумів, що навколо мене діється, тоді мені нема чого турбуватися. Я винен не більше, аніж той ніж, який хтось устромив у тіло людини, або автомобіль, що налетів на інший автомобіль.

– Але я не неживий об'єкт, – заперечив я. – А людина.

Він на мить збентежився, а тоді засміявся.

– Звичайно, Чарлі. Але я говорив не про твій сучасний стан. Я мав на увазі тебе, яким ти був до операції.

Самовдоволений, зарозумілий – мені захотілось йому дошкулити.

– Я був людиною й до операції. Якщо ви про це забули…

– Так, Чарлі, звичайно. Ти мене неправильно зрозумів. Але ти був зовсім іншим…

І він раптом пригадав, що йому треба переглянути якісь схеми в лабораторії.

Доктор Штраус завжди говорив мало протягом наших сесій із психотерапії, але сьогодні, коли я розповів йому про свою проблему, він сказав, що я морально зобов'язаний розповісти про все містерові Доннеру. Але що більше я про це думав, то менш простою здавалася мені моя проблема. Я мусив знайти когось, хто розплутав би для мене цей вузол, і міг подумати лише про Алісу. Нарешті, о пів на одинадцяту, я не міг більше витримати. Я телефонував їй тричі, щоразу уривав дзвінок на середині, але на четвертій спробі я примусив себе дочекатися її голосу. Спочатку вона й слухати не хотіла, щоб ми побачилися знову, але зрештою я умовив її зустрітися зі мною в тій самій кав'ярні, де нещодавно ми разом пообідали.

– Я дуже тебе шаную – ти завжди давала мені добрі поради.

І поки вона ще вагалася, я правив своєї:

– Ти повинна допомогти мені. Ти почасти відповідальна за те, що сталося. Ти з цим погодилася. Якби не ти, я ніколи не поліз би в цю історію. Ти не можеш тепер знехтувати мою проблему.

Вона, либонь, відчула терміновість мого прохання, бо зрештою погодилася побачитися зі мною. Я поклав слухавку й подивився на телефон. Чому для мене було так важливо знати, що́ вона подумає про цю справу, які почуття її опанують? Протягом більш як року мого перебування в Центрі для недорозвинених дорослих єдине, що мене турбувало, це догодити їй. Чи не тому я й погодився на операцію?

Я ходив туди-сюди перед кав'ярнею доти, доки полісмен не став дивитися на мене підозріливим поглядом. Потім увійшов і замовив каву. На щастя, стіл, за яким ми тоді сиділи, був незайнятий. Вона насамперед подивиться сюди й відразу мене побачить.

Вона побачила мене й помахала мені рукою, але спочатку підійшла до прилавка, щоб замовити каву й собі. Вона всміхнулася, і я знав: це тому, що обрав той самий стіл. Дурний романтичний жест.

– Знаю, що вже пізно, – попросив я пробачення, – але я геть заплутався, й мені конче треба поговорити з тобою.

Вона повільно пила каву й спокійно вислухала мою розповідь про те, як я спіймав Джімпі на крадіжці, про мою реакцію і про суперечливі поради, які я вислухав у лабораторії. Коли я закінчив, вона відкинулася на спинку стільця й похитала головою.

– Чарлі, ти мене дивуєш. З одного боку, ти досяг великих успіхів, а проте, коли доходить до того, щоб ухвалити рішення, поводишся як дитина. Я не можу розв'язати цю проблему за тебе, Чарлі. Відповідь на це не можна знайти в книжках або спираючись на поради інших людей. Якщо ти не маєш наміру залишатися дитиною протягом усього свого життя, ти повинен знайти відповідь у собі – відчути, як вчинити правильно. Чарлі, ти повинен навчитися довіряти собі.

Спочатку я був роздратований її лекцією, а потім несподівано зрозумів, що вона має сенс.

– Ти хочеш сказати, я повинен вирішувати сам?

Вона кивнула головою.

– Правду кажучи, – мовив я, – тепер, коли про це думаю, я вірю, що почасти відповідь я знайшов. Я вважаю, що Немур і Штраус обидва помиляються.

Вона подивилася на мене пильним, збудженим поглядом.

– Щось відбувається з тобою, Чарлі. Якби ти міг лише побачити своє обличчя.

– Ти справді маєш чортову слушність – щось таки зі мною відбувається! Хмара диму затуляла мені очі, а ти розвіяла її одним своїм подихом. Яка проста ідея! Довіряй собі! І вона ніколи не спадала мені на думку раніше.

– Чарлі, ти чудовий.

Я зловив її руку й тримав її.

– Ні, це ти чудова. Ти доторкнулася до моїх очей і допомогла мені все ясно побачити.

Вона почервоніла й висмикнула свою руку.

– Коли ми були тут, – мовив я, – то я сказав, що ти подобаєшся мені. Я мав би більше собі довіряти й сказати, що я кохаю тебе.

– Не кажи так, Чарлі. Поки що не треба.

– Поки що? – закричав я. – Так ти сказала й минулого разу. Чому поки що?

– Тихше, тихше… Зачекай трохи, Чарлі. Ти повинен закінчити своє навчання. Подивишся, куди воно тебе приведе. Ти змінюєшся надто швидко.

– До чого тут мої зміни? Моє почуття до тебе не зміниться, адже я стаю щораз розумнішим. Я кохаю тебе дедалі більше й більше.

– Але ти змінюєшся також емоційно. У якомусь розумінні, я перша жінка, яку ти справді знаєш – у такий спосіб. Досі я була твоєю вчителькою, кимось таким, до кого ти звертався, коли потребував допомоги або порад. Тому ти й думаєш, що закоханий у мене. Подивись на інших жінок. Дай собі більше часу.

– Ти хочеш сказати, що молоді хлопці завжди закохуються у своїх учительок і що емоційно я ще молодий хлопець.

– Ти перекрутив мої слова. Я не вважаю тебе молодим хлопцем.

– Тоді ти вважаєш мене емоційно відсталим.

– Ні.

– Тоді в чім причина?

– Чарлі, не підштовхуй мене. Я не знаю. Ти вже вийшов за межі мого інтелектуального світу. Через кілька місяців, а може, й тижнів ти станеш іншою особою. Коли дозрієш інтелектуально, ми, можливо, не зможемо з тобою спілкуватися. Коли дозрієш емоційно, то, можливо, не захочеш мене. Я мушу подумати й про себе, Чарлі. Почекаймо й побачимо. Наберися терпіння.

Вона говорила розумно, але я не дозволяв собі її слухати.

– Минулого вечора… – видушив я із себе. – Ти собі не уявляєш, як я прагнув цього побачення. Я мало не збожеволів, міркуючи, як мені поводитися, що казати, як справити на тебе найкраще враження, і з жахом думаючи, що якимсь своїм словом можу тебе розгнівати.

– Ти мене не розгнівав. Я була втішена.

– У такому разі, коли ми знову побачимося?

– Я не маю права втягувати тебе.

– Але я вже втягнутий! – закричав я, а потім, побачивши, що люди обертаються до мене, знизив голос, аж поки він не затремтів від гніву. – Я людина – чоловік – і я не можу жити лише з книжками, магнітофонними стрічками та електронними лабіринтами. Ти кажеш, подивись на інших жінок. Як я можу подивитися на них, коли інших жінок не знаю? Щось

палахкотить у мені й примушує думати про тебе, а більш нічого я не знаю. Я дочитую книжку до середини сторінки й бачу на ній твоє обличчя – не розмазане, як обличчя людей у моєму минулому, але ясне й живе. Я доторкаюся до сторінки, і твоє обличчя зникає, й мені хочеться роздерти книжку й викинути її геть.

– Будь ласка, Чарлі…

– Дозволь мені побачитися з тобою знову.

– Завтра, в лабораторії.

– Ти знаєш, що не цього я хочу. Якнайдалі від лабораторії. Якнайдалі від університету. Тільки ти і я.

Мені здалося, вона готова сказати "так". Вона була здивована моєю наполегливістю. Я був здивований сам із себе. Я лише знав, що не можу перестати тиснути на неї. А проте в моєму горлі причаївся моторошний страх, коли я просив її. Мої долоні змокріли. Я боявся, вона скаже "ні", чи я боявся, вона скаже "так"? Якби вона не зруйнувала напругу, відповівши мені, я, напевне, зомлів би.

– Гаразд, Чарлі. Ми зустрінемося не в лабораторії й поза межами університету, але не самі-одні. Я думаю, нам не слід залишатися наодинці.

– Де завгодно, – видушив я із себе. – Тож я буду з тобою, не думаючи про тести… статистику… запитання… відповіді…

Вона на мить спохмурніла.

– Гаразд. У Центральному парку влаштовують весняні концерти. Наступного тижня ти можеш повести мене на один із цих концертів.

Коли ми підійшли до її дверей, вона швидко обернулася й поцілувала мене в щоку.

– Надобраніч, Чарлі. Я рада, що ти покликав мене. Побачимося в лабораторії.

Вона зачинила двері, і я стояв біля будинку й дивився на світло в її вікні, аж поки воно погасло.

Тепер у мене не залишилося запитань на цю тему. Я закоханий.

11 травня

Після всіх своїх роздумів і тривог я зрозумів, що Аліса має слушність. Я мусив довіритися своїй інтуїції. У пекарні я став пильніше спостерігати за Джімпі. Сьогодні я бачив тричі на день, як він віддавав товари за меншу ціну й клав до кишені свою частку різниці, коли покупці повертали йому решту. Мені спало на думку, що ті люди винні не менше, ніж він. Без їхньої згоди крадіжка не могла б відбутися. Тоді чому Джімпі має стати цапом-відбувайлом?

І я вирішив піти на компроміс. Можливо, рішення не було ідеальним, але воно було моїм власним і здавалося мені найкращим за тих обставин, які склалися. Я скажу Джімпі, що знаю про його викрутаси, й попереджу, щоб він їх припинив.

Я застав його самого в душовій кімнаті, й, коли увійшов, він відсахнувся від мене.

– Я маю сказати тобі щось важливе, – повідомив я. – Хочу запитати, що ти порадив би моєму другові, в якого виникла проблема. Він виявив, що один із його колег-робітників обманює свого хазяїна, і він не знає, що йому з цим робити. Йому не подобається думка розповісти про все хазяїну, бо тоді цей чоловік потрапить у велику халепу, але він не мовчатиме й не дозволить, щоб його боса, який завжди був добрим до них обох, нахабно обманювали.

Джімпі подивився на мене важким поглядом.

– І що твій друг думає з цим робити?

– У цьому й проблема. Він не хоче робити нічого. Він вважає, якщо крадіжка припиниться, то не буде сенсу вживати якихось заходів. Він забуде про це.

– Твоєму другові не слід пхати свого носа в чужі справи, – сказав Джімпі, причепивши свою дерев'яну ногу. – Він повинен заплющувати очі, коли відбувається щось таке, і знати, хто його справжні друзі. Бос – це бос, а його робітники повинні підтримувати один одного.

– Мій друг так не вважає.

– Це його не стосується.

– Він відчуває, що, знаючи про це, він почасти відповідальний. Тому він вирішив, що, якщо крадіжка припиниться, йому не буде чого сказати. А як ні, то він усе розповість. Я хотів запитати твоєї поради. Ти не думаєш, що за таких обставин розкрадання припиниться?

Джімпі було нелегко приховати свій гнів. Я бачив, що він хоче вдарити мене, але він лише стиснув пальці в кулак.

– Скажи своєму другові, що в того чоловіка не залишається вибору.

– От і гаразд, – сказав я. – Це принесе велику радість моєму другові.

Джімпі пішов геть, потім зупинився й оглянувся.

– А твій друг не захоче увійти в частку? Може, в цьому вся причина?

– Ні, він лише хоче, щоб крадіжки припинилися.

Він подивився на мене лютим поглядом.

– Ти ще пожалкуєш, що запхав свого носа в цю справу. Я завжди тебе підтримував. Але, мабуть, я глибоко помилявся.

І він пострибав геть.

Можливо, мені слід було розповісти Доннеру всю цю історію, не знаю, вигнав би він Джімпі чи не вигнав. Проте я вчинив так, як мені здалося найкращим. Слава Богу, всьому кінець. Але чому багато людей, таких, як Джімпі, використовують інших для своїх брудних справ?

15 травня

Моє навчання просувається добре. Університетська бібліотека тепер стала моєю другою домівкою. Вони виділили

для мене приватну кімнату, бо мені вистачає однієї секунди, щоб проглянути друковану сторінку, й цікаві студенти неодмінно юрмляться навкруг мене, коли я гортаю свої книжки.

До моїх найбільших інтересів нині входять етимології стародавніх мов, нові дослідження з числення варіацій та історія Індії. Просто дивовижно, як об'єднуються, здавалося б, нічим не пов'язані теорії. Я піднявся на новий рівень знань, і тепер нитки, які тягнуться від різних дисциплін, взаємно наблизилися, ніби вони витікають з одного джерела. Тепер, коли я приходжу до кав'ярні коледжу й чую, як студенти сперечаються про історію, політику або релігії, їхні погляди здаються мені вкрай дитячими.

Я не знаходжу ніякого задоволення в обговоренні ідей, а тим більше на такому елементарному рівні. Люди терпіти не можуть, коли їм показують, що вони перебувають дуже далеко від складності проблеми, – вони не знають, що існує під брижами поверхні. Не менша складність існує на вищому рівні, і я облишив усі спроби обговорювати ці речі з професорами університету.

Берт познайомив мене в кав'ярні з професором економіки, відомим своїми працями про вплив економічних факторів на банківські облікові ставки. Я давно хотів поговорити з економістом про деякі ідеї, що виникли в мене у процесі читання книжок. Мене цікавили моральні аспекти воєнної блокади як зброї в часи миру. Я запитав у нього, що він думає про пропозицію деяких сенаторів, які запропонували використовувати тактику внесення в чорні списки й морської блокади, що застосовувалася в роки Першої і Другої світових воєн, проти невеликих держав, нині налаштованих проти нас.

Він спокійно вислухав мене, дивлячись кудись у простір, і я подумав, що він збирає думки для відповіді, але через кілька хвилин він прочистив горло й похитав головою. Його інтерес обмежувався банківськими ставками, і воєнна економіка цікавила його мало. Він запропонував мені зустрітися з доктором Вессі, який одного разу написав статтю про воєнні торговельні угоди під час Другої світової війни. Можливо, він мені допоможе. Перш ніж я встиг сказати щось іще, він схопив мене за руку й міцно її потиснув. Він був радий зустрітися зі мною, але йому треба зібрати матеріал для лекції. І він пішов собі. Те саме сталося, коли я спробував обговорити творчість Чосера з фахівцем з американської літератури, розпитати орієнталіста про островитян Тробріанда й намагався зосередити увагу на проблемах безробіття, спричиненого автоматизацією, в розмові із соціальним психологом, який спеціалізувався на опитуваннях громадської думки про поведінку підлітків. Вони завжди знаходили виправдання, щоб вислизнути від мене, боячись відкрити обмеженість своїх знань.

Якими іншими здаються вони мені тепер. І яким я був дурнем, коли думав, що професори – інтелектуальні велетні. Вони звичайні люди – і сподіваюся, що світ незабаром у цьому переконається. Й Аліса також звичайна людина – жінка, а не богиня – і завтра я поведу її на концерт.

17 травня

Уже майже ранок, а заснути я ніяк не можу. Я повинен зрозуміти, що сталося зі мною вчора на концерті.

Вечір почався досить добре. Бульвар у Центральному парку рано заповнився народом, і ми з Алісою мусили обминути чимало пар, що лежали на траві. Нарешті, далеко від стежки ми натрапили на дерево, яке не освітлювалося жодним

прожектором, де єдиним свідченням присутності інших пар був жіночий сміх із призвуком протесту й вогники запалених сигарет.

– Тут добре, – сказала вона. – Немає причин сидіти над самим оркестром.

– А що вони тепер грають? – запитав я.

– "Море" Дебюссі. Ти любиш цю музику?

Я сів поруч неї.

– Я мало розуміюся на такій музиці. Мені треба подумати про неї.

– Не думай про неї, – прошепотіла вона. – Відчувай її. Дозволь їй накрити тебе, як море, не намагаючись нічого зрозуміти.

Вона лягла спиною на траву й обернула обличчя в напрямку музики. Я не мав найменшого уявлення про те, чого вона сподівається від мене. Це було далеким від чистих ліній розв'язання проблем і систематичного нагромадження знань. Я повторював собі, що мої спітнілі долоні, тиск у моїх грудях, бажання обняти її були просто біохімічними реакціями. Я навіть простежив послідовність стимулів і реакцій, що були причиною моєї нервозності та мого збудження. Проте все залишалося неясним і непевним. Чи повинен я обхопити її стан рукою чи ні? Чи чекає вона, що я це зроблю? Чи вона розгнівається на мене? Я розумів, що досі поводжуся як підліток, і це сердило мене.

– Чому ти не влаштуєшся зручніше? – здушеним голосом проказав я. – Ляж на моє плече.

Вона дозволила, щоб я обняв її рукою, але навіть не подивилася на мене. Здавалося, вона надто захоплена музикою, аби помічати, що́ я роблю. Чи хоче вона, щоб я тримав її в такий спосіб, чи просто терпить мій дотик? Коли я просунув руку до її талії, то відчув, як вона затремтіла, але вона все ще дивилася в напрямку оркестру. Вона вдавала, ніби зосереджена на музиці, щоб не відповідати на мої рухи. Вона не хотіла знати, що́ відбувається. Доти, доки вона дивилася в далину й слухала, вона могла вдавати, що моя близькість, мої руки навколо її стану були поза її знанням чи згодою. Вона хотіла, щоб я кохався з її тілом, поки її розум перебуватиме на речах високого порядку. Я досить грубо схопив її за підборіддя й обернув її обличчя.

– Чому ти не дивишся на мене? Ти вдаєш, ніби я не існую?

– Ні, Чарлі, – прошепотіла вона. – Я вдаю, ніби я не існую.

Коли я доторкнувся до її плеча, вона напружилася й затремтіла, але я притяг її до себе. І тоді це сталося. Воно почалося гудінням у моїх вухах… деренчанням електричної пилки… десь далеко. Потім холод: руки й ноги стали колючими, пальці заніміли. Несподівано я відчув, що на мене хтось дивиться.

Різке перемикання сприйняття. Я побачив із якоїсь точки в темряві за деревом, як ми лежимо в обіймах одне одного.

Я підняв голову й побачив хлопця років п'ятнадцяти або шістнадцяти, який припав до землі поблизу.

– Гей ти! – крикнув я.

Коли він підхопився на ноги, я побачив, що його штани розстебнуті й він виставив те, що було під ними.

Я підхопився на ноги, й він зник у темряві.

– Ти його бачила?

– Ні, – сказала вона, нервово розгладжуючи спідницю. – Я не бачила нікого.

– Він стояв тут поруч. Дивився на нас. Так близько, що міг доторкнутися до тебе.

– Чарлі, ти куди?

– Він не міг відійти далеко.

– Облиш його, Чарлі. Це не важливо.

Але для мене це мало вагу. Я побіг у темряву, спотикаючись об здивовані пари, але так і не зміг з'ясувати, куди він подівся.

Що більше я думав про нього, то гіршим ставало нудотне почуття, яке опановує людину перед втратою свідомості. Я почувався так, ніби заблукав у великій невідомості. Але потім я опанував себе й повернувся туди, де сиділа Аліса.

– Ти його знайшов?

– Ні, але він там був. Я бачив його.

Вона подивилася на мене дивним поглядом.

– З тобою все гаразд?

– Через хвилину… думаю, все буде окей… Це кляте гудіння у вухах.

– Мабуть, ходімо звідси.

Коли ми повертались до її помешкання, я бачив у своїй уяві лише того хлопця, який присів у темряві, й на секунду переді мною зблиснуло те, що він спостерігав: ми двоє в обіймах одне в одного.

– Ти не хочеш зайти до мене? Я зготую каву.

Я хотів би, але щось застерегло мене від цього.

– Краще ні. Я повинен багато чого зробити сьогодні ввечері.

– Чарлі, я щось не так сказала або вчинила?

– Звичайно, ні. Мене лише обурив той хлопець, який підглядав за нами.

Вона стояла біля мене, чекаючи, коли я її поцілую. Я обняв її, але тут це сталося знову. Якщо я швидко не відійду від неї, то знепритомнію.

– Чарлі, ти здаєшся хворим.

– Ти бачила його, Алісо? Ти не могла його не бачити…

Вона похитала головою.

– Ні. Було дуже темно. Але я переконана…

– Мені треба йти. Я зателефоную тобі.

І перш ніж вона змогла мене зупинити, я відірвався від неї. Я мусив покинути цей будинок, поки все не навалилося на мене.

Думаючи про це тепер, я переконаний, що то була галюцинація. Доктор Штраус вважає, що емоційно я досі перебуваю в підлітковому стані, коли близька присутність жінки, думки про секс навіюють тривогу, паніку, навіть галюцинації. Він має таке відчуття, що мій швидкий інтелектуальний розвиток примусив мене думати, ніби я спроможний жити нормальним емоційним життям. Але я повинен змиритися з фактом, що страх і хвилювання, які опанували мене в тих сексуальних ситуаціях, засвідчили, що емоційно я ще підліток – сексуально недорозвинений. Думаю, він має на увазі, що я не готовий до взаємин із такою жінкою, як Аліса Кінніан. Ще не готовий.

20 травня

Мене примусили покинути пекарню. Я знаю, з мого боку було дурним чіплятися за минуле, але я не міг так просто розлучитися з цією будівлею, цегляні стіни якої були завжди притрушені білим борошном і розпечені жаром… Це був мій дім.

Що я зробив такого, чому вони зненавиділи мене?

Я не можу звинувачувати Доннера. Він мусить думати про свій бізнес і про інших працівників. А проте я любив його більше, аніж власного батька.

Він викликав мене до свого кабінету, прибрав папери й рахунки з єдиного стільця, що стояв біля його письмового столу, й, не дивлячись на мене, сказав:

– Мені треба поговорити з тобою. Сьогодні день нічим не гірший за інші.

Тепер це здається дурним, та, коли я сидів там, дивлячись на нього, – низенького, кругловидого, зі сплутаними коричневими вусами, що комічно нависали над його верхньою губою – мені здавалося, що на цьому стільці сидимо ми обидва, колишній Чарлі й сьогоднішній, злякано чекаючи, що скаже старий містер Доннер.

– Чарлі, твій дядько Герман був моїм добрим другом. Я дотримав обіцянки, яку йому дав, що ти завжди матимеш роботу, незалежно від того, які мені доведеться переживати часи, добрі чи погані, й ти завжди матимеш зайвий долар у кишені і матимеш, де прихилити голову в цьому домі, не боячись, що тебе звідси виженуть.

– Пекарня мій дім…

– І я ставився до тебе як до власного сина, що віддав своє життя за цю країну. І коли Герман помер – скільки було тобі років? Сімнадцять? Але ти був більше схожий на шестирічного хлопчика – я заприсягнувся собі… я сказав, Артуре Доннер, поки ти матимеш пекарню і власний бізнес, ти дбатимеш про Чарлі. Він повинен мати місце, де працюватиме, ліжко, в якому спатиме, і хліб у роті. Коли вони вирішили віддати тебе до притулку Воррена, я сказав їм, що ти працюватимеш у мене і я потурбуюся про тебе. Ти не переночував у тому місці навіть однієї ночі. Я надав тобі кімнату, і я тебе доглядав. То чи виконав я свою врочисту обіцянку?

Я кивнув головою, але міг бачити з того, як він згортав і розгортав свої рахунки, що він має проблему. І хоч як мені не хотілося знати, про що йдеться, я знав:

– Я намагався працювати добре…

– Я знаю, Чарлі. Із твоєю роботою все було гаразд. Але щось трапилося з тобою, і я не розумію, що саме. І не тільки я. Усі говорять про це. Вони приходили до мене з десяток разів протягом останніх кількох тижнів. Усі вони невдоволені. Чарлі, я змушений попросити тебе, щоб ти пішов від мене.

Я спробував зупинити його, але він похитав головою.

– Ціла делегація прийшла до мене учора ввечері. Чарлі, я повинен зберегти свій бізнес.

Він дивився на свої руки, перекладаючи папери туди й сюди, ніби сподівався знайти на них те, чого раніше там не було.

– Пробач мені, Чарлі.

– Але куди ж я піду?

Він уперше подивився на мене відтоді, як ми увійшли до його затишного кабінету.

– Ти знаєш так само добре, як і я, що робота тут тобі більше не потрібна.

– Містере Доннер, я ніколи ніде більше не працював.

– Погляньмо правді у вічі. Ти вже не той Чарлі, який прийшов сюди сімнадцять років тому – навіть не той, яким був чотири місяці тому. Ти ніколи нічого про це не казав. Це твоя власна справа. Можливо, з тобою сталося диво – хто знає? Але ти перетворився на елегантного молодика. А працювати на змішувачі тіста й розносити замовлення – це не робота для елегантного молодика.

Він мав рацію, звичайно, але щось усередині мене хотіло, аби він змінив думку.

– Ви повинні дозволити мені залишитися, містере Доннер. Дайте мені ще один шанс. Ви самі сказали, що пообіцяли дядькові Герману, я матиму тут роботу доти, доки потребуватиму її. Я все ще потребую її, містере Доннер.

– Ні, ти її більше не потребуєш, Чарлі. Якби ти її потребував, я сказав би їм, що мені байдужісінько до їхніх делегацій та їхніх петицій, і я захистив би тебе проти них усіх. Але ти всіх їх налякав до смерті. Я повинен подумати і про свою власну родину.

– А що, як вони змінять свою думку? Дозвольте мені переконати їх. – Я ускладнював йому справу, яку він вважав досить легкою. Я знав, що мені треба зупинитися, але не міг контролювати себе. – Я вмовлю їх зрозуміти мене, – попросив я.

– Ну гаразд, – зітхнув він нарешті. – Іди й спробуй. Але ти лише зіпсуєш собі настрій.

Коли я вийшов із його кабінету, Френк Рейлі і Джо Карп проминули мене, і я відразу зрозумів, що він сказав правду. Бачити мене поблизу було для них уже занадто. Я псував їм настрій.

Френк щойно вийняв із печі тацю з булочками, й він та Джо обернулися, коли я увійшов.

– Ти бачиш, Чарлі, я зайнятий. Можливо, згодом…

– Ні, – не погодився я. – Тепер, саме тепер. Обидва ви уникаєте мене. Чому?

Френк, базіка й любитель похизуватися, дивився на мене протягом хвилини, а тоді поставив тацю на стіл.

– Чому? Я скажу тобі чому. Бо ти несподівано став важливою персоною, великою шишкою й великим розумником. Завжди з книжкою, завжди знаєш усі відповіді. Але знаєш, що я тобі скажу? Ти вважаєш себе кращим, аніж усі ми тут? Котися ти до дідька зі своїм великим розумом!

– Але що поганого я тобі зробив?

– Що ти зробив поганого? Ти його чуєш, Джо? Я скажу тобі, що ти зробив поганого, містере Гордон. Ти прийшов сюди зі своїми ідеями та пропозиціями й перетворив нас усіх на збіговисько йолопів. Але я дещо тобі скажу. Для мене ти досі дебіл. Можливо, я не розумію деяких гучних слів або заголовків у книжках, але я не гірший за тебе – і навіть кращий.

– Атож, – кивнув головою Джо, наголошуючи на цьому висновку для Джімпі, який щойно підійшов до нього.

– Я не прошу вас стати моїми друзями, – сказав я, – чи робити щось спільно зі мною. Лише дозвольте мені зберегти свою роботу. Містер Доннер сказав, що це залежить від вас.

Джімпі обпалив мене поглядом, а тоді похитав головою з виразом огиди.

– У тебе міцні нерви, – викрикнув він. – Забирайся до пекла.

Він відвернувся від мене й важко зашкутильгав геть.

Ось так для мене усе й закінчилося. Більшість працівників пекарні почували те саме, що й Джо, Френк та Джімпі. Усе було гаразд, коли вони могли сміятися з мене і здаватися собі розумними моїм коштом, але тепер вони почували себе нижчими за дебіла. Я побачив, що завдяки своєму дивовижному розвитку примусив їх зменшитися й наголосив на їхніх вадах. Я зрадив їх, і за це вони зненавиділи мене.

Одна лише Фанні Берден не вважала, що мене слід примусити покинути пекарню, і попри їхній тиск та погрози відмовилася підписати петицію.

– Та це аж ніяк не означає, – зауважила вона, – що я не думаю: щось дуже дивне відбулося з тобою, Чарлі. Як ти змінився! Не можу цього зрозуміти. Ти був добрим, залежним від усіх чоловіком – звичайним, можливо, не дуже розумним, але чесним – і ніхто не знає, що ти із собою зробив, як ти зміг несподівано стати розумним та елегантним. Як усі кажуть – це несправедливо.

– Але що поганого робить людина, яка хоче бути розумнішою, набути знання й зрозуміти себе та світ?

– Якщо ти читав Біблію, Чарлі, ти повинен знати, що людина не може знати більше, аніж дозволив їй знати Господь. Зірвати яблуко з дерева пізнання не було дозволено людині. Чарлі, якщо ти зробив щось таке, чого не мусив робити, – у

змові з дияволом чи якось так, – можливо, тобі ще не пізно покаятись. Можливо, ти ще можеш знову стати добрим і простим чоловіком, яким був раніше.

– Дороги назад для мене немає, Фанні. Я не зробив нічого поганого. Я схожий на чоловіка, який народився сліпим, але йому було надано можливість побачити світло. Це не може бути гріхом. Незабаром у світі будуть мільйони таких, як я. Наука зможе це зробити, Фанні.

Вона зосередила погляд на нареченій і нареченому на весільному торті, який прикрашала, і я побачив, як її губи ледь заворушилися, коли вона прошепотіла:

– Адам і Єва вчинили погано, коли зірвали і з'їли яблуко з дерева пізнання. Вони вчинили погано, коли побачили себе голими й довідалися про хіть і сором. І Господь вигнав їх із Раю й зачинив за ними ворота. Якби цього не сталося, ніхто з нас не ставав би старий і не знав, що таке хвороби.

Я не мав більше нічого сказати ані їй, ані решті. Ніхто з них не дивився мені у вічі. Я відчував ворожість у їхньому ставленні. Раніше вони насміхалися, зневажаючи мене за невігластво й тупість; тепер вони ненавиділи мене за мої знання та моє розуміння. Чому? Чого, в ім'я Бога, вони хочуть від мене?

Розум загнав клин між мною і тими людьми, яких я знав і любив, розум примусив мене покинути пекарню. Тепер я самотніший, аніж був будь-коли раніш. Цікаво, а що сталося б, якби вони посадили б Елджернона назад у велику клітку, де йому довелося б жити з іншими мишами. Чи налаштувалися б ті миші проти нього?

25 травня

Тож ось як людина може почати зневажати себе – коли до неї доходить, що вона робить неправильно, а зупинитися вона не може. Супроти своєї волі я опинився в помешканні Аліси. Вона була здивована, але впустила мене.

– Ти весь мокрий. Вода струменить по твоєму обличчю.

– Надворі дощ. Добре для квітів.

– Заходь. Зараз я піду знайду рушника. Ти схопиш запалення легень.

– Ти єдина, з ким я можу поговорити, – сказав я. – Дозволь мені залишитися.

– Я щойно поставила на плиту свіжу каву. Заходь, витрись, а тоді ми поговоримо.

Я розглянувся навкруги, поки вона пішла подивитись на каву. Я вперше був у її помешканні. Мені було приємно роздивлятися навколо, але я побачив щось таке, що мене стурбувало. У кімнаті панувала чистота. Порцелянові статуетки стояли рядочком на підвіконні, усі обернуті обличчями в один бік. Подушки були не просто розкидані на канапі, а розкладені акуратно на пластикових накривках, що захищали тканину, яка обтягувала канапу. На двох крайніх столиках стояли журнали, прилаштовані так, щоб їх назви були добре видимі. На одному з них: "Репортер", "Сетердей-рев'ю", "Нью-Йоркер". На другому: "Мадемуазель", "Гаус б'ютіфул" і "Рідерс дайджест".

На стіні, протилежній тій, де стояла канапа, висіла забрана в рамку репродукція картини Пікассо "Мати й дитя", а навпроти, над канапою, висіла картина придворного художника епохи Ренесансу, де був зображений лицар у масці, з мечем у руці, що захищав перелякану рожевощоку дівчину. Якщо розглянути все це цілком, воно не складало композиції. Скидалося на те, що Аліса не могла зрозуміти, хто вона така і в якому світі хоче жити.

– Ти не був у лабораторії вже кілька днів, – гукнула вона з кухні. – Професор Немур турбується за тебе.

– Я не міг наважитися з'явитися перед ним, – сказав я. – Знаю, мені немає чого соромитися, але мене наповнює якесь порожнє відчуття того, що я не мушу йти щодня на роботу – не бачити пекарню, печі, людей. Для мене це занадто. Учора й позавчора вночі мені приснилося, що я тону.

Вона поставила тацю в центрі кофейного столика – серветки складені трикутничками, тістечка розкладені півколом.

– Ти не повинен брати це так близько до серця, Чарлі. Воно не має стосунку до тебе.

– Мене не втішає, коли я кажу собі про це. Ті люди протягом стількох років були моєю родиною. Я почувався так, ніби мене викинули з власного дому.

– А тобі не здається, що це символічне повторення того досвіду, який ти пережив у дитинстві? Від тебе відмовилися батьки… тебе відіслали геть…

– О Боже! Не слід на все чіпляти гарні ярлички. Тут важить тільки те, що перед тим, як мене затягли в експеримент, я мав друзів, людей, які любили мене. Тепер я боюся…

– Ти ще маєш друзів.

– Це не одне й те саме.

– Страх – нормальна реакція.

– Тут ідеться про щось більше. Я боявся раніше. Боявся, аби мене не побили за те, що я не поступаюся Нормі, боявся переходити через вулицю Гауелз, де банда хлопчаків мала звичай дражнити мене й штовхати. І я боявся також шкільної вчительки місіс Ліббі, яка зв'язувала мені руки, щоб я не міг гратися з речами на своєму столі. Але всі ті події були реальними – і я мав усі підстави боятися їх. Страх, який опанував мене, коли мене вигнали з пекарні, це страх неясний, страх, якого я не розумію.

– Візьми себе в руки.

– Ти, певно, ніколи не відчувала паніки.

– Але ж, Чарлі, ти повинен пережити цю несподіванку. Ти як той плавець, якого зіштовхнули з плота, й він вжахнувся, втративши під ногами тверду землю. Містер Доннер був добрим до тебе, й усі ці роки ти почував себе в безпеці й у затишку. Бути вигнаним із пекарні невідомо за що – такого шоку ти просто не сподівався.

– Те, що я розумію причину свого вигнання, не допомагає. Я не можу більше сидіти сам-один у своїй кімнаті. Я блукаю вулицями вдень і вночі, не знаючи, чого шукаю… блукаю, поки

втрачаю уявлення, куди я йду… й опиняюся перед пекарнею. Минулої ночі я пройшов увесь шлях від Площі Вашингтона до Центрального парку й заснув у парку. Якого біса я шукаю?

Що більше я говорив, то засмученішою вона здавалася.

– Як я можу допомогти тобі, Чарлі?

– Я не знаю. Я почуваюся наче тварина, яку вигнали з її затишної, безпечної клітки.

Вона сіла поруч зі мною на канапі.

– Вони штовхають тебе надто енергійно. Ти розгублений. Ти хочеш бути дорослим, але в тобі досі живе малий хлопчик. Самотній і наляканий. – Вона поклала мою голову собі на плече, намагаючись заспокоїти мене, й, коли скуйовдила мені волосся, я зрозумів, що вона потребує мене не менше, аніж я потребую її.

– Чарлі, – прошепотіла вона через короткий час, – хоч би чого тобі хотілося, не бійся мене.

Я хотів сказати їй, що чекаю нападу паніки.

Одного разу, доставляючи хліб із пекарні, Чарлі мало не знепритомнів, коли жінка середнього віку, яка щойно вийшла з ванни, вирішила розважитися, розгорнувши халат і виставивши перед ним своє голе тіло. Чи він коли-небудь бачив жінку, на якій не було одягу? Чи він знав, як треба кохатися? Його жах – його нажахане скигління – певно, налякало її. Бо вона відразу стулила поли халата й дала йому четвертак, щоб він скоріше забув про свою пригоду. Вона лише хотіла переконатися, що він добрий хлопець, – остерегла вона його.

Він намагався бути добрим, – сказав він їй, – і не дивитися на жінок, бо мати завжди його била, коли його штанці були мокрими…

Тепер я бачив перед собою матір Чарлі, яка горлала на нього, тримаючи в руці шкіряний пояс, а батько намагався відтягти її геть.

– Годі тобі, Розо. Ти його вб'єш! Дай йому спокій!

Мати намагалася вирватися з батькових рук, щоб шмагонути його, але не дістала, й ремінь просвистів повз його плече, коли він упав на підлогу й звивався всім тілом, щоб ухилитися від удару.

– Подивись на нього! – лементувала Роза. – Він не може навчитися читати й писати, але знає, як подивитися на дівчину в такий спосіб. Я виб'ю бруд із його голови.

– Він не може утриматися, коли в нього ерекція. Це нормально. Він нічого поганого не зробив.

– Він не повинен так думати про дівчат. Подруга його сестри приходить до нас, а він починає думати про неї так! Я провчу його, й він ніколи про це не забуде! Ти мене чуєш? Якщо ти будь-коли доторкнешся до дівчини, я посаджу тебе у клітку, як тварину, й ти сидітимеш у ній до кінця життя. Ти мене чуєш?..

Я досі чую її. Та, може, я все-таки тепер вільний? Може, страх і нудота були тепер не морем, у якому я міг утопитися, а лише калюжею води, що віддзеркалювала моє минуле? Чи можу я почуватися тепер вільним? Якби я міг доторкнутися до Аліси раніше, не думаючи про своє минуле, яке раптом

накотилося на мене, можливо, паніка не опанувала б мене? Якби я лише міг перетворити свій розум на білу пляму. Я видушив із себе:

– Ти… зроби це ти! Тримай мене!

І перш ніж я зрозумів, що вона робить, вона вже цілувала мене, притискаючи мене до себе міцніше, аніж будь-хто притискав мене до себе раніше. Але в ту мить, коли я почав забувати про все, воно почалося: гудіння у вухах, холод, нудота. Я відвернувся від неї. Вона намагалася заспокоїти мене, переконати, що це байдуже, що я не маю підстав звинувачувати себе. Але засоромлений і більше не спроможний стримувати свій біль, я почав схлипувати. Я плакав, аж поки не заснув у її обіймах, і мені приснилися лицар та рожевощока дівчина. Але в моєму сні меч у руці тримала дівчина.

Звіт 12, 5 червня

Немур гнівається, тому що я не надсилав йому своїх звітів протягом майже двох тижнів (і він має рацію, бо Фонд Велберга почав виплачувати мені заробітну платню з гранту, щоб я не мав потреби шукати собі роботу). Міжнародний психологічний з'їзд у Чикаго відбудеться вже через тиждень. Він хоче, щоб його попередня доповідь була максимально повною, позаяк Елджернон і я є головними експонатами його дослідження.

Наші взаємини стають дедалі напруженішими. Я терпіти не можу постійні Немурові згадки про мене як про лабораторний екземпляр. Він намагається переконати мене, що до його експерименту я не був людським створінням.

Я сказав Штраусові, що надто заклопотаний думанням, читанням і проникненням у себе, намагаючись зрозуміти, хто я такий, а письмо – процес надто повільний і воно затримує осмислення моїх ідей. За його пропозицією я навчився друкувати на машинці, й тепер, коли я спроможний надрукувати майже сімдесят п'ять слів на хвилину, мені стало набагато легше переносити свої думки на папір.

Штраус також переконав мене, що я повинен говорити й писати просто, щоб люди могли мене зрозуміти. Він переконав мене, що мова часто буває бар'єром, а не стежкою на шляху людського поступу. Іронічно усвідомлювати, що ти опинився по другий бік інтелектуального паркану.

Іноді я зустрічався з Алісою, але ми не згадували про те, що між нами сталося. Наші взаємини залишалися платонічними. Але протягом трьох ночей після того, як я покинув пекарню, мене терзали кошмари. Важко повірити, що це сталося тільки два тижні тому.

Я блукав уночі безлюдними вулицями, переслідуваний привидами. І хоч я завжди прибігав до пекарні, її двері були замкнені, а люди в приміщенні ніколи не оберталися, щоб подивитися на мене. Крізь вікно я бачив, як наречена й наречений на весільному пирозі показують на мене й сміються, – повітря насичується сміхом, аж поки я цього не витримую, – а два купідони розмахують своїми охопленими полум'ям луками. Я кричу. Я гупаю кулаками у двері, але не чутно жодного звуку. Я бачу Чарлі, який дивиться на мене зсередини. Чи це лише віддзеркалення? Щось хапає мене за ноги й тягне геть від пекарні в темні алеї, й, коли вони починають обгортати мене, я прокидаюся.

Іноді вікно пекарні відчиняється в минуле і, дивлячись крізь нього, я бачу інші речі й інших людей.

Дивовижно, як розвивається моя спроможність спогадувати. Я ще не можу контролювати її цілком, але іноді, коли я заклопотаний читанням або працюю над якоюсь проблемою, мене опановує відчуття дивовижної ясності. Я знаю, що це застережний сигнал підсвідомості, й тепер, замість чекати, коли пам'ять прийде до мене, заплющую очі й простягаю до неї руку. Іноді мені вдається взяти цей уламок пам'яті під свій повний контроль, дослідити не лише суму мого колишнього досвіду, а й також невикористані здібності мого розуму.

Навіть тепер, коли я про це думаю, то відчуваю гостру тишу. Бачу вікно пекарні… простягаю руку й доторкаюся до нього… воно холодне й вібрує, а потім скло нагрівається… стає гарячим… гарячішим… обпалює мої пальці. Вікно, яке віддзеркалює мій образ, світлішає, й, коли скло перетворюється на дзеркало, я бачу малого Чарлі Гордона – йому чотирнадцять або п'ятнадцять років, він дивиться на мене крізь вікно свого дому, й мені дивно усвідомлювати, наскільки іншим він був…

Він чекає свою сестру, яка повертається зі школи, й, коли бачить, як вона виходить із-за рогу вулиці на Маркс-стріт, він махає їй рукою й викрикує її ім'я, й вибігає на ґанок, щоб зустріти її. Норма вимахує аркушем паперу.

– Я одержала А за свій твір з історії. Я знала відповіді на всі запитання. Місіс Баффін сказала, що мій твір – найкращий у класі.

Норма – гарненька дівчинка з брунатним волоссям, акуратно зачесаним, заплетеним у коси й укладеним короною на голові, та, коли вона подивилася на свого великого брата, її усміхнене личко спохмурніло, й вона відсахнулася від нього, залишивши його позаду, а сама побігла сходами нагору в дім.

Усміхаючись, він пішов за нею.

Мати й батько перебували на кухні, й Чарлі, збуджений доброю новиною Норми, оголошує її, перш ніж вона здобула нагоду.

– Вона одержала А! Вона одержала А!

– Ні! – зойкнула Норма. – Не ти. Ти цього не кажи. Це моя оцінка, і я про неї скажу.

– Стривай-но, юна леді. – Мат поклав свою газету й суворо подивився на дочку. – Так не розмовляють зі своїм братом.

– Він не має права казати це!

– Байдуже. – Мат подивився на неї над своїм застережно піднятим пальцем. – Він не хотів тебе скривдити, й ти не повинна кричати на нього.

Вона обернулася до матері, шукаючи в неї підтримки.

– Я одержала А – найвищу оцінку в класі. Тепер ви дозволите мені мати собаку? Ви обіцяли. Ви сказали, я її матиму, коли одержу високу оцінку на тестуванні. І я одержала А. А тепер я хочу одержати коричневого собаку з білими плямами. І я хочу назвати його Наполеоном, бо це те запитання, на яке я відповіла найкраще. Наполеон програв битву під Ватерлоо.

Роза кивнула головою.

– Іди на ґанок і пограйся з Чарлі. Він чекає вже годину, коли ти повернешся зі школи.

– Я не хочу з ним гратися.

– Іди на ґанок, – сказав Мат.

Норма подивилася на батька, а потім на Чарлі.

– Я не гратимуся з ним. Мати сказала, я не мушу з ним гратися, якщо не хочу.

– А зараз, юна леді, – Мат підвівся зі свого стільця й підійшов до неї, – попроси у свого брата пробачення.

– Я не хочу просити в нього пробачення, – заверещала вона, ховаючись у матері за кріслом. – Він як мала дитина. Він не може грати ані в монополію, ані в шашки, ані в нехай там що… У нього в голові усе змішується. Я більше не гратимуся з ним.

– Тоді йди до своєї кімнати!

– Мені можна тепер мати собаку, мамо?

Мат ударив кулаком по столу:

– Ніякого собаки в цьому домі не буде доти, доки ви так поводитиметеся, юна леді.

– Я обіцяла їй собаку, якщо вона матиме високі оцінки у школі…

– Коричневого, з білими плямами, – уточнила Норма.

Мат показав пальцем на Чарлі, який стояв біля стіни.

– Ти забула, що ти сказала своєму синові, він не матиме собаки, бо ми не маємо для нього кімнати й нема кому його доглядати. Пам'ятаєш? Коли він попросив собаку? Ти передумала?

– Але я можу доглядати свого собаку, – заявила Норма. – Я годуватиму його, митиму й гулятиму з ним…

Чарлі, який стояв біля стола, граючись своїм червоним ґудзиком на нитці, несподівано втрутився до розмови.

– Я допоможу їй дбати про собаку. Я допоможу їй годувати його, розчісувати й не дозволю іншим собакам кусати його!

Але, перш ніж Мат або Роза змогли відповісти, Норма заверещала:

– Ні! Це має бути мій собака! Лише мій собака!

Мат кивнув головою.

– Ти бачиш?

Роза сіла поруч із дочкою й стала гладити її по голові, щоб заспокоїти.

– Але ми повинні ділитися речами, моя люба. Чарлі допоможе тобі доглядати собаку.

– Ні! Він буде лише моїм!.. Лише я одержала оцінку А з історії – а не він! Він ніколи не одержує таких гарних оцінок, які

одержую я! Чому він має допомагати мені доглядати собаку? Тоді собака любитиме його більше, аніж мене, й це буде його собака, а не мій. Ні! Якщо я не матиму собаку лише для себе, то не хочу його мати.

– Це розв'язує проблему, – сказав Мат, знову опускаючись у своє крісло. – Ми не матимемо собаки.

Несподівано Норма стрибнула з кушетки й схопила свій твір з історії, який принесла додому лише кілька хвилин тому, щоб похвалитися ним. Вона подерла його й кинула клапті у здивоване обличчя Чарлі.

– Ненавиджу тебе! Ненавиджу тебе!

– Нормо, перестань! – Роза схопила дочку, але вона випручалася в неї з рук.

– І я ненавиджу школу! Ненавиджу! Я перестану навчатися, стану таким самим йолопом, як він. Я забуду все, чого навчилася, і стану такою, як він. – Вона вибігла з кімнати, горлаючи. – Це вже відбувається зі мною. Я все забуваю… Я забуваю… Я більше не пам'ятаю нічого, чого я навчилася!

Перелякана Роза побігла за нею. Мат залишився сидіти на своєму місці, втупившись у газету, яка лежала в нього на колінах. Чарлі, наляканий істерією й зойками, упав на стілець, тихо схлипуючи. Що він зробив не так? І, відчувши мокроту в штанях і струмінь, який стікав по його нозі, він сидів, чекаючи ляпаса, що його, знав, дасть мати, коли повернеться.

Сцена розтанула перед моїми очима, але відтоді Норма проводила всі свої вільні хвилини з подругами або гралася

сама-одна у своїй кімнаті. Вона зачиняла двері, й мені було заборонено заходити туди без її дозволу.

Я пригадав, що одного разу підслухав, як Норма сказала подрузі, з якою вона гралася:

– Він мені не справжній брат! Він хлопець, якого ми взяли до себе, бо нам стало шкода його. Моя мама сказала мені про це й дозволила розповідати всім, що він мені не справжній брат.

Мені хотілось, щоб цей спогад був фотографією, щоб я міг порвати його й кинути їй в обличчя. Я хотів би покликати її через роки і сказати, що ніколи не хотів перешкодити їй завести собаку. Вона могла мати його цілком для себе, і я не годував би його, не розчісував і не грався б із ним і ніколи б не намагався домогтися, щоб він любив мене більше, аніж любив її. Я лише хотів, щоб вона гралася зі мною, як гралися ми з нею раніше. Я ніколи не мав наміру скривдити її або зробити їй боляче.

6 червня

Сьогодні я вперше серйозно посварився з Алісою. Моя провина. Я хотів побачитися з нею. Нерідко після того як мене навідували розтривожена пам'ять або поганий сон, лише поговоривши або просто побувши з нею, я почував себе набагато краще. Але я вчинив помилку, зайшовши до неї на службу.

Після своєї операції я не повертався до Центру розумово недорозвинених дорослих, і думка знову побачити цей заклад схвилювала мене. Він був розташований на Двадцять п'ятій стріт, на схід від П'ятої авеню, у старому шкільному будинку,

який протягом останніх п'яти років університетська клініка Бекмана використовувала для експериментальної освіти – там були спеціальні класи для недорозвинених. Знаком на дверях була блискуча латунна плита з написом ЦРН, відділення в університеті Бекмана.

Її уроки закінчувалися о восьмій годині, але я хотів побачити кімнату, де не так давно я навчався читати, писати й рахувати решту з долара.

Я увійшов досередини, прослизнув до дверей і, намагаючись бути невидимим, зазирнув у віконечко. Аліса сиділа за своїм столом, а на стільці поруч із нею сиділа жінка з тонким обличчям, яку я не впізнав. Вираз її обличчя був відверто спантеличеним, і я намагався вгадати, що Аліса намагається їй пояснити.

Біля класної дошки сидів у своєму візку на коліщатах Майк Дорні, а поблизу на своєму звичному місці в першому ряді я побачив Лестера Брауна, якого Аліса вважала найрозумнішим у групі. Лестер легко запам'ятовував те, що мені давалося з великими труднощами, але він приходив на уроки, коли йому хотілося, або взагалі не приходив, заробляючи гроші на натиранні воском дверей. Я думаю, якби він навчався з більшою охотою, якби наука була для нього не менш важливою, ніж для мене, то вони обрали б його для експерименту. Були там також нові обличчя, люди, яких я не знав. Нарешті я набрався сміливості й увійшов.

– Це Чарлі, – сказав Майк, обернувши своє крісло.

Я махнув йому рукою.

Берніс, вродлива білявка з пустими очима, підняла голову й тупо всміхнулася.

– Де ти пропадав, Чарлі? У тебе гарний костюм.

Інші, які мене пам'ятали, помахали мені руками, і я махнув їм у відповідь. Несподівано з виразу обличчя Аліси я зрозумів, що вона чимось невдоволена.

– Уже майже восьма година, – оголосила вона. – Пора збирати речі.

Кожен її учень мав виконувати певну роботу: вони прибрали крейду, гумки-стирачки, папери, книжки, олівці папір для нотаток, фарби й демонстраційний матеріал. Кожен знав своє завдання й пишався тим, що виконував його добре. Усі вони взялися до роботи, крім Берніс. Вона дивилася на мене.

– Чому Чарлі не приходив до школи? – запитала вона. – Що з тобою було, Чарлі? Ти повернувся?

Інші подивилися на мене. Я подивився на Алісу, сподіваючись, що вона відповість за мене, й запала тривала мовчанка. Що я мав відповісти їм, аби їх не образити?

– Це лише візит, – сказав я.

Одна з дівчат захихотіла – Франсіна, через яку Аліса мала великий клопіт. У свої вісімнадцять років вона встигла народити трьох дітей, перш ніж батьки здогадалися зробити їй гістеректомію. Вона не була гарна – далеко не така приваблива, як Берніс, – але була легкою здобиччю для десятків чоловіків, які купували їй подарунки або платили за квиток у кіно. Вона жила в пансіоні, який винаймав Державний

притулок Воррена для своїх пацієнтів, що десь працювали й мали дозвіл приходити увечері до Центру. Двічі вона не приходила на урок – дорогою її перехоплювали чоловіки – і тепер її відпускали лише з ескортом.

– Він тепер розмовляє, як велика шишка, – захихотіла вона.

– Ну гаразд, – несподівано втрутилася до розмови Аліса. – Кінець уроку. Я чекатиму вас завтра о шостій вечора.

Коли вони пішли, я міг бачити по тому, як вона кидала свої речі у шафу, що вона сердита.

– Пробач мені, – сказав я. – Я хотів почекати тебе внизу біля сходів, але мені захотілося побачити свій колишній клас. Свою альма-матер. Я хотів лише подивитися у вікно. Але перш ніж я усвідомив, що роблю, то увійшов сюди. Що тебе турбує?

– Ніщо. Ніщо мене не турбує.

– Облиш. Твій гнів далеко не відповідає тому, що сталося. Ти про щось думаєш.

Вона з виляском кинула книжку, яку тримала в руці.

– Ну, гаразд! Ти хочеш знати, що зі мною? Ти не такий, як був. Ти змінився. І я маю на увазі не твій високий КІ. Я говорю про твоє ставлення до людей – ти став іншим чоловіком.

– Ой, не треба! Не вигадуй, будь ласка…

– Не уривай мене! – Справжній гнів у її голосі відштовхнув мене. – Я кажу те, що думаю. Раніше в тобі щось було. Не знаю,

що саме… теплота, відкритість, доброта, яка примушувала всіх любити тебе й любити твоє товариство. Тепер, з твоїм розумом і знанням, усе це зникло…

Я не міг далі слухати.

– А чого ти сподівалася? Ти думала, я залишуся слухняним щеням, яке махає хвостом і лиже ногу, яка копнула його? Безперечно, усе це змінило мене і я став по-іншому думати про себе. Я більше не братиму те лайно, яке люди пропонували мені протягом усього мого життя.

– Люди не ставилися до тебе погано.

– Що ти знаєш про це? Найкращі з них були самовдоволеними й поблажливими, використовуючи мене, щоб здаватися шляхетними й упевненими в собі у своїх вузьких межах. Кожен відчуває себе розумним поруч із дебілом.

Сказавши це, я зрозумів, що вона сприйме мої слова хибно.

– Думаю, ти й мене включаєш у цю категорію.

– Не говори дурниць. Ти збіса добре знаєш, що я…

– Звичайно, в якомусь розумінні ти маєш слушність. Поруч із тобою я здаюся досить тупою. Сьогодні після кожного нашого побачення, після того, як ми розлучимося, я приходжу додому з жалюгідним відчуттям, що я повільна й обмежена в усьому. Я згадую все, що сказала, й мені спадають на думку всі ті розумні й дотепні речі, які я мала б сказати, й хочеться побити себе, тому що я не згадала їх, коли ми були разом.

– Таке буває з усіма.

– Мені хочеться вразити тебе в такий спосіб, про який я ніколи не думала, та, коли я перебуваю з тобою, моя впевненість у собі зникає. Я тепер сумніваюся в мотивах своєї поведінки, в усьому сумніваюся.

Я спробував відвернути її від цієї теми, але вона знову й знову поверталася до неї.

– Послухай-но, я прийшов сюди не сперечатися з тобою, – зрештою сказав я. – Ти дозволиш мені провести тебе додому? Мені треба з кимось поговорити.

– Я теж маю таку потребу. Але цими днями я не спроможна поговорити з тобою. Усе, що я можу зробити, це слухати тебе, кивати головою і вдавати, ніби я все розумію про культурні варіанти, про необулеву математику та постсимволічну логіку, і я почуваю себе дедалі дурнішою і дурнішою, і, коли ти від мене йдеш, я мушу дивитися в дзеркало і кричати собі: "Ні, ти не стаєш із кожним днем тупішою! Ти не втрачаєш свій розум! Він у тебе не стає старечим і тупим. Це Чарлі розвивається з такою вибуховою швидкістю, що в тебе створюється враження, ніби ти повзеш назад". Я, знай, повторюю це собі, Чарлі, та, коли ми зустрічаємося й ти дивишся на мене з притаманним тепер тобі нетерпінням, я знаю, що ти смієшся з мене. А коли ти мені щось пояснюєш, і я не можу це запам'ятати, ти думаєш, я не зацікавлена в тому, що ти говориш, і не хочу завдавати собі клопоту. Але ти не знаєш, які муки я терплю, після того як ти підеш. Ти не знаєш, над якими книжками я мучилася, які лекції намагалася слухати в університеті Бекмана, а проте, коли я намагаюся про щось заговорити, я бачу, з яким нетерпінням ти мене слухаєш, ніби все, що я кажу, по-дитячому наївне. Я хотіла, щоб ти став розумним. Я хотіла допомогти тобі й розділити свої знання з тобою, а тепер бачу, як ти викидаєш мене зі свого життя.

Слухаючи ту розповідь, я став усвідомлювати грандіозність її розпачу. Я весь розчинився в собі й у тому, що зі мною відбувалося, й ніколи не думав про те, що відбувалося з нею. Вона тихо плакала, коли ми вийшли зі школи, і я не знав, щó їй сказати. Протягом поїздки в автобусі я думав про те, як змінилася ситуація, ставши догори дном. Вона нажахана мною. Крига розтанула між нами, й розколина дедалі ширшала, тоді як потік мого розуму швидко виносив мене у відкрите море.

Вона мала слушність, відмовившись катувати себе перебуванням поруч зі мною. Ми не мали більше нічого спільного. Проста розмова стала напруженою. Між нами залишилася тепер лише збентежена мовчанка й невдоволене бажання в затемненій кімнаті.

– Ти дуже серйозний, – сказала вона, порушивши свій настрій і подивившись на мене.

– Я замислився про нас.

– Ця проблема не повинна здаватися тобі такою серйозною. Я не хочу псувати тобі настрій. Ти долаєш велике випробування.

Вона спробувала всміхнутися.

– Але ти вже зіпсувала мені настрій. Тільки я не знаю, що мені робити.

Дорогою від автобусної зупинки до її приміщення вона сказала:

– Я не поїду з тобою на симпозіум. Сьогодні вранці я зателефонувала професорові Немуру й сказала йому про це.

Там для тебе буде багато роботи. Цікаві люди – збудження від перебування в центрі загальної уваги. Я не хочу плутатися в тебе під ногами.

– Алісо…

– … і не має значення, що ти скажеш про це тепер, я знаю, як себе почуватиму, тому, якщо ти не заперечуєш, я залишуся зі своїм розколотим его – дякуючи тобі.

– Але ти все перебільшуєш. Я переконаний, що якби ти…

– Ти це знаєш? Ти переконаний? – Вона обернулася й спопелила мене поглядом із верхніх сходинок, які вели до її помешкання. – О, яким ти став нестерпним! Звідки ти знаєш, як я себе почуваю? Ти берешся судити про свідомість інших людей. Ти не можеш знати, ані як я себе почуваю, ані що я почуваю, ані чому я так себе почуваю. – Вона рушила сходами, але потім обернулася до мене й сказала тремтячим голосом: – Я буду тут, коли ти повернешся. У мене лише поганий настрій, і це все, і я хочу, щоб ми обоє мали шанс обміркувати свої стосунки, поки нас розділятиме чимала відстань.

Уперше за багато тижнів вона не запросила мене до себе. Я дивився на зачинені двері, й у мені закипав гнів. Я хотів улаштувати сцену, загупати кулаком у двері, повалити їх. Я хотів, щоб мій гнів спопелив цей дім.

Однак, віддаляючись від неї, я поступово холонув і зрештою відчув полегкість. Я йшов дуже швидко, я линув над вулицями, холодний вітерець налітав із літньої ночі й пестив мені щоки.

Я тепер зрозумів, що моє почуття до Аліси дрібнішало залежно від того, як воно рухалося назад під натиском потоку мого навчання: від обожнювання до кохання, до ніжності, до почуття вдячності й почуття відповідальності. Моє неясне почуття утримувало мене біля неї, і я не хотів піти від неї через страх лишитися на самоті, покинутим напризволяще.

Але з відчуттям полегкості та свободи прийшов смуток. Я хотів кохати її. Я хотів подолати свій емоційний та сексуальний страх, одружитися, мати дітей, домівку.

Тепер це вже неможливо. Тепер я так само далекий від Аліси зі своїм KI 185, яким був із KI 70. І ми обоє тепер це знаємо.

8 червня

Що виганяє мене зі своєї кімнати й примушує шастати містом? Я блукаю вулицями сам-один – це не легка прогулянка в літню ніч, а напружений поспіх, щоб дістатися – куди? Униз по алеях, зазираючи у двері, в напівзачинені віконницями вікна, бажаючи з кимось поговорити й боячись зустріти когось. Угору по одній вулиці й униз по іншій, крізь нескінченний лабіринт, намагаючись вирватися з неонової клітки міста. Шукаючи… Чого я шукаю?

Я побачив жінку в Центральному парку. Вона сиділа на лаві поблизу озера, в застебнутому, попри спеку, пальті. Вона всміхнулася й помахом руки запросила мене сісти біля неї. Ми подивилися на світлу лінію обрію над Південним Центральним парком, де на тлі чорного неба бовваніли громаддя будівель, зі світлими щільниками вікон, і мені захотілося всмоктати їх усі в себе.

Атож, сказав я їй, я з Нью-Йорка. Ні, я ніколи не був у Ньюпорті-Ньюз, у Вірджинії. Це було місто, в якому вона народилася й у якому вийшла заміж за матроса, який був тепер у морі і якого вона не бачила останні два з половиною роки.

Вона перегнулася й дістала хусточку, якою вряди-годи витирала з лоба піт. Навіть у неясному світлі, віддзеркаленому від поверхні озера, я побачив, що на ній наліплений грубий шар макіяжу, але вона здавалася досить привабливою з прямим темним волоссям, що вільно спадало на плечі, проте її обличчя було одутлим і розпухлим, так ніби вона щойно прокинулася від сну. Вона хотіла розповісти про себе, а я хотів послухати.

Батько дав їй гарний дім, освіту – усе, що багатий суднобудівельник міг дати своїй дочці, – але не прощення. Він ніколи не пробачив їй втечу з простим матросом.

Говорячи, вона взяла мене за руку й поклала голову мені на плече.

– У ту ніч, коли Гері і я одружилися, я була наляканою невинницею, – прошепотіла вона. – А він наче збожеволів. Спочатку дав мені ляпаса й побив мене. А потім зґвалтував без будь-яких виявів кохання. Це був останній раз, коли ми кохалися. Більше я не дозволяла йому доторкнутися до себе.

Вона, мабуть, зрозуміла з тремтіння моєї руки, що її розповідь вразила мене. Вона була для мене надто ґвалтовною та інтимною. Відчувши, що моя рука смикнулася, вона вхопилася за неї міцніше, наче хотіла закінчити свою історію, перш ніж дозволити мені піти. Вона була для неї важливою, і я сидів нерухомо й тихо, як сидить той, хто годує пташку зі своєї руки.

– Не те щоб я не любила чоловіків, – запевнила вона мене з щирим виразом широко відкритих очей. – Я кохалася з іншими чоловіками. Йому не віддавалася, але віддавалася багатьом іншим. Більшість чоловіків ставляться до жінки ласкаво й ніжно. Вони кохаються повільно, спочатку пестячи й цілуючи її.

Вона подивилася на мене значущим поглядом і погладила мою долоню своєю розкритою долонею. Це було те, про що я чув, читав і мріяв. Я не знав її імені, й вона не запитала, як звуть мене. Вона лише хотіла піти зі мною кудись туди, де ми були б самі-одні. Що про це подумала б Аліса, запитав себе я.

Я незграбно її приголубив і поцілував ще більш невпевнено, й вона подивилася на мене.

– У чому річ? – пошепотіла вона. – Що ти думаєш?

– Я думаю про тебе.

– Ти маєш місце, куди ми могли б піти?

Кожен крок вимагає від мене великої обережності. Коли земля розверзнеться піді мною і я провалюся в безодню непевності? Щось штовхало мене вперед – випробувати свою спроможність спілкування з жінкою.

– Якщо в тебе такого місця нема, готель "Особняк" на П'ятдесят третій стріт коштує недорого. І вони не стануть розпитувати тебе про багаж, якщо ти заплатиш наперед.

– Я маю кімнату…

Вона подивилася на мене з новим виразом поваги.

– Це дуже добре.

Поки що все було гаразд. І це мене зацікавило. Чи довго я витримаю, перш ніж мене затопить хвиля паніки? Коли ми опинимося самі в моїй кімнаті? Коли вона роздягнеться? Коли я побачу її тіло? Коли ми ляжемо в ліжко?

Для мене було важливо довідатися, чи зможу я бути таким, як інші чоловіки, чи зможу я попросити жінку, щоб вона розділила життя зі мною? Мати розум і знання було недосить. Хоч і без цього я не міг обійтися. Я спізнав відчуття полегкості, коли відчув, що це можливо. Збудження, яке опанувало мене, коли я її цілував, повернулося, і я був певен, що зможу бути нормальним із нею. Вона відрізнялася від Аліси. Вона була жінкою, яка бачила світ.

Потім голос у неї раптом змінився, став непевним.

– Перш ніж ми підемо… Лиш одне…

Вона підвелася на ноги й ступила крок до мене у світлі від вуличного ліхтаря, розстебнула пальто, і я побачив форму її тіла, якої не міг собі уявити протягом того часу, коли ми сиділи, притулившись одне до одного в тіні.

– Лише п'ятий місяць, – сказала вона. – Це не створює якоїсь різниці. Ти ж не заперечуєш?

Стоячи там у розстебнутому пальті, вона нагадала мені картину тієї жінки середнього віку, що тільки-но вийшла з ванни й розкрила халат, щоб Чарлі зміг побачити її тіло. І я чекав, як богохульник чекає на удар блискавки. Я відвернувся. Це було останнє, на що я міг сподіватися. Але застебнуте на всі

ґудзики пальто, яке вона вдягла в таку гарячу ніч, мало б остерегти мене, що тут щось не так.

– Це не від чоловіка, – запевнила вона мене. – Я тобі не набрехала, коли розповідала про своє життя. Я не бачилася з ним багато років. Це від торговця, з яким я познайомилася десь вісім місяців тому. Я з ним жила. Я не збираюся більше з ним бачитися, але хочу народити дитину. Нам доведеться лише бути обережними – принаймні не тертися одне об одного грубо. А щодо всього іншого ти можеш не турбуватися.

Її голос втратив упевненість, коли вона побачила вираз мого обличчя.

– Це гидко! – закричав я. – Тобі має бути соромно, що ти пропонуєш мені таке!

Вона відсахнулася від мене, швидко прикривши пальтом те, що зберігалося під ним.

Коли вона зробила цей захисний жест, я побачив ще один давній образ: свою матір, вагітну моєю сестрою, у ті дні, коли вона тримала мене не так міцно, зігрівала мене менше своїм голосом й обіймами, захищала мене менше від тих, хто наважувався сказати, що я ненормальний.

Думаю, я схопив її за плече – не певен, але вона заверещала, і я раптово повернувся до реальності, відчувши небезпеку. Я хотів сказати, що не мав наміру завдати їй кривди – не хотів зробити їй боляче, бо я ніколи нікому боляче не робив.

– Будь ласка, не верещи!

Але вона верещала, і я почув, як по темній стежці до нас наближаються чиїсь кроки. Ніхто не міг би зрозуміти того, що було між нами. Я побіг у темряву, щоб знайти вихід із парку, петляючи однією стежкою, потім іншою. Я не знав парку, й несподівано щось відкинуло мене назад. То був паркан, сплетений із дроту, – глухий кут. Потім я побачив гойдалки й дитячі гірки – то був дитячий майданчик, замкнений на ніч. Я побіг попід парканом, спотикаючись об покручене коріння дерев. Біля озера паркан закручувався навколо майданчика, я повернув назад, знайшов іншу стежку, перебіг через невеличкий місток, а потім зробив коло й пробіг під ним. Виходу не було.

– Що тут було? Що з вами сталося, леді?

– Маніяк?

– Із вами все гаразд?

– Куди він побіг?

Я зробив коло й повернувся до того місця, від якого побіг. Я обминув кілька скель, які стриміли з ґрунту, й кущі ожини й упав на живіт.

– Покличте копа. Копа ніколи немає на місці, коли в ньому виникає потреба.

– Що сталося?

– Якийсь дегенерат намагався її зґвалтувати.

– Один хлопець за ним погнався. Онде він!

– Біжи швидше! Хапай мерзотника, поки він не вибіг із парку!

– Обережно. Він має ножа й пістолет. (Очевидне перебільшення.)

Було очевидно, що гамір примусив усіх нічних виродків повиповзати зі своїх криївок, бо крик "Ось він де!" повторився за моєю спиною, і, виглянувши з-поза уламка скелі, я побачив самотнього бігуна, якого гнали освітленою ліхтарем стежкою в темряву. За кілька секунд я побачив ще одного, який пробіг перед тим самим уламком скелі й зник у пітьмі. Я уявив собі, як ця зграя охочих переслідувачів зловила мене й добре відлупцювала. Я це заслужив. Я майже захотів, щоб це сталося.

Я підвівся на ноги, обтрусив сухе листя й бруд зі свого одягу й повільно пішов стежкою в тому напрямку, з якого прийшов. Щосекунди чекав, що мене схоплять ззаду й потягнуть у темряву й бруд, але незабаром я побачив ліхтарні стовпи на П'ятдесят дев'ятій стріт та П'ятій авеню і вийшов із парку.

Думаючи про це тепер, у безпеці своєї кімнати, я приголомшений відвертою брутальністю того, що зі мною сталося. Думка про те, якою здавалася моя мати перед тим, як народила мою сестру, здалася мені страхітливою. Але ще страхітливішим було почуття, що я хотів, аби мене зловили й відлупцювали. Тіні з минулого схопили мене за ноги й потягли вниз. Я роззявив рота, щоб закричати, але голосу не було. Руки в мене тремтять, мені холодно, і щось далеко гуде в моїх вухах.

Звіт 13, 10 червня

Ми в реактивному літаку, що незабаром вилетить до Чикаго. Я завдячую цей звіт Бертові, в якого з'явилася блискуча думка, що я можу надиктувати свій текст на магнітофон, а офіційна стенографістка в Чикаго його надрукує. Немурові сподобалася ця ідея. Він захотів, щоб я користувався магнітофоном до останньої хвилини. Він вважав, що такий запис, зачитаний наприкінці сесії, істотно прикрасить його доповідь.

Тож тепер я сиджу сам-один у нашій приватній секції літака, готуючись вилетіти до Чикаго й намагаючись думати вголос і звикнути до звуків власного голосу. Я сподіваюся, що друкарка не стане переносити на папір усі мої "гм", "так-от" та "отже" і зробить усе, щоб моя доповідь здавалася природною на папері (думка, що сотні людей слухатимуть те, що я тепер кажу, паралізує мене).

Моя свідомість порожня. Але в ці хвилини мої почуття важливіші, аніж будь-що інше.

Думка про те, що незабаром ми підіймемося в повітря, викликає у мене моторошний жах.

Якщо не помиляюся, то до своєї операції я ніколи по-справжньому не розумів, що таке літаки. Я ніколи не пов'язував ті зображення літаків, які бачив у кіно та на телевізійному екрані, з тими речами, що гуділи над моєю головою. Тепер, коли ми готові відірватися від землі, я спроможний думати тільки про те, що станеться, якщо літак упаде. Холодне почуття й страх, який я намагаюся виштовхати з голови, повертають мене до почутих раніше дискусій про Бога.

Я думав про смерть часто останніми тижнями, однак не можу стверджувати, що мене навідували якісь думки про Бога. Мати іноді водила мене до церкви, але не пригадую, щоб я коли-небудь пов'язував ті відвідини з уявленням про Бога. Вона згадувала про Нього досить часто, і я повинен був молитися Йому ввечері, але я ніколи надто не зосереджувався на цих думках. Я бачу Його у своїй пам'яті як далекого дядька з довгою бородою на троні (схожого на Санта-Клауса, який сидить у крамниці на своєму великому стільці, саджає тебе собі на коліно й запитує, чи добре ти поводився і що хочеш, аби він тобі подарував). Мати боялася Бога, а проте зверталася до Нього з різними проханнями. Мій батько ніколи про Нього не згадував – здавалося, Бог був одним із родичів Рози, до яких він не мав жодного стосунку.

– Ми готові злетіти, сер. Хочете, я допоможу вам закріпити пояс безпеки?

– А це потрібно? Мені не хочеться почуватися зв'язаним.

– Лише поки ми підійматимемося.

– Я б радше не прив'язувався, якщо такої необхідності нема. Мені вселяє страх неможливість поворухнутися. Мене, либонь, занудить.

– Такі правила, сер. Зараз я допоможу вам.

– Ні! Я зроблю це сам.

– Не так! Пояс треба протягти сюди.

– Зачекайте трохи. Ось так. Тепер усе гаразд?

Безглуздо. Ну чого я боявся? Пояс безпеки не дуже тугий – він не завдає болю. Чому з'являється такий жах, коли тебе прив'язують до твого клятого місця? І вібрація, коли літак злітає в повітря. Тривога, що не відповідає пропорціям ситуації… отже, що має бути… що?.. літак злітає вгору, пробиваючись крізь чорні хмари… закріпіть свої ремені безпеки… ти прив'язаний… нахиляєшся вперед… напружуєшся… запах нагрітої шкіри… вібрація і рев у вухах.

Крізь вікно – у хмарах – я бачу Чарлі. Його вік важко вгадати, близько п'яти років. Норма ще не народилася…

– Ви вже готові обоє? – Його батько підходить до дверей, важкий, а надто з обвислою плоттю на обличчі й щоках. Вигляд у нього стомлений. – Я запитав вас, ви готові?

– Зачекай хвилину, – відповідає Роза. – Я одягну капелюх. Поглянь, чи його сорочка застебнута, й зав'яжи йому шнурки черевиків.

– Поквапся, треба покінчити з цим якнайскоріше.

– Куди? – запитує Чарлі. – Куди… їде… Чарлі?

Батько дивиться на нього й хмуриться. Мат Гордон ніколи не знає, як реагувати на запитання сина.

Роза з'являється у дверях своєї спальні, прилаштовуючи напіввуаль капелюха. Це жінка, схожа на пташку, і її руки – до голови, за винятком ліктів – нагадують крила.

– Ми поїдемо до доктора, який допоможе тобі стати розумним.

Вуаль створює враження, що вона дивиться на нього крізь сітчатий екран. Він завжди лякається, коли вони обоє вдягаються, щоб кудись вийти, бо знає, що йому доведеться зустрічатися з іншими людьми і його мати стане роздратованою й сердитою.

Він хоче втекти, але немає місця, де він міг би заховатися.

– Навіщо ти йому про це кажеш? – запитує Мат.

– Бо це правда. Доктор Ґваріно може допомогти йому.

Мат ступає кілька кроків по підлозі як чоловік, що втратив надію, але робить останню спробу повернутися до логіки.

– Звідки ти знаєш? Що тобі відомо про того чоловіка? Якби з Чарлі можна було щось зробити, лікарі сказали б нам про це давно.

– Не кажи так, – заявляє вона скрипучим голосом. – Не кажи мені, що вони нічого не можуть удіяти. – Вона хапає Чарлі й притискає його голову до своїх грудей. – Він буде нормальним, хоч би що нам довелося зробити, хоч би скільки це коштувало.

– Це не той випадок, коли гроші можуть допомогти.

– Я про Чарлі тобі кажу. Твого сина… твого єдиного сина. – Вона гойдає його туди-сюди, близька до істерії. – Я нічого не хочу чути. Вони нічого не знають, тому й стверджують, що нічого не можна вдіяти. Доктор Ґваріно все мені пояснив. Вони не хочуть спонсорувати його винахід, каже він, бо він доведе, що лікарі помиляються. Те саме сталося й з іншими вченими,

Пастером і Дженнінгсом, і рештою. Він усе мені розповів про наших чудових лікарів, які бояться прогресу.

Поговоривши в такий спосіб із Матом, вона розслаблюється і знову стає впевненою в собі. Коли вона відпускає Чарлі, він відходить у куток і стає обличчям до стіни, наляканий і тремтячий.

– Поглянь, – каже мати, – ти знову його налякав і зіпсував йому настрій.

– Я?

– Ти знову заводиш такі балачки в його присутності.

– О Боже! Тоді давай якнайскоріше покінчимо з цією клятою проблемою.

Протягом усієї подорожі до доктора Ґваріно вони не розмовляють одне з одним. Мовчанка в автобусі й мовчанка, коли їм довелося пройти три квартали від автобусної зупинки до будинку, в якому перебував офіс доктора. Десь через п'ятнадцять хвилин доктор Ґваріно вийшов до почекальні, щоб привітати їх. Він товстий, лисий і має такий вигляд, ніби хоче вирватися зі свого тісного лабораторного халата. Чарлі зачарований його густими сивими бровами й сивими вусами, що вряди-годи підстрибують угору. Іноді вуса приходять у рух першими, після чого вигинаються обидві брови, але іноді брови підскакують першими, а вуса підіймаються за ними.

Велика біла кімната, до якої заводить їх доктор Ґваріно, пахне свіжою фарбою, і в ній майже нічого немає – два письмові столи по один бік кімнати, а по другий бік – величезна машина з цілим рядом циферблатів і чотирма довгими

важелями, як у бормашини. Поруч стоїть обтягнутий чорною шкірою дослідний стіл із товстими ременями для прив'язування пацієнтів.

– Чудово, чудово, – каже Ґваріно, підіймаючи брови, – то це і є Чарлі. – Він міцно хапає хлопця за плече. – Ми з тобою станемо друзями.

– Ви справді можете щось зробити з ним, докторе Ґваріно? – запитує Мат. – Ви зустрічалися з такою хворобою раніше? У нас немає багато грошей.

Брови упали вниз, як двоє віконниць, коли Ґваріно спохмурнів.

– Містере Гордон, хіба я щось уже сказав про свої можливості вилікувати вашого хлопця? Хіба я його вже оглянув? Можливо, щось можна буде вдіяти, а може, й ні. Спочатку треба провести кілька фізичних і ментальних тестів, щоб з'ясувати причини патології. Потім у нас буде досить часу, що поговорити про прогноз. Правду кажучи, я дуже зайнятий цими днями. Я погодився зайнятися вашим сином тільки тому, що я здійснюю спеціальне дослідження цього типу затримки нервового розвитку. Звичайно, якщо ви маєте сумніви, тоді, можливо…

Його голос сумно затихає, й він відвертається, але Роза Гордон боляче штовхає Мата ліктем.

– Мій чоловік не мав на увазі того, що він сказав, докторе Ґваріно. Він балакає надто багато.

Вона дивиться на Мата сердитим поглядом, прагнучи примусити його попросити пробачення.

Мат зітхає.

– Якщо є якийсь спосіб допомогти Чарлі, ми зробимо все, що ви нам скажете. Справи в мене йдуть не дуже добре. Я торгую перукарським інструментом, але зроблю все, що вимагатиметься від мене.

– Я наполягатиму лише на одному, – сказав Ґваріно, випнувши губи так, ніби вже ухвалив рішення. – Коли ми розпочнемо лікування, його не можна буде переривати. У таких захворюваннях позитивні результати бувають після багатьох місяців без жодних ознак покращення. Я не обіцяю вам, що успіх прийде неодмінно, затямте це. Ніщо не гарантоване. Але ви повинні дати лікуванню шанс, інакше вам ліпше взагалі не починати його.

Він спохмурнів, дивлячись на них, щоб вони належно сприйняли його застереження, й підняв свої сиві брови, з-під яких дивилися сині очі.

– А зараз, будь ласка, вийдіть із мого кабінету й дозвольте мені оглянути хлопця.

Мат завагався, чи залишати сина наодинці з ним, але Ґваріно кивнув головою.

– Це найкращий спосіб, – сказав він, виштовхуючи їх обох до почекальні. – Результати завжди є більш значущими, якщо пацієнт перебуває наодинці зі мною, коли здійснюються психосубстанціональні тести. Зовнішні роздратування спричиняють безліч побічних ефектів.

Роза переможно всміхнулася своєму чоловікові, й Мат неохоче пішов за нею.

Залишившись наодинці з Чарлі, доктор Ґваріно поплескав його по плечу. У нього добра усмішка.

– Окей, хлопче, лягай на стіл.

Коли Чарлі не відповідає, він підіймає його, обережно кладе на обтягнутий шкірою стіл і прив'язує важкими ременями. Стіл пахне потом, яким він глибоко просяк, і шкірою.

– Ма!!!

– Вона за дверима. Не турбуйся, Чарлі. Тобі зовсім не буде боляче.

– Я хочу маму!

Чарлі збентежений тим, що його прив'язали. Він не має найменшого уявлення, що́ з ним будуть робити, але він уже зустрічався з лікарями, які не поводилися з ним так делікатно після того, як його батьки виходили з кімнати.

Ґваріно намагається його заспокоїти.

– Не хвилюйся, хлопче. Тобі немає чого боятися. Ти бачиш цю велику машину? Знаєш, як я хочу використати її?

Чарлі здригається, але потім повторює слова матері.

– Зробити мене розумним.

– Правильно. Ти принаймні знаєш, чому ти тут. А зараз заплющ очі й розслабся, поки я увімкну ці перемикачі. Це буде гуркіт, наче від літака, але тобі нічого не болітиме. І ми

побачимо, чи пощастить нам зробити тебе трохи розумнішим, аніж ти є тепер.

Ґваріно клацає вимикачем, машина починає гудіти, блимаючи червоним та синім світлом. Чарлі нажаханий. Він звивається й тремтить, намагаючись скинути із себе мотузки, якими він міцно прив'язаний до стола.

Він починає репетувати, але Ґваріно швидко затикає йому рот клаптем матерії.

– Ну ж бо, ну ж бо, Чарлі. Будь хорошим маленьким хлопцем. Я ж сказав, що болю ти не відчуєш.

Чарлі знову спробував зарепетувати, але з рота в нього вихопилося лише здушене гарчання, від якого йому захотілося блювати. Він відчув мокроту й липучість навколо своїх ніг, і сморід підказує йому, що мати відлупцює його й поставить у куток за те, що він вимазав штани. Він не зміг контролювати свої фізичні інстинкти. Щоразу коли він почуває себе скутим і його охоплює паніка, то втрачає над собою контроль і накладає в штани. Він задихається… його нудить… йому гидко… й усе провалюється в чорноту…

Чарлі не знає, скільки часу минуло, та, коли він розплющує очі, клапоть матерії вийняли йому з рота, а ремені розв'язали й прибрали. Доктор Ґваріно вдає, ніби не чує смороду.

– Тобі ж не було боляче, чи не так?

– Н-ні…

– Тоді чому ж ти так тремтиш? Усе, що я зробив, – це застосував машину, щоб зробити тебе трохи розумнішим. Чи тобі приємно почувати себе розумнішим, аніж ти був?

Забувши про свій жах, Чарлі дивиться широко розплющеними очима на машину.

– Я справді став розумнішим?

– Звичайно, ти став розумнішим. Відійди трохи вбік. Як ти себе почуваєш?

– Почуваю себе мокро. Я наклав у штани.

– А й справді – ти більше так не робитимеш, гаразд? Ти більше не відчуватимеш страху, адже тепер ти знаєш, що тобі не болітиме. А тепер я хочу, щоб ти сказав своїй мамі, яким розумним ти себе почуваєш, і вона приводитиме тебе сюди двічі на тиждень на короткі сеанси енцефало-пристосування, і ти ставатимеш розумнішим, розумнішим і розумнішим.

Чарлі всміхається.

– Я зможу ходити задом наперед?

– Чи ти зможеш? Зараз ми з'ясуємо, – каже Ґваріно, закриваючи свою течку з виразом насмішкуватого задоволення. – Ну ж бо, подивімося.

Повільно й з великими зусиллями Чарлі ступає кілька років назад, спіткнувшись об дослідницький стіл, коли він його проминає. Ґваріно усміхається й киває головою.

– Це вже я можу назвати чимось. О, стривай. Ти станеш найрозумнішим хлопцем у своєму кварталі ще раніше, ніж ми з тобою закінчимо.

Чарлі червоніє від утіхи й такої похвали та такої уваги. Нечасто люди йому всміхаються й кажуть, що він зробив щось добре. І навіть страх перед машиною та перед ременями, якими він був прив'язаний до стола, почав розвіюватися.

– У всьому кварталі? Я стану навіть розумнішим, аніж Гаймі?

Ґваріно знову всміхається й киває головою.

– Розумнішим, аніж Гаймі.

Чарлі дивиться на машину з новим подивом і новою повагою. Ця машина зробить його розумнішим, аніж Гаймі, який живе через двоє дверей, вміє читати й писати і належить до бой-скаутів.

– Це ваша машина?

– Ще ні. Вона належить банкові. Але скоро вона стане моєю, і тоді я зможу робити розумними багато хлопців і дівчаток, таких, як ти. – Він поплескав Чарлі по голові й сказав: – Ти хлопець приємніший, аніж деякі з нормальних дітей, яких матері приводять сюди, сподіваючись, що я зможу перетворити їх на геніїв, піднявши їхній КІ.

– А вони можуть перетворитися на віслюків, якщо ви піднімете їхні очі. – Він притулив руки до обличчя, перевіряючи, чи машина не зробила нічого, аби підняти його очі. – Ви не зробите мене віслюком?

Ґваріно сміється дружнім сміхом і хапає Чарлі за плече.

– Ні, Чарлі. Тобі нема чого турбуватися. Лише маленьке вислюченя можна перетворити на вислюка. Ти залишишся таким, яким ти є тепер, – приємним хлопчиком. – Потім, дещо подумавши, він додає: – Звичайно ж, трохи розумнішим, аніж ти є тепер.

Він відчиняє двері й виводить Чарлі до батьків.

– Ось ваш син, люди. Він добре пройшов випробування. Чудовий хлопець. Я думаю, ми будемо добрими друзями, правда ж, Чарлі?

Чарлі киває головою. Він хоче, щоб доктор Ґваріно був йому другом, але його опановує жах, коли він бачить вираз на обличчі матері.

– Чарлі! Що ти натворив?

– Просто нещасливий випадок, місіс Гордон. Він був наляканий, бо вперше проходив таке випробування. Але я не став би звинувачувати його або карати. І ви цього не робіть. Я не хотів би, аби покарання він пов'язував із візитом до мене.

Але Роза Гордон була вкрай засоромлена.

– Це гидко. Я не знаю, що робити, докторе Ґваріно. Навіть удома він таке витворяє й іноді, коли до нас приходять гості. Мені дуже соромно, що з ним і тут таке сталося.

Вираз огиди на обличчі матері примушує Чарлі затремтіти. На короткий час він забув, який він поганий, як примушує він страждати батьків. Він не знає чому, але його жахає, коли вона

каже, що він примушує її страждати, й коли вона репетує й кричить на нього, він упирається обличчям у стіну й тихо скиглить.

– Не сваріть його, місіс Гордон, і не турбуйтеся. Приводьте його до мене у вівторок і четвер щотижня в один і той самий час.

– Але чи справді це допоможе? – запитує Мат. – Десять доларів – це великі гроші для…

– Мате! – Моя мати хапає його за рукав. – Хіба в такий час можна про це говорити? Адже йдеться про твою плоть і кров, і, можливо, доктор Ґваріно зможе зробити його таким, як і інші діти, з Божою допомогою, а ти балакаєш про гроші!

Мат Гордон починає захищатися, але потім, поміркувавши, дістає гаман.

– Будь ласка… – зітхає Ґваріно, наче збентежений виглядом грошей.. – Мій помічник за переднім столом подбає про всі фінансові домовленості. Дякую.

Він напівуклоняється Розі, потискує руку Мата і плескає Чарлі по спині.

– Гарний хлопець. Дуже гарний.

Потім, усміхнувшись знову, він зникає за дверима свого внутрішнього кабінету.

Мати й батько Чарлі сперечалися протягом усієї дороги додому. Мат нарікав на те, що постачання перукарського обладнання віднедавна знизилося, і їхні заощадження швидко

зменшуються. Роза скрипучим голосом заперечувала, що зробити Чарлі нормальним – це завдання, яке переважає своєю значущістю всі інші турботи.

Наляканий їхньою сваркою, Чарлі почав скиглити. Призвук гніву в їхніх голосах завдавав йому болю. Як тільки вони заходять до свого помешкання, він біжить у куток кухні, за дверима, й притискається лобом до кахляної стіни, тремтячи й стогнучи.

Вони не звертають на нього уваги. Вони забули про те, що його треба помити й перевдягти.

– Я не істерична. Мене лише нудить від твоєї звички нарікати весь час, коли я намагаюся щось зробити для нашого сина. Тобі до нього байдуже. Байдужісінько.

– Неправда! Але я розумію, що тут ми нічого не спроможні вдіяти. Якщо ти маєш таку дитину, як він, то це хрест, який ти повинен нести й любити його. Я спроможний терпіти його, але я не здатний терпіти твою дурість. Ти витратила більшу частину наших заощаджень на дурисвітів і шахраїв, гроші, які я міг би застосувати, щоб відкрити власний бізнес. Атож. Не дивися на мене так. Бо ті гроші, які ти викинула на те, чого не можна зробити, я міг би витратити на власну крамницю перукарського обладнання замість стовбичити по десять годин за прилавком. Замість надривати собі серце такою тяжкою працею, я мав би власний заклад із людьми, що працювали б на мене!

– Перестань горлати! Подивіться на нього, він боїться мене!

– Пішла ти до чортів. Тепер я знаю, хто придурок у цьому домі! Я! Бо зв'язався з тобою! – викрикнув він, гримнувши за собою дверима…

– Пробачте, що турбую вас сер, але ми приземляємося за кілька хвилин. Вам треба знову закріпити пояс безпеки… О, він на вас, сер. Ви не скидали його від самого Нью-Йорка. Майже дві години…

– Я забув про нього. Я не чіпатиму його, поки ми не сядемо. Він уже мене не турбує.

Тепер я бачу, звідки в мене ця незвичайна мотивація стати розумним, що спочатку так дивувала всіх. Із цим почуттям Роза Гордон жила день і ніч. Зі своїм страхом, своїм почуттям провини, своїм соромом, що Чарлі Гордон народився дебілом. Вона мріяла про те, що його можна вилікувати. Нагальне питання завжди її тривожило: чия це провина – її чи Мата? Лише після того, як Норма довела їй, що вона спроможна мати нормальних дітей, а я – просто нещасливий випадок, вона припинила спроби переробити мене. Але думаю, що я ніколи не перестав хотіти бути розумним хлопцем, яким вона прагнула мене бачити, щоб вона мене полюбила.

Цікава річ про Ґваріно. Я мав би затаїти на нього образу за те, що він одурив мене, Мата й Розу, але насправді моє ставлення до нього було й залишилося зовсім іншим. Уже після першого дня він був дуже добрим до мене. Він завжди поплескував мене по плечу, всміхався, казав підбадьорливі слова, які я чув дуже рідко…

Він ставився до мене – навіть тоді – як до людського створіння.

Це може здатися невдячністю, але це одна з речей, яких я не можу терпіти тут і тепер – ставлення до мене як до піддослідного кролика. Постійні нагадування Немура, що він виготовив мене такого, яким я є, з нуля, або що одного дня тисячі таких, як я, стануть реальними людськими істотами.

Як мені пояснити йому, що створив мене не він?

Він робить ту саму помилку, що й інші, коли вони дивляться на людину зі слабким розумом і сміються, бо не розуміють, що тут ідеться про людські почуття. Він не може зрозуміти, що я був людиною до того, як він зайнявся мною.

Я навчаюся контролювати своє обурення, не бути надто нетерплячим, чекати, щó станеться. Думаю, я безперервно росту й розвиваюся. Щодень я довідуюся більше й більше про себе, і спогади, які спочатку навідували мене легкими брижами на глибинах минулого, тепер накочуються на мене високими хвилями.

11 червня

Плутанина почалася від тієї миті, коли ми прибули до готелю "Чалмерс" у Чикаго і з'ясували, що внаслідок помилки наші кімнати будуть вільні лише наступної ночі, а доти нам доведеться перебувати в готелі "Індепенденс", який був поруч. Немур був розлючений. Він сприйняв це як особисту образу й посварився з усіма в готелі – від коридорного до менеджера. Ми чекали у фойє, поки кожен працівник готелю вирушав на пошуки свого начальника, аби з'ясувати, що тут можна зробити.

Посеред усього безладу – багажу, який приносили й навалювали скрізь по фойє, коридорних, що снували туди-сюди

зі своїми візками для перевезення валіз, членів товариства, які не бачилися протягом року й тепер упізнавали та вітали один одного, – ми стояли, почуваючи себе дедалі більш розгубленими, поки Немур намагався схопити за комір усіх службовців, пов'язаних із Міжнародною асоціацією психологів.

Нарешті, коли стало очевидно, що нічого зробити не можна, він примирився з тим фактом, що нам доведеться провести першу ніч у Чикаго в готелі "Індепенденс".

Як з'ясувалося, більшість молодих психологів зупинилися в "Індепенденсі", і саме там влаштовували великі вечірки першої ночі. Тут люди чули про наш експеримент, і більшість знали, хто я такий. Хоч би куди ми пішли, хтось наближався й запитував, якої я думки про ту або ту річ, від наслідків нового податку до останніх археологічних розкопок у Фінляндії. Це було схоже на виклик, але мій запас знання загального характеру дозволяв мені говорити майже про все. Але через якийсь час я помітив, що Немур роздратований тим, що вся увага була спрямована на мене.

Коли приваблива молода клініцистка з Фолмутського коледжу запитала мене, чи можу я пояснити причини моєї власної недорозвиненості, я сказав, що на це запитання може дати відповідь лише професор Немур. Для нього то був давно очікуваний шанс показати свою авторитетність, і вперше, відколи ми познайомилися один з одним, він поклав руку мені на плече.

– Ми точно не знаємо, що спричиняє фенілкетонурію того зразка, від якої Чарлі страждав із дитячого віку, – якась незвичайна біохімічна чи генетична ситуація, можливо, іонізована радіація чи радіація природна, чи навіть вірусна атака на утробний плід – хай там що це було, воно призвело до виникнення дефектного гену, що утворив, скажімо, маверік

ензим, який породжує дефективні біохімічні реакції. І звичайно, новостворені амінокислоти змагаються з нормальними ензимами, призводячи до ушкоджень мозку.

Дівчина спохмурніла. Вона не сподівалася почути лекцію, але Немур уже вийшов на сцену й продовжував у тому самому дусі:

– Я це називаю змагальним придушенням ензимів. Дозвольте мені навести вам приклад, як це працює. Уявіть собі ензим, створений дефективним геном, як неправильний ключ, який можна вставити в хімічний замок центральної нервової системи, але він там не обертається. А що він там, то правильний ключ – правильний ензим – не може навіть бути вставлений у замок. Він блокується. Результат? Незворотна руйнація протеїнів у тканині мозку.

– Але якщо вона незворотна, – втрутився до розмови один з інших психологів, який приєднався до невеличкої аудиторії, – то як можливо, що містер Гордон знову не затримується у своєму розвитку?

– Річ у тому, – вигукнув Немур, – що, як я сказав, деструкція тканини є незворотною, а не сам процес. Багато дослідників змогли обернути процес за допомогою ін'єкції хімікатів, сполучених із дефективними ензимами, що змінюють молекулярну форму хибного ключа, як і відбувалося. Саме це було центральним і для нашої техніки.

Але спочатку ми видаляємо ушкоджені порції мозку й дозволяємо імплантованій мозковій тканині, яка була хімічно відновлена, виробляти протеїни мозку в наднормальному темпі…

– Стривайте хвилину, професоре Немур, – втрутився я до розмови, урвавши його на вершині його розбалакування. – А що ви скажете про працю Рахаджаматі на цьому полі досліджень?

– Чию працю?

– Рахаджаматі. Його стаття заперечує теорію Таніди про злиття ензимів – концепт зміни хімічної структури ензима, що блокує прохід на метаболічній стежці?

Він спохмурнів.

– Цю статтю вже перекладено?

– Ні, ще не перекладено. Я прочитав її в журналі психопатології, який видається мовою гінді, лише кілька днів тому.

Він подивився на своїх слухачів і спробував скинути моє зауваження з рахунку:

– Я не думаю, що ми можемо чогось боятися. Наші результати говорять самі за себе.

– Але сам Таніда розвивав теорію блокування ензиму маверік через сполучення, а тепер він указує, що…

– Облиш, Чарлі. Те, що чоловік першим висуває якусь теорію, не означає, що він промовляє останнє слово в її експериментальному розвитку. Я гадаю, кожен тут погодиться, що дослідження, здійснені у Сполучених Штатах та Британії, далеко переважають роботи, виконані в Індії та в Японії. Ми досі маємо найкращі лабораторії та найкраще обладнання у світі.

– Але це не дає відповіді на зауваження Рахаджаматі, що…

– Тепер не час і не місце заглиблюватися в ці деталі. Я переконаний, що всі ці зауваження будуть адекватно розглянуті на завтрашній сесії.

Він обернувся до когось, і вони заговорили про свого однокурсника з коледжу, а я стояв там розгублений.

Мені вдалося відвести Штрауса вбік, і я почав розпитувати його.

– Ну, гаразд. Ви мені казали, що я надто чутливий до нього. Чи сказав я щось таке, чого він не захотів слухати?

– Ти примусив його почуватися нижчим, а він цього терпіти не може.

– Я цілком серйозний, Бог мені свідок. Скажіть мені правду.

– Чарлі, ти мусиш перестати думати, що всі сміються з тебе. Немур не зміг обговорювати ці статті тому, що він їх не читав. Він не вміє читати цими мовами.

– Він не вміє читати гінді та японською? Ти жартуєш?

– Чарлі, не всі обдаровані твоїм талантом до мов.

– Тоді як він може відбити атаку Рахаджаматі на цей метод і спростувати сумнів Таніди в адекватності цього методу контролю? Він мусить знати про ці дослідження…

– Ні, – замислено сказав Штраус. – Ці статті, певно, написані зовсім недавно. Перекласти їх не було часу.

– Ви хочете сказати, що також не читали їх?

Він стенув плечима.

– Я ще гірший знавець мов, аніж він. Але я переконаний, що до того, як тут будуть прочитані останні доповіді, всі журнали пильно переглянуть, шукаючи в них додаткових відомостей.

Я не знав, що сказати. Почути від нього, що обидва вони невігласи в цілих зонах власних наук, було жахливо.

– А які мови ви знаєте? – запитав я.

– Французьку, німецьку, іспанську, італійську й трохи читаю шведською.

– Не знаєте російської, китайської, португальської?

Він нагадав мені, що як практикуючий психіатр і нейрохірург він має дуже мало часу для вивчення мов. А єдиними стародавніми мовами, якими він умів читати, були латина й грецька. Жодної зі стародавніх мов Сходу він не знав.

Я бачив, що він хоче на цьому закінчити розмову, але мені хотілося довідатися, як багато він знає.

Я довідався.

Фізика: нічого крім квантової теорії поля. Геологія: йому нічого не відомо про геоморфологію, про стратиграфію і навіть

петрологію. Він нічого не знає ані про мікро-, ані про макроекономічні теорії. Дуже мало знає математику поза елементарним рівнем диференційного числення і взагалі нічого не знає про алгебру Банаха або Ріманові множини. Це були тільки перші відкриття, що обвалилися на мене цього вікенду.

Я не захотів брати участь у вечірці. Шахраї вони обидва. Вони лише прикидаються геніями. Але вони звичайні люди, що працюють сліпо, вдаючи, ніби можуть принести світло в темряву. Чому всі брешуть? Ніхто з тих, кого я знаю, не є тим, ким він прикидається. Коли я завернув за ріг вулиці, то помітив, що мене переслідує Берт.

– У чому річ? – запитав я, коли він підійшов до мене. – Ти за мною шпигуєш?

Він стенув плечима й збентежено засміявся.

– Експонат А, зірка виставки. Я не можу дозволити, щоб на тебе наїхав один із моторизованих чиказьких ковбоїв або хтось пограбував тебе на Стей-стріт.

– Мені не до вподоби, коли мене охороняють.

Він уникав мого погляду, коли пішов поряд зі мною, засунувши руки в кишені.

– Не переймайся, Чарлі. Старий почуває себе на вершині своїх досягнень. Цей симпозіум означає багато для нього. На карту поставлена його репутація.

– Я не знав, що ти такий близький до нього, – піддражнив його я, подумавши про всі ті випадки, коли Берт нарікав на вузьколобість професора та його безцеремонність.

– Я до нього не близький, – сказав він, сердито подивившись на мене. – Але він присвятив цій проблемі все своє життя. Він не Фройд, не Юнг, не Павлов і не Вотсон, але він робить щось важливе, і я шаную його відданість своїй справі, мабуть, ще більше, тому що він звичайна людина, яка намагається зробити справу людини великої, тоді як усі великі люди заклопотані виготовленням бомб.

– Я хотів би почути, як ти назвеш його звичайною людиною в розмові з ним.

– Немає значення, що́ він думає про себе. Звичайно, він цінує себе надто високо, ну то й що? Чоловік повинен цінувати себе високо, щоб узятися за таку справу. Я бачив чимало людей, схожих на нього, і знаю, що під їхніми помпезністю та самовпевненістю ховається чимала порція невпевненості й страху.

– А також ошуканства й дріб'язковості, – докинув я. – Я тепер бачу, хто вони насправді, – ошуканці. Я підозрював у цьому Немура. Він завжди поводився так, ніби чогось боїться. Але Штраус мене здивував.

Берт мовчав і глибоко зітхнув. Ми увійшли до кав'ярні, щоб поснідати, і я не бачив його обличчя, але зітхання показало, що він роздратований.

– Ти думаєш, я помиляюся?

– Ти надто швидко подолав довгу дорогу, – сказав він. – Ти тепер наділений суперрозумом, розумом, який годі оцінити, ти за короткий час накопичив знання, що його більшість людей не можуть зібрати протягом усього життя. Але ти однобокий. Ти знаєш речі. Ти бачиш речі. Але ти не наділений розумінням або – мабуть, буде ліпше застосувати це слово – толерантністю. Ти називаєш учених шахраями, та коли хтось із них називав себе досконалим або суперменом? Вони звичайні люди. Це ти геній.

Він зненацька замовк, певно, до нього дійшло, що він читає мені проповідь.

– Кажи далі.

– Ти коли-небудь зустрічав дружину Немура?

– Ні.

– Якщо ти хочеш зрозуміти, чому він весь час перебуває у стані напруги, навіть коли справи в лабораторії та в його лекціях ідуть добре, ти повинен познайомитися з Бертою Немур. Ти знаєш, що це вона зробила його професором? Ти знаєш, що це вона використала вплив свого батька, щоб здобути для нього грант Фонду Велберга? Вона також підштовхнула його на цю передчасну доповідь на симпозіумі. Поки ти не маєш жінки, яка їздить на тобі верхи, не думай, що ти можеш зрозуміти чоловіка, який возить на собі таку жінку.

Я не сказав нічого і побачив, що він хоче повернутися до готелю. Усю дорогу назад ми мовчали.

Чи я справді геній? Не думаю. Принаймні поки що. Як сказав би Берт, висміюючи евфемізми освітнього жаргону, я виняток – демократичний термін, що дозволяє уникнути клятих

ярликів типу "обдарований" і "недорозвинений" (що насправді означають "розумний" і "недоумкуватий"), і як тільки "винятковий" набуває конкретного значення, його замінюють. Ідея тут полягає в тому, що це слово можна застосовувати лише доти, поки воно щось означає для когось. "Винятковий" застосовується на обох кінцях спектра, отож я протягом усього свого життя був винятковим.

Дивна річ щодо вивчення: що далі я просуваюся, то частіше натрапляю на знання, про існування яких я навіть не здогадувався. Не так давно я по-дурному думав, що можу вивчити все – усе знання, яке існує у світі. Тепер я сподіваюся лише на те, що довідаюся про його існування і зрозумію якусь його часточку.

Чи вистачить мені часу?

Берт невдоволений мною. Він вважає мене нетерплячим, й інші, либонь, відчувають те саме. Але вони стримують мене й намагаються поставити на місце. А де воно, моє місце? Хто я тепер такий і що я тепер являю? Чи я є сумою всього мого життя чи тільки останніх місяців? О, якими вони стають нетерплячими, коли я намагаюся обговорити це з ними! Вони не хочуть зізнатися, що не знають цього. Парадоксально, що звичайний чоловік, такий як Немур, думає присвятити себе перетворенню інших людей на геніїв. Він хоче, щоб його вважали відкривачем нових законів вивчення – Ейнштейном від психології. І він переживає страх учителя, який боїться, що його випередить учень, що студент дискредитує його роботу. (Хоч я, у будь-якому реальному розумінні, не є ані учнем, ані студентом Немура, на відміну від Берта.)

Я думаю, страх Немура, що його викриють як чоловіка, який ходить на хідлях серед велетнів, можна зрозуміти. Невдача в цьому питанні зруйнувала б його. Він надто старий,

щоб усе почати знову. Хоч яким шоком було для мене відкрити правду про людей, яких я глибоко шанував, думаю, Берт має слушність. Я не повинен бути надто нетерплячим із ними. Їхні ідеї і блискуча робота зробили експеримент можливим. Я повинен остерігатися природної тенденції дивитися на них згори вниз тепер, коли випередив їх.

Я повинен усвідомити собі, що, коли вони намовляють мене говорити й писати просто, щоб люди, які читатимуть мої звіти, могли зрозуміти їх, вони критикують також і себе. Але мені страшно усвідомлювати, що моя доля перебуває в руках людей, котрі не є велетнями, якими я колись їх собі уявляв, а звичайними людьми, що знають відповіді не на всі запитання.

13 червня

Я пишу ці рядки під великим емоційним стресом. Я втік звідти й тепер сиджу в літаку, який летить назад до Нью-Йорка, й не маю найменшого уявлення про те, щó робитиму, коли прилечу туди.

Мушу зізнатися, спочатку я відчував благоговійний страх, дивлячись на картину міжнародного симпозіуму вчених і дослідників, які зібралися, щоб обмінятися ідеями. Тут, думав я, усе відбувається по-справжньому. Тут не буде тих стерильних дискусій, які виникають у коледжах, бо тут зібралися люди, що перебувають на найвищих рівнях психологічних досліджень та освіти, вчені, які пишуть книжки та читають лекції, найавторитетніші люди у своїх галузях. Якщо Немур і Штраус – люди звичайні, які працюють на межі своїх здібностей, то з іншими історія буде інша. Коли настав час обговорення, Немур повів нас через гігантське фойє з його важкими бароковими меблями й довжелезними покрученими мармуровими сходами, й ми стали просуватися вперед між дедалі густішими юрмами потискувачів рук, кивальників

головою та роздавачів усмішок. Інші професори з університету Бекмана, які прибули до Чикаго лише сьогодні вранці, приєдналися до нас. Професори Вайт і Клінгер йшли трохи праворуч і на крок позаду від Немура й Штрауса, тоді як Берт і я завершували процесію. Ті, хто стояв, розступалися, щоб дати нам прохід до великої зали, й Немур махав рукою, підкликаючи репортерів та фотографів, які підходили, щоб почути з перших уст про дивовижні події, які відбулися з дорослим, що затримався у своєму розвитку, протягом трьох останніх місяців.

Немур очевидно поширив передчасні публічні повідомлення.

Деякі психологічні доповіді, виголошені на симпозіумі, вражали уяву. Група вчених з Аляски показала, як стимуляція різних частин мозку спричиняла помітний розвиток навчальних спроможностей, а група з Нової Зеландії позначила ті частини мозку, які контролюють перцепцію та затримку стимулів.

Але були доповіді й іншого виду: дослідження П.Т.Целлерманом різниці в тривалості часу, потрібного білим пацюкам для подолання лабіринту, де кути згладжені, а не гострі, або доповідь Ворфельса про залежність реакції резус-мавп від рівня їхнього інтелекту.

Такі доповіді, як ці, сердили мене. Гроші, час та енергію марнували на детальний аналіз тривіальних проблем. Берт мав слушність, коли похвалив Немура й Штрауса за те, що вони присвятили свою діяльність чомусь важливому й непевному, а не малозначущому та очевидному. Якби тільки Немур ставився до мене як до людського створіння.

Коли голова зборів оголосив, що зараз будуть зроблені доповіді дослідників з університету Бекмана, ми перенесли свої стільці на платформу за довгим столом – Елджернон у своїй клітці сидів між Бертом і мною. Ми були головною окрасою вечора, й, коли повсідалися, голова проголосив свою вступну промову. Я чекав почути від нього приблизно такі слова: "Леді й джентльмени! Не проходьте мимо! Ви ніколи не бачили нічого подібного в науковому світі! Миша й кретин стають геніями просто на ваших очах!"

Проте він сказав:

– Наступна презентація не потребує вступу. Ми всі чули про дивовижне дослідження, здійснене в університеті Бекмана, спонсороване грантом від Фонду Велберга, під керівництвом директора департаменту психології професора Немура у співпраці з доктором Штраусом із нейропсихіатричного центру того ж таки університету. Немає потреби казати, що цієї доповіді ми всі чекаємо з великим інтересом. Я передаю керівництво симпозіумом професорові Немуру й докторові Штраусу.

Немур граційно кивнув головою, відповідаючи на привітальну промову, й тріумфально підморгнув Штраусові.

Першим промовцем з університету Бекмана був професор Клінгер.

Я почав дратуватися і помітив, що Елджернон, знервований димом, бурмотінням, незвичною обстановкою, почав гасати по своїй клітці. Мене опанувало дивне бажання відкрити клітку й випустити його назовні. Це була абсурдна думка – радше сверблячка, ніж думка, – і я спробував знехтувати її. Та, слухаючи стереотипну доповідь професора Клінгера

"Порівняння лабіринтів із лівосторонніми поворотами з лабіринтами, що мають правосторонні повороти", спіймав себе на тому, що граюся з механізмом, який замикав клітку Елджернона. Незабаром (перш ніж Штраус і Немур почнуть розповідати про своє епохальне дослідження) Берт мав прочитати доповідь з описом процедур і результатів розвитку розумових здібностей та навчальних тестів, які він вигадав для Елджернона. Після цього мала відбутися демонстрація того, як Елджернон розв'язував проблему пересування в лабіринті, щоб заробити собі харч (це було те, чого я ніколи не міг терпіти).

Власне, я нічого не мав проти Берта. Він завжди був зі мною відвертим – набагато відвертішим, ніж інші, – та, коли він описував білого миша, якого наділили розумом, він був так само помпезним і штучним, як і інші. Так ніби хотів приміряти мантію своїх учителів. Я стримував себе більше з дружніх почуттів до Берта, аніж із якихось інших міркувань. Якби Елджернон вибіг зі своєї клітки, це перетворило б симпозіум на хаос, а це, зрештою, був для Берта дебют у гонитві академічного вдосконалення.

Я тримав палець на засувці дверей клітки й, коли Елджернон стежив за рухом моєї руки своїми рожевими, схожими на цукерки оченятами, я був переконаний, він знав, що в мене на думці. У цю мить Берт узяв клітку, щоб показати її публіці. Він пояснив складність замка і яких зусиль вимагає розв'язання проблеми щоразу, коли двері треба було відчинити. (Пластикові засувки падали на місце по-різному, й миш мусив їх контролювати, бо підіймати їх треба було в одному порядку.) У міру того як зростав розум Елджернона, швидкість розв'язання ним проблем скорочувалася, – це було очевидно. Але потім Берт повідомив щось таке, чого я не знав.

На вершині свого інтелекту Елджернон став змінювати поведінку. Іноді, згідно з доповіддю Берта, Елджернон узагалі

відмовлявся працювати – навіть коли був явно голодний, – а бувало, розв'язавши свою проблему, він, замість одержати харчову винагороду, кидався на пруття своєї клітки.

Коли хтось зі слухачів запитав Берта, чи думає він, що хибна поведінка миша прямо спричинялася зростанням його розуму, Берт ухилився від прямої відповіді.

– Наскільки це стосується мене, – сказав він, – немає достатніх доказів, які підтримували б це припущення. Тим більше, що існують інші можливості. Не виключено, що як зростання розумових можливостей, так і хибна поведінка на цьому рівні були спричинені хірургічним втручанням, а не є функцією одне одного. Можливо також, що хибна поведінка є природженою властивістю Елджернона. Ми не виявили її в жодної з інших мишей, але разом із тим жодна з них, яка досягла високого рівня розуму, не втримувала його так довго, як Елджернон.

Я зрозумів відразу, що цю інформацію приховували від мене. Я підозрював причину й був роздратований, але це роздратування було дрібницею поруч із тим гнівом, який опанував мене, коли вони стали показувати фільми. Я навіть не підозрював, що всі мої ранні виступи й випробування, здійснювані в лабораторії, фільмувалися. Ось я побачив себе за столом, поруч із Бертом, спантеличеного, з відкритим ротом, коли я намагався подолати лабіринт за допомогою електричного стилоса. Щоразу, коли мене било струмом, вираз мого обличчя змінювався на абсурдний погляд із широко розплющеними очима, але потім на ньому знову з'являлася ідіотська посмішка. Щоразу, коли це траплялося, публіка реготала. Це повторювалося знову й знову, і щоразу картина здавалася їм кумеднішою, ніж раніш.

Я переконував себе в тому, що це не пустопорожні роззявляки, а вчені, які шукають істинне знання. Ці картини не могли не здаватися їм кумедними, та, коли Берт упіймав настрій публіки й став додавати свої жартівливі коментарі до фільмів, мене стали навідувати лукаві думки. Буде ще кумедніше, коли Елджернон утече зі своєї клітки і я побачу, як усі ці люди попадають навколішки й стануть ловити його руками, намагаючись схопити маленького, білого, метушливого генія. Але я опанував себе, й на той час, коли на трибуну піднявся Штраус, мій імпульс минув.

Штраус переважно говорив про теорію й техніку нейрохірургії, детально описуючи, як перші дослідження контрольних центрів розподілення гормонів дали йому змогу ізолювати й стимулювати ці центри, водночас усунувши гормон-інгібітор, що створює частину кори. Він пояснив теорію блокування ензимами й перейшов до опису мого фізичного стану до та після хірургічного втручання. Фотографії (я не знав, що їх було знято) були поширені в залі, їх коментували, і я міг бачити по кивках голови та усмішках, що більшість людей погоджувалися з ним у тому, "що пустий, ідіотський вираз обличчя" йому вдалося перетворити на "жвавий і розумний погляд". Він також детально обговорив подробиці наших терапевтичних сесій – а надто зміну ставлення до вільних асоціацій на кушетці.

Мене описували як частину наукової презентації, і я сподівався, що мене виставлять як експонат, але вони говорили про мене як про новостворену річ, яку її творці показують науковому товариству. Ніхто в цій залі не вважав мене індивідом – людським створінням. Постійне зіставлення "Елджернона й Чарлі" й "Чарлі та Елджернона" не залишало сумнівів у тому, що вони думали про нас як про двох експериментальних тварин, які не існували поза межами

лабораторії. Але, незалежно від мого гніву, я не міг позбутися відчуття, що тут було щось не так.

Нарешті настала черга Немура – він мав підсумувати всі досягнення як керівник проекту й виступити в промінні слави як автор блискучого експерименту. Це був той день, якого він чекав протягом усього свого життя. Він справляв велике враження, коли стояв на платформі й коли говорив, я ловив себе на тому, що киваю головою, підтверджуючи речі, у правильності яких не сумнівався. Дослідження, експеримент, хірургічне втручання й мій подальший ментальний розвиток були описані в усіх подробицях, і він щедро прикрашав свій виступ цитатами з моїх звітів. Не раз мені довелося чути, як зачитувалося перед цією публікою щось дуже персональне або дурне про мене. Слава Богу, у мене стало розуму не записувати чимало подробиць про моє спілкування з Алісою та про своє інтимне життя.

Потім в одному місці своєї доповіді він сказав ось це:

– Ми, всі, хто працював над цим проектом в університеті Бекмана, вельми задоволені, знаючи, що нам пощастило виправити одну з помилок природи й завдяки застосуванню нашої нової техніки створити високорозвинену людину. Коли Чарлі прийшов до нас, він перебував поза суспільством, сам-один у великому місті, без друзів і родичів, які подбали б про нього, без ментального спорядження, без якого неможливе нормальне життя. Ніякого минулого, ніякого контакту з теперішнім, жодних надій на майбутнє. Можна стверджувати, що Чарлі Гордон реально не існував до нашого експерименту…

Не знаю, чому мене так розгнівало те, що вони думають про мене як про монету, виготовлену в їхній особистій скарбниці, але я певен, це було відлунням тієї ідеї, яка виникла в куточках мого розуму, відколи ми прилетіли в Чикаго. Я хотів

підхопитися на ноги й крикнути кожному, що він йолоп: я людське створіння, я особа – з батьками, спогадами й історією – і я існував до того, як ви мене завезли до своєї операційної! Водночас десь у розпеченій глибині мого гніву виникла думка, яка стривожила мене, коли говорив Штраус, і навідала мене знову, коли Немур підсумовував результати їхніх досліджень. Вони помилилися – звичайно ж, помилилися! Статистична оцінка періоду, необхідного, щоб довести перманентність змін, спиралася на давніші експерименти у сфері розумового розвитку та навчання, на періоди, притаманні нормально тупим або нормально розумним тваринам. Але було очевидним, що вичікувальний період має бути продовжений у тих випадках, коли розум тварин був збільшений удвічі або втричі.

Висновки Немура були передчасними. Як для Елджернона, так і для мене треба більше часу, аби переконатися, що зміни залишаться. Професори припустилися помилки, і ніхто її не помітив. Я хотів підхопитися на ноги й сказати їм про це, але не міг поворухнутися. Як Елджернон, я відчув, що сиджу в клітці, яку вони збудували навколо мене.

Тепер вони проголосять час запитань і, перш ніж мені буде дозволено пообідати, я муситиму розважати це високодостойне товариство. Ні. Мені треба забиратися звідси.

– У якомусь розумінні, він став результатом модерного психологічного експериментування. Замість оболонки зі слабким розумом, загрози суспільству, яке мусить боятися його безвідповідальної поведінки, ми тепер маємо чоловіка, наповненого гідністю та чутливістю, готового посісти своє місце як достойний член суспільства. Я хочу, щоб ви почули кілька слів від Чарлі Гордона…

Чорт би його забрав. Він не розуміє, про що говорить. Висока хвиля обурення накотилася на мене. Я зачаровано

дивився, як моя рука стала рухатися незалежно від моєї волі й відкрила засувку на клітці Елджернона. Коли я відчинив дверці, він підняв голову й подивився на мене. Потім обернувся, вискочив із клітки й побіг по довгому столу.

Спочатку він загубився на дамастовій скатерті, біла пляма на білому тлі, аж поки одна з жінок, які сиділи за столом, заверещала й підхопилася на ноги, відсунувши свого стільця. Біля неї перекинулося кілька глеків із водою, а тоді Берт закричав:

– Елджернон утік!

Елджернон стрибнув зі столу на платформу, а звідти на підлогу.

– Ловіть його! Ловіть! – хрипким голосом закричав Немур, а публіка, розділена своїми намірами, перетворилася на хащі рук і ніг. Кілька жінок (либонь, не причетних до експериментальних досліджень) спробували вилізти на нестійкі складані стільці, але інші, що погналися за Елджерноном, позбивали їх на підлогу.

– Зачиніть задні двері! – крикнув Берт, який знав, що в Елджернона вистачить розуму побігти в тому напрямку.

– Утікай! – почув я власний голос. – Біжи до бічних дверей!

– Він утік крізь бічні двері! – повідомив хтось.

– Ловіть його! Ловіть! – благав Немур.

Натовп ринув із великої зали в коридор. Елджернон мчав застеленим килимом вестибюлем, організувавши веселе

полювання. Потім він шмигнув під столи у стилі Людовіка XIV, побіг навколо пальм у вазонах, угору сходами, завернув за кілька кутів, знову вибіг на сходи, але тепер побіг ними вниз, вибіг у головне фойє, приєднуючи до гонитви інших людей, яких він проминав. Дивлячись, як юрми людей гасають туди-сюди по фойє, ганяючись за білим мишем, розумнішим за багатьох із них, я пережив ні з чим не зрівнянну втіху, якої ще ніколи не переживав.

– Смійся, смійся! – пирхнув Немур, який налетів на мене. – Але якщо ми його не зловимо, то весь експеримент опиниться під загрозою.

Я підняв великого кошика зі сміттям, удаючи ніби шукаю під ним Елджернона.

– А ви знаєте, що припустилися помилки? – запитав я. – І, можливо, тепер не має значення, зловимо ми його чи ні?

Через секунду з півдесятка жінок із вереском вибігли з жіночої туалетної кімнати, притискаючи спідниці до ніг.

– Він там, – заволав хтось.

Але на мить натовп чоловіків нерішуче зупинився перед написом: кімната для леді. Я першим перетнув невидимий бар'єр і ввійшов у священні ворота.

Елджернон сидів на одному з умивальників, дивлячись на своє відображення в дзеркалі.

– Ходи сюди, – сказав я. – Ми вийдемо звідси разом.

Він дозволив мені взяти себе й покласти до кишені.

– Сиди там тихо, поки я тебе не випущу.

Інші чоловіки вдерлися крізь обертові двері – вигляд у них був винуватий, ніби вони сподівалися побачити цілий гурт верескливих голих жінок. Я вийшов, поки вони здійснювали пошук у кабінах, і почув голос Берта:

– У вентиляторі є дірка. Мабуть, він проскочив туди.

– З'ясуй, куди вона веде, – сказав Штраус.

– Збігай на другий поверх, – мовив Немур, махнувши Штраусу рукою. – А я спущуся в підвал.

Тут вони обидва вибігли з жіночої туалетної і сили пошуку розділилися. Я пішов за групою Штрауса на другий поверх, і вони спробували з'ясувати, куди веде вентилятор. Коли Штраус і Вайт, і з півдесятка інших чоловіків повернули праворуч у коридор B, я повернув ліворуч у коридор C, сів на ліфт і доїхав до своєї кімнати.

Я зачинив за собою двері й поляпав по кишені. Рожева мордочка з білим пушком виглянула назовні й розглянулася навкруги.

– Я лише спакую речі, – сказав я, – і ми заберемося звідси, лише я і ти, двійко створених у лабораторії геніїв.

Я попросив коридорного віднести мою сумку й магнітофон у таксі, яке чекало мене внизу, й вийшов через обертові двері з приятелем у кишені. Я мав квиток до Нью-Йорка, дійсний сюди й туди, треба було лише поставити дату.

Замість повернутися до своєї кімнати, я планував винайняти номер у готелі на одну або дві ночі. Я скористаюся ним як базою для операцій, поки знайду собі мебльовану квартиру десь у центрі міста. Я планував оселитися поблизу від Таймс-сквер.

Розповівши про це, я почувся трохи краще – навіть трохи дурним. Я не знаю, чому так розгнівався і що роблю в реактивному літаку, який летить до Нью-Йорка, з Елджерноном у коробці для черевиків під сидінням. Мені не слід панікувати. Помилка Немура не обов'язково означає щось серйозне. Просто не все так очевидно, як він вирішив. Але що ж мені робити?

Насамперед відвідаю своїх батьків. Якнайшвидше. Можливо, я маю набагато менше часу, аніж сподівався…

Звіт 14, 15 червня

Наша втеча стала знахідкою для газет, а надто для газет бульварного змісту. На другій сторінці "Дейлі прес" була опублікована моя давня фотографія й малюнок миші. Заголовок матеріалу повідомляв: "Дебіл-геній і білий миш шаленіють від гніву". Немур і Штраус нібито сказали, що я перебував у стані надзвичайної напруги, але, безперечно, скоро повернуся. Вони запропонували винагороду в п'ятсот доларів за Елджернона, не здогадуючись, що ми втекли разом.

Коли я знайшов наступну історію, опубліковану на п'ятій сторінці, то з подивом побачив фотографію моєї матері та сестри. Якийсь меткий репортер добувся й до них.

СЕСТРА НЕ ЗНАЄ, ДЕ ПЕРЕБУВАЄ ГЕНІЙ-ІДІОТ

(спеціально для "Дейлі прес")

Бруклін, Нью-Йорк, 14 червня – міс Норма Гордон, яка живе зі своєю матір'ю Розою Гордон на 4136, Маркс-стріт, Бруклін, Нью-Йорк, повідомила, що не має найменшого уявлення про те, де тепер перебуває її брат. Міс Гордон сказала: "Ми не бачили його й не чули про нього понад сімнадцять років". Міс Гордон повідомила, що вона вважала брата мертвим до останнього березня, коли директор департаменту психології в університеті Бекмана запитав її дозволу використати Чарлі в експерименті.

"Моя мати сказала, що відіслала його до Воррена (державного притулку й тренувальної школи у Воррені, Лонг-Айленд), – повідомила міс Гордон, – і що він там помер через кілька років. Я не мала найменшого уявлення, що він досі живий".

Міс Гордон попросила, щоб кожен, кому відомо, де перебуває її брат, сконтактувався з їхньою родиною за їхньою домашньою адресою.

Батько, Метью Гордон, який не живе зі своєю дружиною та дочкою, тепер має перукарню в Бронксі.

Я хвилину дивився на історію про своїх родичів, а тоді знову звернув погляд на фотографію. Як я можу їх описати?

Я не можу сказати, що пам'ятаю обличчя Рози. Хоч сучасна фотографія зроблена дуже чітко, я досі бачу її крізь серпанок дитинства. Я знав її і не знав. Якби ми розминулися з нею на вулиці, я б її не впізнав, але тепер, знаючи, що дивлюся на свою матір, я впізнаю деякі дрібні деталі – атож, упізнаю!

Обличчя тонке, зображене перебільшено чіткими лініями. Гострий ніс і гостре підборіддя. І я майже чую її базікання, схоже на цвірінчання пташки. Волосся акуратно зібране у

вузол. Темні очі гостро дивляться на мене. Я хочу, щоб вона мене обняла й сказала, що я добрий хлопець, і водночас я хочу ухилитися від її ляпаса. Побачивши її фотографію, я затремтів.

Тонке обличчя й у Норми. Риси не такі гострі, симпатичні, але дуже схожі на риси матері. Волосся, що спадає на плечі, пом'якшує її. Обидві вони сидять на кушетці у вітальні.

Саме обличчя Рози розбудило в мені страшні спогади. У стосунку до мене вона була двома людьми, і я ніколи не знав, ким вона буде сьогодні. Можливо, вона відкривала це іншим жестом руки, піднятою бровою, спохмурнілим обличчям – моя сестра знала ознаки наближення шторму й завжди перебувала поза його межами доти, доки гнів матері втихав, але мене він завжди захоплював зненацька. Я підходив до неї, щоб вона мене втішила, а вона виливала на мене свій гнів. А іншим разом я міг натрапити й на ніжність, на теплі обійми, на руку, що куйовдила моє волосся й погладжувала мені брови, й бачив слова, вирізьблені на соборі мого дитинства.

Він такий, як і інші діти.

Він добрий хлопець.

Я дивлюся крізь неясну фотографію й бачу, як ми з батьком нахилилися над колискою. Він тримає мене за руку й каже:

– Ось де вона. Ти не повинен доторкатися до неї, бо вона дуже маленька, та, коли вона трохи виросте, ти матимеш сестричку, з якою зможеш гратися.

Я бачу свою матір у величезному ліжку поруч, бліду й одутлу, її руки безпорадно лежать на прикрашеній орхідеями ковдрі, й вона стривожено підіймає голову.

– Дивися за ним, Мат…

Це було перед тим як вона змінила своє ставлення до мене, тепер я розумію, вона так поводилася, тому що не знала, буде Норма схожою на мене чи ні. Лише згодом, коли вона переконалася в тому, що її молитви не залишилися марними й Норма виявила всі ознаки нормального розуму, голос моєї матері став звучати по-іншому. Й не тільки голос, а й її доторк, погляд, сама її присутність – усе змінилося. Це було так, ніби її магнітні полюси помінялися місцями, й той полюс, який раніше притягував, тепер відштовхував. Я тепер бачу, що, коли Норма розквітала в нашому саду, я перетворився на бур'ян, і мені дозволяли існувати лише там, де ніхто не бачив мене, в кутках і темних місцях.

Побачивши її в газеті, я несподівано відчув до неї ненависть. Було б набагато краще, якби вона не зважала на лікарів, вчителів та інших людей, які так поспішали переконати її, що я дебіл, і не відверталася від мене, даруючи мені щораз менше й менше любові, тоді як я потребував більше. Який мені сенс побачитися з нею тепер? Що вона зможе сказати мені про мене? А проте мені було цікаво. Як вона відреагує на мою появу?

Побачитися з нею і зазирнути назад, яким я тоді був? Чи забути про неї? Чи заслуговує минуле на те, щоб знати його? Чому так важливо для мене сказати їй: "Мамо, подивися на мене. Я більше не відсталий у своєму розвитку. Я нормальний. Більше аніж нормальний. Я – геній".

Навіть коли я намагаюся викинути її зі своєї пам'яті, спогади повертаються з минулого, щоб отруїти мене тут і тепер. Ще один спогад – із того часу, коли я вже був набагато старший.

Сварка.

Чарлі лежить у ліжку з підтиканою під нього ковдрою. У кімнаті темно, крім тонкої лінії жовтого світла, яка пробивається крізь нещільно причинені двері й проникає крізь темряву, поєднуючи два світи. І він чує балачку, не розуміючи її, але відчуваючи, бо скрипучі голоси розмовляють про нього. Щодень він дедалі більше й більше впізнає з тону голосів, що зміст розмови має стосунок до нього.

Він майже заснув, коли тихі голоси, що долинали до нього, проникаючи крізь смугу світла, піднялися на гучність сварки – гострий голос матері був близьким до істерії.

– Його треба відіслати геть. Я не хочу, щоб він жив в одному домі з нею. Виклич доктора Портмена і скажи йому, що ми хочемо віддати Чарлі до притулку Воррена.

Голос батька пролунав твердо, заспокійливо.

– Але ж ти знаєш, що Чарлі її не скривдить. Яка їй різниця – в такому віці?

– Звідки ми знаємо? Можливо, дитині зашкодить… жити в одному домі з таким, як він.

– Доктор Портмен сказав…

– Портмен сказав! Портмен сказав! Мені байдуже, що він сказав! Ти подумай, чи зможе вона мати такого брата? Я помилялася всі ці роки, намагаючись повірити, що він виросте таким, як усі інші діти. Я визнаю це тепер. Для нього буде краще, якщо ми відішлемо його геть.

– Тепер, коли ти народила її, ти вирішила, що він тобі не потрібен більше…

– Ти думаєш, мені легко? Чому ти ускладнюєш для мене ситуацію? Протягом усіх цих років хтось мені казав, що його треба кудись відіслати. Що ж, вони мали рацію. Відіслати його кудись. Можливо, що в притулку з рівними собі він зможе чогось навчитися. Я більш не знаю, що є правильним, а що хибним. Але я знаю, що не хочу жертвувати дочкою заради нього тепер.

І хоч Чарлі не зрозумів, що́ між ними відбулося, він злякався й накрився ковдрою, з розплющеними очима, намагаючись пронизати поглядом темряву, що оточила його. Як я розумію тепер, він по-справжньому не наляканий, але відсахнувся – так білочка або пташка відсахується від рухливої годівнички – несамохіть, інстинктивно. Світло крізь прочинені двері знову приносить мені осяйне видіння. Дивлячись, як Чарлі скулився під ковдрою, мені хочеться заспокоїти його, пояснити, що він не вчинив нічого поганого, але не в його спромозі змінити до нього ставлення матері, щоб воно стало таким, яким було до народження сестри. Тоді, лежачи в ліжку, Чарлі не розумів, про що вони говорили, але тепер це завдає мені болю. Якби я міг проникнути в минуле своїх спогадів, я показав би їй, як вона тоді мене скривдила. Ще не час іти до неї тепер. Доти, доки я сам не розберуся, що тоді сталося.

На щастя, я забрав свої заощадження з банку, як тільки прибув до Нью-Йорка. На вісімсот вісімдесят шість доларів довго не проживеш, але вони дадуть мені змогу трохи отямитися.

Я оселився в Кемден-Готелі на Сорок першій стріт за один квартал від Таймс-сквер. Нью-Йорк! Чого я тільки не начитався про нього! Плавильний казан… Багдад на Гудзоні. Місто світла

й кольору. Годі повірити, що я все своє життя жив і працював за кілька зупинок метро від Таймс-сквер, а був там лише одного разу – з Алісою.

Мені важко утриматися, щоб не подзвонити їй. Я починав і зупинявся кілька разів. Мені треба триматися якнайдалі від неї.

Стільки плутаних думок, які хочеться перенести на папір. Я кажу собі, що доти, доки я надиктовую свої звіти на магнітофон, нічого не буде втрачено; мій звіт буде повним. Але нехай він поки що побуде в темряві; зрештою сам я перебував у темряві понад тридцять років. Але я стомився. Учора в літаку мені не пощастило заснути, й тепер очі в мене злипаються. Завтра я почну диктувати від цієї самої точки.

16 червня

Зателефонував Алісі, але поклав трубку, перш ніж вона відповіла. Сьогодні я знайшов мебльоване помешкання. Дев'яносто п'ять доларів за місяць – це більше, аніж я планував витрачати, але воно розташоване на Сорок третій стріт і Десятій авеню і звідси лише десять хвилин до бібліотеки, а я ж повинен не відставати від свого читання та навчання. Приміщення розташоване на четвертому поверсі, має чотири кімнати й узяте напрокат фортепіано. Господиня квартири сказала мені, що в один із цих днів прокатна служба його забере, але, можливо, до того часу я навчуся грати на ньому. Елджернон – приємна компанія. Під час годівлі він займає своє місце на невеличкому столі з висувними ніжками. Він любить сухі кренделі, а сьогодні випив ковток пива, коли ми дивилися футбол на екрані телевізора. Я припускаю, він уболіває за "Янкі".

Я думаю прибрати більшість меблів із другої спальні й використати кімнату для Елджернона. Я планую збудувати йому лабіринт на три поверхи зі шматків пластику, які можна роздобути майже задарма на міському ринку. Існує кілька варіантів лабіринту, які я хочу, щоб він вивчив, аби триматися у формі. Але я повинен знайти якусь іншу мотивацію для нього, аніж їжа. Мусять існувати якісь інші винагороди, щоб заохотити його до розв'язання проблем.

Самота надає мені шанс читати й думати, й тепер, коли знову стали надходити спогади, – відкрити своє минуле, з'ясувати, хто я такий і навіщо народився на світ. Якщо щось піде не так, я матиму принаймні ці спогади.

19 червня

Познайомився з Фей Лілмен, моєю сусідкою через залу. Коли я повернувся додому з бакалійними товарами, то виявив, що замкнув за собою двері, і згадав, що передній пожежний вихід з'єднував вікно в моїй вітальні з приміщенням, яке було по той бік зали.

Радіо грало з гучним деренчанням, тому я постукав – спочатку легенько, а потім сильніше.

– Заходьте! Двері відчинені!

Я штовхнув двері й завмер на місці, бо біля мольберта стояла, малюючи картину, тендітна білявка в рожевому ліфчику й трусиках.

– Пробачте! – видихнув я, зачиняючи двері знову. Із протилежного боку дверей я викрикнув: – Я ваш сусід через

залу. Я замкнувся зовні квартири й хочу скористатися пожежним виходом, щоб дістатися до свого вікна.

Двері розчинилися, й вона стояла переді мною, досі у своїй спідній білизні, з пензлем у кожній руці й упершись руками в стегна.

– Ви хіба не чули, як я сказала "заходьте"? – Вона помахом руки запросила мене до помешкання, відіпхнувши ногою ящик зі сміттям. – Лише переступіть через оту купу покидьків.

Я подумав, вона забула, – або не усвідомлювала, – що була невдягнена, й не знав, у який бік мені дивитися. Я відводив погляд убік, дивлячись на стіни, на стелю, куди завгодно, тільки не на неї. Помешкання скидалося на смітник. У ньому стояли десятки маленьких складаних столиків, покритих покрученими тюбиками з фарбою, більшість із яких уже висохли й були схожі на засушених змій, але деякі з них ще були живі й сочилися свіжою фарбою. Тюбики, пензлі, банки з фарбою, обляпані фарбами клапті тканин, уламки рам та обривки полотен стояли та валялися повсюди. У кімнаті стояв густий запах, що складався з фарб, лляної олії, живиці, до якого за кілька хвилин додавався запах несвіжого пива. Три роздуті стільці та брудна зелена кушетка були завалені високими купами одягу, а на підлозі лежали черевики, панчохи та спідній одяг, так ніби вона мала звичай роздягатися на ходу й кидати свою одіж куди доведеться. Тонкий шар пилюки накривав усе.

– Отже, ви містер Гордон, – сказала вона, подивившись на мене. – Я помирала від бажання побачити вас, відтоді як ви вселилися. Сідайте. – Вона стягла купу одягу з одного зі стільців і кинула її на вже завалену канапу. – Тож ви нарешті вирішили навідати своїх сусідів. Хочете чогось випити?

– То ви художниця, – промурмотів я з необхідності щось сказати.

Мене нервувала думка, що в будь-яку мить вона виявить, що роздягнена, заверещить і побіжить до спальні. Я сновигав очима навколо, дивлячись куди завгодно, тільки не на неї.

– Вип'єте пива чи елю? Більш нічого в мене зараз немає, крім столового хересу. Ви ж не хочете випити столового хересу?

– Я не можу тут залишатися, – сказав я, опанувавши себе й зосередивши погляд на симпатичній родимці на лівій стороні її підборіддя. – Я замкнув своє помешкання й поки що не можу до нього потрапити. Я хочу вийти на пожежну драбину. Вона поєднує наші вікна.

– Звичайно, виходьте, – погодилася вона. – Ці паскудні патентовані замки нікуди не годяться. Я замкнулася від свого помешкання тричі протягом першого тижня, коли стала тут жити, й одного разу мені довелося півгодини просидіти в залі голій-голісінькій. Я вийшла взяти молоко, й клятущі двері гримнули й зачинилися за мною. Я видерла клятий замок із дверей, а нового досі не поставила.

Я, либонь, спохмурнів, бо вона засміялася.

– Отже, ти вже побачив, які в нас кляті замки. Вони зачиняються за тобою, коли ти виходиш у двері, й не вельми добре їх замикають, хіба не так? П'ятнадцять квартирних крадіжок було торік у нашому будинку – і всі у тих квартирах, що були замкнені. Правда, мене ніхто досі не обікрав, хоч двері тут завжди незамкнені. Але їм би довелося добре попрацювати, аби знайти тут щось цінне.

Коли вона знову стала наполягати, щоб я випив із нею пива, я погодився. Поки вона ходила по нього на кухню, я знову оглянув кімнату. Чого я раніше не помітив, то це того, що частина стіни позад мене була очищена: усі меблі були зсунуті в один бік кімнати або до центру, й таким чином ця стіна (тиньк із якої був обдертий, щоб оголити цеглу) правила за картинну галерею. Картини були виставлені до самої стелі, а інші були просто складені одна на одну на підлозі. Кілька з них були автопортретами, на двох із них вона була гола. Картина на мольберті, над якою вона працювала, коли я увійшов, зображувала її напівголою, з довгим волоссям (не таким, яким воно було тепер, заплетеним у русяві коси, укладені на голові, наче корона), що спадало до пліч із частиною її довгих кіс, обкручених навколо голови й укладених між грудьми. Вона малювала свої груди піднятими догори й твердими з пипками нереально червоного, як льодяник, кольору. Коли я почув, як вона повертається з пивом, то швидко відвернувся від мольберта, спіткнувся об якісь книжки й удав, ніби мене зацікавив невеличкий осінній ландшафт на стіні.

Я відчув полегкість, побачивши, що вона накинула на себе тонкий подертий хатній халат, – хоч він і мав дірки в усіх сумнівних місцях, – і я вперше зміг подивитися на неї прямим поглядом. Не те щоб вродлива, але сині очі та зухвалий кирпатий ніс робили її схожою на кицьку, що суперечило атлетичним рухам її дужого тіла. Вона мала десь років тридцять п'ять, була тендітна й добре збудована. Вона поставила кухлі з пивом на підлогу з твердого дерева, сіла, підгорнувши під себе ноги біля канапи й помахом руки запросила мене зробити те саме.

– Я вважаю, на підлозі сидіти зручніше, ніж на стільцях, – сказала вона, цмулячи пиво з кухля. – А як ти?

Я відповів їй, що не думав про це, а вона засміялася й сказала, що в мене чесне обличчя. Їй, либонь, захотілося розповісти про себе. Сказала, що не захотіла оселитися в Гринвіч Віллідж, бо там, замість малювання, гаяла б увесь свій час у барах та кав'ярнях.

– Мені краще тут, далеко від шахраїв та дилетантів. Тут я можу малювати що мені до вподоби, й ніхто не прийде, щоб посміятися з мене. Ти ж не належиш до насмішників, чи не так?

Я стенув плечима, намагаючись не помічати пилюку на своїх штанях та руках.

– Думаю, кожен із нас сміється над чимось. Ти ж сміємся над шахраями й дилетантами, чи не так?

Через короткий час я сказав, шо волію повернутися до свого помешкання. Вона відсунула від вікна купу книжок, і я підійшов до нього, переступаючи через газети й паперові пакети, наповнені порожніми пляшками з-під пива.

– Одного дня, – зітхнула вона, – я віднесу їх туди, де це приймають.

Я заліз на підвіконня, відчинив вікно й вибрався на пожежну драбину. Перед тим як відчинити вікно, повернувся назад і забрав свої покупки, але, перш ніж я встиг сказати "дякую" й "до побачення", вона вибралася на пожежну драбину за мною.

– Я хочу подивитися на твоє помешкання. Ніколи там не була. Перш ніж ти тут оселився, дві старі й маленькі сестри Вагнер не казали мені навіть "доброго ранку".

Вона пролізла в моє вікно за мною й сіла на підвіконня.

– Заходь, – сказав я, поклавши свої покупки на стіл. – Я не маю пива, але можу почастувати тебе філіжанкою кави.

Але вона дивилася повз мене, широко розкривши очі від подиву.

– Боже мій! Я ніколи не бачила такого прибраного помешкання, як твоє. Хто міг би подумати, що чоловік, який живе сам-один, зберігатиме вдома такий порядок?

– Я не завжди був таким, – попросив я в неї пробачення. – Це лише відтоді, як оселився тут. Квартира була дуже акуратною, і в мене виникло бажання зберегти її такою, як вона є. Мені прикро тепер, коли щось лежить не на своєму місці.

Вона сповзла з підвіконня й пішла оглянути помешкання.

– Слухай-но, – несподівано сказала вона, – а ти любиш танцювати? Ти знаєш, – вона простягла перед собою руки й зробила кілька мудрованих па. – Скажи мені, що ти танцюєш, і я буду щаслива, що познайомилася з тобою.

– Лише фокстрот, – сказав я. – І то не дуже добре.

Вона стенула плечима.

– Я обожнюю танці, але мені ніколи не щастило зустріти хлопця, який подобався б мені і який був би добрим танцюристом. Тож я мушу вряди-годи виряджатися і йти до танцювальної зали Стардаст. На більшість хлопців, які туди ходять, бридко дивитися, але вони вміють танцювати.

Вона зітхнула, розглядаючись навкруги.

– А все ж такий порядок, який панує у твоєму помешканні, мені зовсім не до вподоби. Я художник, і ці лінії вбивають мене. Усі прямі лінії на стінах, на підлозі, на кутках, що перетворюються на ящики, – як труни. Єдиний спосіб урятуватися від таких ящиків – це добре випити. Тоді всі лінії розгойдуються, стають хвилястими, і я з більшим ентузіазмом дивлюся на цілий світ. А коли всі лінії прямі й накреслені, як тут, я хворію. Ох! Якби я тут жила, мені доводилося б постійно напиватися.

Несподівано вона круто обернулася й подивилася на мене.

– Послухай-но, ти не міг би позичити мені п'ятірку до двадцятого числа? Тоді приходить чек на мої аліменти. Як правило, цих грошей мені вистачає, але минулого тижня я мала проблему.

Перш ніж я встиг відповісти, вона скрикнула й подивилася на фортепіано в кутку.

– Я грала на фортепіано. Я чула кілька разів, як ти бренькав на ньому, й сказала собі, це, мабуть, чудовий хлопець. Тож я хотіла зустрітися з тобою навіть до того, як ти до мене прийшов. Я так давно не мала змоги пограти.

Вона попрямувала до фортепіано, коли я пішов на кухню, щоб приготувати каву.

– Приходь іноді пограти на ньому, – сказав я. Не знаю, чому раптом я почав так вільно розпоряджатися всім, що було в моїй квартирі, але в ній було щось таке, що вимагало цілковитої доброзичливості. – Я поки що не залишаю двері відчиненими,

але вікно незамкнене, і, якщо мене не буде вдома, ти зможеш скористатися пожежною драбиною. Покласти тобі до кави вершки й цукор?

Коли вона не відповіла, я заглянув назад до вітальні. Її там не було, та коли я підійшов до вікна, то почув її голос із кімнати Елджернона.

– А це що таке? – Вона роздивлялася триповерховий пластиковий лабіринт, який я збудував. Вона роздивилася його уважніше, а потім раптом у неї вихопився захоплений зойк: – Модерна скульптура! Прямі лінії з поворотами!

– Це спеціальний лабіринт, – пояснив я. – Спеціальне навчальне приладдя для Елджернона.

Але вона ходила навколо мого лабіринту, збуджена.

– Вони схибнулися б від захвату в Музеї сучасного мистецтва, якби це побачили.

– Це не скульптура, – заперечив я.

Я відчинив дверцята до клітки Елджернона, приєднаної до лабіринту, й випустив його в лабіринт.

– О Боже! – прошепотіла вона. – Скульптура з живим елементом. Чарлі – це найграндіозніша річ після розбитих автомашин і приварених одна до одної консервних бляшанок.

Я намагався їй пояснити, але вона наполягала, що живий елемент увійде в історію скульптури. І лише коли я побачив сміх у її диких очах, я зрозумів, що вона мене дражнить.

– Це може бути самовідновлювальне мистецтво, – провадила вона, – творчий досвід для аматора мистецтва. Знайди ще одну мишу, й, коли вони народять мишенят, самовідновлювальний елемент почне відтворювати сам себе. Твоя праця стане безсмертною, й усі люди, які прагнуть не відставати від моди, купуватимуть у тебе копії, щоб мати змогу говорити про твою творчість. Як ти її назвеш?

– Гаразд, – зітхнув я. – Я капітулюю.

– Ні, – пирхнула вона, ляснувши долонею по пластиковому лабіринту, де Елджернон нарешті дістався до кінцевого ящика. – Капітулюю надто схоже на кліше. Чом би тобі не сказати: "Життя – це плутанка лабіринтів".

– Ну, ти ж і штучка! – сказав я.

– Звичайно! – вона обернулася й зробила мені реверанс. – Я все чекала, коли ти це помітиш.

Нарешті кава закипіла.

Не випивши й половину філіжанки, вона хапнула ротом повітря і сказала, що мусить бігти, бо призначила побачення на півгодини комусь, із ким зустрілася на художній виставці.

– Тобі потрібні гроші, – нагадав я їй.

Вона засунула руку в мій напіврозкритий гаманець і дістала звідти п'ятидоларову банкноту.

– До наступного тижня, – сказала вона, – коли я одержу чек. Дуже дякую.

Вона зім'яла папірець, послала рукою поцілунок Елджернону й, перш ніж я встиг щось сказати, вже вибралася крізь вікно на пожежну драбину й зникла з виду. Я стояв, проводжаючи її дурним поглядом.

Вона збіса приваблива. Переповнена життям і збудженням. Її голос, очі – усе в ній здавалося запрошенням. І вона жила від мене лише на відстані вікна та кількох щаблів пожежної драбини.

20 червня

Можливо, мені треба було трохи зачекати, перш ніж піти побачитися з Матом; або взагалі не шукати з ним зустрічі. Не знаю. Бо все відбулося зовсім не так, як я сподівався. Знаючи, що Мат має перукарню десь у Бронксі, знайти його було неважко. Я пригадував, що він працював продавцем у крамниці постачання перукарських товарів у Нью-Йорку. Це привело мене до метро "Крамниця Постачання Перукарських Товарів", серед клієнтів якої була перукарня Гордона на Вентворт стріт у Бронксі.

Мат часто говорив про власну перукарню. Як він ненавидів роботу продавця! Які битви відбувалися між моїми батьками через це! Роза верещала, що робота продавця – це принаймні достойна професія, а дружиною перукаря вона ніколи не буде. А як Маргарет Пінні глузуватиме з "перукаревої жінки"! А Луїза Майнер, чий чоловік працював контролером у Компанії залагодження катастроф, як вона задере ніс!

Протягом тих років, коли він працював продавцем, ненавидячи кожен день цієї роботи (а надто після того, як побачив кінематографічну версію роману "Смерть продавця"), Мат мріяв, що одного дня стане сам собі господарем. Це,

либонь, було в його свідомості у ті дні, коли він говорив про те, що має заощадити трохи грошей, і сам підстригав мене в підвалі. Він хвалився, що це була дуже добра стрижка, набагато краща, аніж мені зробили б у дешевій перукарні на Скейлз-авеню. Коли він сварився з Розою, то проклинав свою роботу продавця, і я захоплювався ним за це.

Я збуджено думав про свою зустріч із ним. Спогади про нього були теплі. Мат сприймав мене таким, яким я був. До народження Норми: суперечки, які точилися не про гроші або про те, щоб справити враження на сусідів, мали стосунок до мене – мовляв, мені треба дати спокій, а не вимагати від мене, щоб я поводився так само, як інші діти. Після появи Норми: що я мав право на власне життя, хоч і відрізнявся від інших дітей. Батько завжди мене захищав. Я не міг дочекатися, коли побачу вираз його обличчя. Він той, із ким я зможу поділитися багатьма своїми думками.

Вентворт стріт була невід'ємною частиною Бронкса. Більшість закладів і крамниць на цій вулиці мали у вікнах оголошення про оренду й удень були зачинені. Але напівдорозі від кварталу до автобусної зупинки була перукарня, вікна якої віддзеркалювали сонячне світло. Перукарня була порожня, там сидів лише перукар, що читав журнал на найближчому до вікна стільці. Коли він подивився на мене, я впізнав Мата – кремезного, з червоними щоками, трохи старшого й майже лисого, з пучками сивого волосся, що стриміли навколо його голови, але це досі був Мат. Побачивши мене у дверях, він відсунув журнал убік.

– Ви наступний у черзі.

Я вагався, й він мене не зрозумів.

– Зазвичай я не відчинений о цій годині, містере. Мав домовленість з одним зі своїх постійних клієнтів, але він не прийшов. Я вже зібрався зачинятись. На ваше щастя, я вирішив трохи посидіти, щоб відпочили ноги. У мене найкращі підстрижка й гоління в Бронксі.

Коли я дозволив затягти себе до перукарні, він заметушився навколо мене, дістаючи ножиці, гребінці й чистого рушника на шию.

– Усе санітарне, як ви можете бачити, чого я не можу сказати про ближні перукарні. Постригти й поголити?

Я вмостився на стільці. Неймовірно, що він мене не впізнав, тоді як я впізнав його з першого погляду. Я мусив би нагадати собі, що він не бачив мене понад п'ятнадцять років і що мій вигляд змінився навіть більше за останні кілька місяців. Він роздивлявся мене в дзеркалі тепер, коли затулив мені шию чистим рушником, і я побачив, що він спохмурнів, ніби щось слабко пригадуючи.

– Зробіть мені все, – сказав я, показуючи на список послуг у перукарні: "стрижка", "гоління", "шампунь", "крем від сонця"…

Його брови підскочили.

– Я збираюся зустрітися з кимось, кого довго не бачив, – пояснив я, – і хочу мати найкращий вигляд.

Мене опанував підсвідомий страх, коли я знову відчув, як він мене стриже. Коли згодом він став гострити бритву на поясі, цей звук примусив мене здригнутися. Я нахилив голову під легким натиском його руки й почув, як бритва ретельно

обшкрябує мені шию. Я заплющив очі й чекав. Враження було таке, ніби я знову лежав на операційному столі.

М'яз на моїй шиї напружився й несподівано смикнувся. Бритва порізала мене трохи вище від Адамового яблука.

– Ой! – скрикнув він. – Боже… Сприйміть це спокійно. Ви смикнулися. Мені страшенно прикро.

Він побіг до вмивальника, щоб намочити рушник.

Побачивши, як він біжить, легко для такого кремезного, важкого чоловіка, я розкаявся у своєму обмані. Я хотів сказати йому, хто я такий, щоб він обняв мене за плече, й ми могли поговорити про давні дні. Але я чекав, коли він затопче поріз пудрою, яка зупиняє кровотечу.

Він закінчив голити мене мовчки, потім приніс кварцеву лампу, поставив її на стілець і затулив мені очі холодними мокрими клаптями вати. І тоді в яскравому червоному внутрішньому світлі я побачив, що сталося того вечора, коли він востаннє повів мене з дому…

Чарлі спить в іншій кімнаті, але він прокинувся, почувши, як верещить мати. Він звик спати під звуки сварок – вони майже щодня відбувалися в домі. Але сьогодні йому вчувається щось жахливе в цій істерії. Він запихає голову під подушку й слухає:

– Я не можу терпіти далі! Він повинен піти! Ми повинні подумати про нашу доньку! Я не можу бачити, як вона щодня повертається зі школи, плачучи, бо діти дражнять її! Ми не можемо втратити через нього всяку надію на нормальне життя!

– Що ти хочеш зробити? Викинути його на вулицю?

– Відведи його геть. Віддай до притулку Воррена.

– Поговорімо про це вранці.

– Ні. Ти тільки балакаєш, балакаєш і нічого не робиш. Я більше не хочу бачити його тут протягом дня. Нехай він зникне вночі.

– Не будь дурною, Розо. Сьогодні вже надто пізно, аби щось зробити… Ти так кричиш, що всі тебе почують.

– Нехай чують. Він зникне звідси сьогодні вночі. Я більше не можу на нього дивитись.

– Ти неможлива, Розо. Що ти робиш?

– Я остерігаю тебе. Виведи його звідси.

– Поклади ніж.

– Я не хочу руйнувати їй життя.

– Ти божевільна. Поклади ніж.

– Краще буде, як він помре. Він ніколи не зможе жити нормальним життям. Йому буде краще на тому світі.

– Ти схибнулася. Ради Бога, візьми себе в руки!

– Тоді забери його звідси геть. Негайно – сьогодні.

– Гаразд. Я відведу його сьогодні до Германа, а завтра ми з'ясуємо, чи можна його віддати до притулку Воррена.

Настала тиша. У темряві я відчуваю, що будинок затремтів, а тоді пролунав голос Мата, менш панічний, ніж її голос.

– Я знаю, чого ти натерпілася від нього, і не звинувачую тебе за те, що ти боїшся. Але ти повинна опанувати себе. Я відведу його до Германа. Це тебе задовольнить?

– Це все, чого я прошу. Твоя дочка також має право на існування.

Мат заходить до кімнати Чарлі й одягає сина. Хлопець не розуміє, про що йдеться, але він наляканий. Коли вони виходять у двері, мати дивиться кудись убік. Можливо, вона намагається переконати себе, що він уже покинув її життя, що він більше не існує. Виходячи з дому, Чарлі бачить на кухонному столі довгий ніж, яким вона ріже м'ясо, й туманно відчуває, що вона хотіла зробити йому боляче. Вона хотіла щось забрати в нього й передати Нормі.

Він озирається на неї, але вона уже взяла ганчірку й стала мити зливальницю на кухні…

Коли стрижка, гоління, освітлення кварцевою лампою та все інше були закінчені, я розслаблено сидів на стільці, почуваючи себе легким, гладеньким і чистим, а Мат зняв мені рушника з шиї й запропонував друге дзеркало, щоб я міг роздивитися свою шию та потилицю. Коли я дивився в передньому дзеркалі на своє віддзеркалення в задньому, мене на мить опанувала ілюзія глибини; нескінченні коридори, заповнені мною… який дивиться на себе… який дивиться на себе… який дивиться на себе… дивиться на себе…

Хто дивиться на себе? Хто я такий?

Я подумав, що нічого йому не скажу. Яка йому буде користь знати про це? Я просто піду й не відкрию, хто я такий. Потім я пригадав, що хотів дати йому знати про себе. Він мусив переконатися в тому, що я живий, що став кимось. Я хотів, щоб він мав чим похвалитися завтра своїм клієнтам, коли він підстригатиме їх і голитиме. Це зробить мою ситуацію реальною. Коли він довідається, що я його син, тоді я стану особою.

– Тепер, коли ви прибрали волосся з мого обличчя, можливо, ви впізнаєте мене, – сказав я, підводячись і чекаючи від нього якогось знаку впізнання.

Він спохмурнів.

– Ви хочете пожартувати зі мною?

Я запевнив його, що пожартувати з ним не хочу, але якщо він подивиться на мене пильніше й подумає, то повинен упізнати. Він стенув плечима і став укладати до шухляди свої гребінці та ножиці.

– Я не маю часу відгадувати загадки. Мені час закриватися. З вас три п'ятдесят.

А може, він уже не пам'ятає мене? І мої мрії залишаться пустою фантазією. Він простяг руку по гроші, а я не зробив жодного руху, щоб дістати гаман. Він повинен пригадати мене. Він повинен мене впізнати.

Але ні – звичайно ж, ні – і, коли я відчув кислий смак у роті і піт на долонях, я знав, що через хвилину мене занудить. А я не хотів, щоб це сталося зі мною в його присутності.

– Води… будь ласка, принесіть води…

Не так заради води, як заради того, щоб він відвернувся. Я не хотів, щоб він побачив мене таким після стількох років. Та коли він повернувся зі склянкою, мені стало трохи легше.

– Ось випийте. Відпочиньте хвилину. Усе буде окей. – Він пильно дивився на мене, поки я пив холодну воду, і я бачив, як він воює з напівзабутими спогадами. – Мені справді доводилося вас колись знати?

– Ні… Зі мною все гаразд. За хвилину я піду.

Як я можу сказати йому? І що я йому скажу? Ось, погляньте на мене, я Чарлі, ваш син, якого ви давно списали зі своєї пам'яті. Я не звинувачую вас за це, але ось я тут, і я в кращому стані, ніж будь-коли. Випробуйте мене. Поставте мені кілька запитань. Я розмовляю двадцятьма мовами, живими й мертвими; я знавець математики, і я пишу концерт на фортепіано, завдяки якому мене пам'ятатимуть довго, після того як я відійду.

Як я можу сказати йому все це?

Як абсурдно я поводився, сидячи в цьому закладі й чекаючи, коли він поплескає мене по голові й скаже: "А ти хороший хлопець". Я хотів його схвалення, хотів побачити давній вогник задоволення, який освітлював йому обличчя, коли мені вдавалося зав'язати шнурки й застебнути светра. Я

прийшов сюди, щоб побачити цей вогник на його обличчі, але тепер я знав, що не побачу його.

– Ви хочете, щоб я покликав лікаря?

Я не був його сином. То був інший Чарлі. Розум і знання змінили мене, й він би обурився, – як обурилися працівники пекарні, – бо мій розвиток принизив його. Я цього не хотів.

– Зі мною все гаразд, – сказав я. – Пробачте, що завдав вам клопоту. – Я підвівся й перевірив, чи тримають мене ноги. – Я щось не те з'їв. Тепер можете зачиняти свою крамницю.

Коли я рушив до дверей, його голос гостро покликав мене.

– Гей, стривайте хвилину. – Його очі подивилися на мене з підозрою. – Ви хочете обшахрувати мене?

– Не розумію вас.

Його рука була простягненою до мене, великий і вказівний палець терлися один об один.

– Ви повинні заплатити мені три долари п'ятдесят центів.

Я попросив пробачення й заплатив йому, але побачив, що він не повірив у мою забудькуватість. Я дав йому п'ятірку, сказав, що решти мені не треба, й поквапився геть із його перукарні, жодного разу не озирнувшись.

21 червня

Я додав кілька глухих кутів до лабіринту, який дедалі ускладнювався, але Елджернон вивчив їх дуже легко. І немає потреби мотивувати його їжею чи водою. Він навчається заради розв'язання самої проблеми – успіх, схоже, є його єдиною винагородою. Але, як Берт уже зазначив у своїй доповіді, його поведінка стала непередбачуваною. Іноді після, а то й протягом бігу, його охоплює лють, він кидається на стінки лабіринту або зіщулюється й узагалі відмовляється працювати. Утома? Розчарування? Чи щось глибше?

5: 30 пополудні

Ця божевільна Фей прийшла сьогодні до мене через пожежну драбину з білою мишею жіночого роду, наполовину меншою за Елджернона, – щоб створити йому товариство, сказала вона, на довгі зимові ночі. Вона рішуче відкинула всі мої заперечення й переконала мене, що товариство буде для Елджернона корисним. Після того як я переконався, що маленька Мінні наділена гарним здоров'ям і доброю вдачею, я погодився. Мені було цікаво подивитися, щó він робитиме, коли зустрінеться із самичкою. Та, коли ми запустили Мінні в клітку Елджернона, Фей схопила мене за руку й витягла з кімнати.

– Де твоє відчуття романтики? – запитала вона. Вона увімкнула радіо й погрозливо наблизилася до мене. – Я навчу тебе останніх танців.

Як можна гніватися на таку дівчину, як Фей?

У всякому разі, я радий, що Елджернон тепер не сам-один.

23 червня

Учора пізно ввечері пролунав сміх у коридорі й почувся стук у мої двері. То була Фей з якимось чоловіком.

– Привіт, Чарлі, – захихотіла вона, коли побачила мене. – Лерою, познайомся з Чарлі. Він мій сусід через залу. Чудовий митець. Він виготовляє скульптури з живим елементом.

Лерой схопив її і не дав їй буцнути головою в стіну. Він подивився на мене нервовим поглядом і пробурмотів привітання.

– Я зустрілася з Лероєм у танцювальній залі "Зоряна пилюка", – пояснила мені Фей. – Він танцює, як бог.

Вона завернула до свого помешкання, а тоді потягла його назад.

– Послухай-но, – захихотіла вона. – Чом би нам не запросити Чарлі щось випити з нами й не влаштувати вечірку?

Лерой сказав, що ця ідея йому не до вподоби.

Я попросив пробачення й повернувся до свого помешкання. За своїми зачиненими дверима я чув, як вони сміються, йдучи до неї, і, хоч я намагався читати, картини проникали в мою свідомість: широке біле ліжко… білі прохолодні простирадла, й вони двоє в обіймах одне в одного. Я хотів зателефонувати Алісі, але не зателефонував. Чого себе мучити? Я не міг навіть уявити собі обличчя Аліси. Я легко міг намалювати перед своєю уявою Фей, одягнену або голу, але Аліса була огорнута туманом.

Десь через годину я почув крик у помешканні Фей, потім її вереск і гупання якихось кинутих речей, та, коли я піднявся з

ліжка подивитися, чи не потребує вона допомоги, я почув, як гримнули двері і як вилаявся Лерой, ідучи геть. За кілька хвилин я почув стук у вікно своєї вітальні. Воно було відчинене, і Фей ковзнула досередини й сіла на підвіконні – з-під шовкового кімоно стриміли її гарні ноги.

– Привіт, – прошепотіла вона. – Маєш сигарету?

Я подав їй сигарету, й вона ковзнула з підвіконня на кушетку.

– Я можу зазвичай подбати про себе, але є такі голодні типи, що їх треба гнати геть.

– О, – сказав я, – ти привела його сюди, щоб потім прогнати геть?

Мій тон їй не сподобався, й вона гостро подивилася на мене.

– Ти мене не схвалюєш?

– Хто я такий, щоб не схвалювати твою поведінку? Але якщо ти підхоплюєш суб'єкта в публічній танцювальній залі, то маєш усі підстави чекати, що він чіплятиметься до тебе. Він має право спробувати тебе взяти.

Вона похитала головою.

– Я ходжу до танцювальної зали "Зоряна пилюка", бо люблю танцювати, й не вважаю, що коли я дозволила чоловікові провести себе додому, то мушу лягати з ним у ліжко. Ти ж не думаєш, що я взяла його до себе в ліжко, чи думаєш?

Моє уявлення про них, сплетених в обіймах, випливло на поверхню, як мильна булька.

– Якби ти був тим чоловіком, – сказала вона, – я повелася б по-іншому.

– Що ти маєш на увазі?

– Те, що кажу. Якби ти мене попросив, я лягла б з тобою до ліжка.

Я спробував зберегти спокій.

– Дякую, – сказав я. – Матиму це на увазі. Можу запропонувати тобі філіжанку кави?

– Чарлі, я не можу тебе обчислити. Більшості чоловіків я або подобаюся, або ні, і я знаю про це відразу. Але ти начебто боїшся мене. Ти не гомосексуаліст?

– Ні, хай йому чорт!

– Я маю на увазі, що ти можеш сказати мені про це, й тоді ми будемо просто добрими друзями. Але я повинна знати.

– Я не гомосексуаліст. Сьогодні ввечері, коли ти пішла до себе з тим чоловіком, мені хотілося, щоб то був я.

Вона нахилилася вперед, і кімоно, яке відкрилося на шиї, показало її груди. Вона обхопила мене руками, чекаючи від мене якихось дій. Я знав, чого вона від мене чекає, і сказав собі, що немає жодної причини, аби я не виправдав її сподівань. Я мав таке відчуття, що мені не слід боятися паніки

– принаймні з нею. Зрештою, не я виявляв активність. І вона відрізнялася від будь-якої жінки, що з ними я зустрічався раніше. Можливо, саме вона була мені потрібна на моєму емоційному рівні.

Я обхопив її руками.

– Це вже щось інше, – проворкотіла вона. – А то я думала, тобі до мене байдуже.

– Мені не байдуже, – прошепотів я, цілуючи її в горло.

Та коли я це зробив, то побачив нас двох так, ніби я був третьою особою, яка стояла в дверях. Я дивився на чоловіка й жінку, які сплелися в обіймах. Та коли я побачив себе так, з відстані, то відчув, що нічого не відчуваю. Паніки не було, але не було й збудження – не було жадання.

– У твоєму помешканні чи в моєму? – запитала вона.

– Зачекай хвилину.

– У чому річ?

– Може, ліпше не будемо? Я почуваюся не вельми добре цього вечора.

Вона подивилася на мене здивованим поглядом.

– Може, ти чогось хочеш від мене?.. Я готова на все…

– Ні, справа не в цьому, – гостро відповів я. – Просто я не дуже добре почуваюся сьогодні.

Мені було цікаво, до яких заходів вона вдавалася, щоб розбудити бажання в чоловіка, але це не був час для експериментів. Розв'язання моєї проблеми лежало десь-інде.

Я не знав, що їй сказати ще. Я хотів, щоб вона пішла, але не хотів казати їй про це.

Вона дивилася на мене, а потім сказала.

– Ти не проти, якщо я проведу ніч тут?

– Чому?

Вона стенула плечима.

– Ти мені подобаєшся. Я не знаю, чому хочу залишитися тут. Лерой може повернутися. Багато причин. Але якщо ти не хочеш…

Вона знову захопила мене зненацька. Я міг би назвати з десяток причин, щоб позбутися її, але я капітулював.

– Ти маєш джин? – запитала вона.

– Ні, я багато не п'ю.

– Я трохи маю у своєму помешканні. Зараз принесу. – Перш ніж я встиг зупинити її, вона вислизнула у вікно й за кілька хвилин повернулася з пляшкою, наповненою десь на дві третини, й лимоном. Вона взяла дві склянки з моєї кухні й налила потроху джину в кожну. – Випий, – сказала вона, – і ти почуватимешся краще. Він визволить тебе від впливу цих прямих ліній. Вони набридають тобі. Усе тут надто акуратне й

пряме, й ти перебуваєш у ньому, як у ящику. Як Елджернон у своїй скульптурі.

Спочатку я не хотів пити, але почував себе так погано, що подумав, а чом би й ні? Випивка не могла надто мені зашкодити, а можливо, вона притупить відчуття, що я дивлюся на себе крізь очі, які не розуміють, що я роблю.

Вона мене напоїла. Я пам'ятаю, як випив уперше й ліг у постіль, а вона ковзнула поруч мене з пляшкою в руці. Далі свідомість моя згасла, аж поки я не прокинувся пополудні з головою, яка тріщала від похмілля.

Вона ще спала, обернувшись обличчям до стіни, запхавши подушку собі під шию. На нічному столику, поруч із попільничкою, переповненою недопалками сигарет, стояла порожня пляшка, але останнє, що я пам'ятав, перш ніж опустилася завіса, було, як я дивився на себе, коли пив другу порцію джину. Вона потяглася й перекотилася до мене – гола. Я відсунувся й упав із ліжка. Я схопив ковдру, щоб обгорнутися нею.

– Привіт, – позіхнула вона. – Ти знаєш, що я хочу зробити цими днями?

– Що?

– Намалювати тебе голого. Як Мікеланджело Давида. Ти дуже гарний. Із тобою все гаразд?

Я кивнув.

– Лише голова болить. Чи я… ох… багато випив учора ввечері?

Вона засміялася й підперла голову рукою.

– Ти навантажився добре. І, хлопче, до чого ж дивно ти поводився – ні, ти не утнув нічого гомосексуального, але був такий кумедний.

– Тобто як кумедний, – запитав я, намагаючись обгорнутися ковдрою так, щоб я міг ходити. – Що ти хотіла сказати? Що я натворив?

– Я бачила хлопців щасливих або сумних, або сонних, або сексуальних, але ніколи не бачила, аби хтось витворяв те, що ти витворяв. Це добре, що ти випиваєш рідко. О Боже, шкода, що я не мала фотоапарата. Який цікавий фільм могла б я зняти, дивлячись на тебе!

– Ради Бога, то що я все-таки натворив?

– Не те, чого я чекала. Ані сексу, ані чогось схожого на секс. Але ти був феноменальним. Яка гра! Дивовижно витончена. Ти був би великим на сцені. Ти всіх би приголомшив навіть у королівському театрі. Ти був спантеличеним і дурним. Ти створив враження дорослого чоловіка, який грає на сцені як дитина. Почав базікати, як хотів ходити до школи й навчитися читати та писати, щоб бути розумним, як і всі інші. Отаку нісенітницю ти городив. Ти був зовсім іншою людиною – такими стають актори, коли виходять на сцену, – і ти все торочив і торочив, що не гратимешся зі мною, бо твоя мати забере від тебе твої горішки й посадить тебе в клітку.

– Горішки?

– Атож! – засміялася вона, чухаючи собі голову. – І ти все повторював, що не віддаси мені свої горішки. Ти був

фантастично дивний. Але як ти говорив! Як оті йолопи на розі вулиць, які збуджуються, лиш поглянувши на дівчину. Зовсім інший чоловік. Спочатку я думала, ти просто прикидаєшся дурником, але тепер я думаю, ти маніяк або щось подібне. Такий акуратний і всім стривожений.

Її розповідь не зіпсувала мені настрій, хоч я й думав, що мені буде прикро. У якийсь спосіб сп'яніння на мить зламало свідомі бар'єри, які тримали колишнього Чарлі Гордона глибоко захованим у глибині мого розуму. Як я давно вже підозрював, він не був абсолютно ніким. Ніщо в нашій свідомості не покидає нас назавжди. Операція заховала його під шаром освіти й культури, але емоційно він був тут – спостерігаючи й чекаючи.

Чого він чекав?

– Ти тепер окей?

Я сказав їй, що зі мною все гаразд.

Вона схопила ковдру, якою я обгорнувся, й знову затягла мене в ліжко. Перш ніж я її зупинив, вона обняла мене й поцілувала.

– Мені було страшно цієї ночі, Чарлі. Я думала, ти схибнувся. Я чула, як розповідають про хлопців-імпотентів, як несподівано їх опановує ця хвороба, й вони стають маніяками.

– Чому ж ти залишилася?

Вона стенула плечима.

– Розумієш, ти був наче мала перелякана дитина. Я була переконана, що ти не зробиш мені боляче, але боялася, щоб ти

не зробив боляче собі. Тому вирішила залишитися тут. Пробач мені. Але я тримала напохваті цю штуку, про всяк випадок…

Вона витягла грубу й важку книгу, яку запхала між ліжком і стіною.

– Думаю, тобі не довелося скористатися нею.

Вона похитала головою.

– Хлопче, либонь, ти дуже любив горішки, коли був дитиною.

Вона вибралася з ліжка й стала вдягатися. Я лежав протягом якогось часу, спостерігаючи за нею. Вона рухалася переді мною без будь-яких ознак сором'язливості або стриманості. Груди в неї були повні, такі як вона намалювала на своєму автопортреті. Мені хотілося простягти руку й доторкнутися до неї, але я знав, що це марно. Незважаючи на операцію, Чарлі все ще був зі мною.

24 червня

Сьогодні я вдався до антиінтелектуальних розваг. Якби я наважився, то напився б, але досвід перебування з Фей показав мені, що це може бути небезпечним. Тому натомість я пішов до Таймс-сквер і став блукати від кінотеатру до кінотеатру, поринаючи у вестерни та фільми жахів, як іноді мав звичай робити. Щоразу, коли я поринав у споглядання екрану, мене несподівано огортало відчуття провини, й посеред кінофільму я виходив із кінотеатру й ішов до іншого. Я переконував себе в тому, що шукаю у штучному екранному світі щось відсутнє в моєму новому житті.

Потім несподіваний напад інтуїції біля розважального центру Кено підказав мені, що я потребую не кінофільмів, а людей. Я хотів бути разом із людьми, які оточували мене в темряві. Стіни між людьми тут дуже тонкі, і якщо я слухав уважно, то чув, що навколо відбувається. Схожі почуття опановують мене, коли я гуляю у Гринвіч Вілліджі. Справа не тільки в тому, щоб бути до когось близько, – бо таке відчуття мене не охоплює в напханому людьми ліфті або у вагоні метро в години пік – а в тому, що задушливої ночі, коли всі гуляють або сидять у театрі, лунає шарудіння, й на мить я доторкаюся до когось і відчуваю зв'язок між гілками, стовбуром і глибоко зануреним у землю коренем. У такі хвилини моя плоть є витонченою й тугою, й нестерпне бажання бути її частиною виганяє мене на пошуки таких контактів у темних кутках і сліпих алеях ночі.

Зазвичай, коли я стомлююся від блукання, то повертаюся до свого помешкання і провалююся в глибокий сон, але сьогодні, замість повернутися додому, я пішов пообідати. У ресторані був новий мийник посуду, хлопець років шістнадцяти, і я побачив щось знайоме в ньому, його рухах, виразі його очей. А тоді, прибираючи посуд зі столів позад мене, він впустив на підлогу кілька тарілок.

Вони з тріском порозбивалися, й уламки білої порцеляни розлетілися під столи. Він стояв там, приголомшений і наляканий, тримаючи в руці порожню тацю. Свистки й вигуки клієнтів ("Оце прибуток хазяїну!" "Вітаємо!" і "Дайте йому спокій, він зовсім недавно тут працює…"), які майже незмінно супроводжують тріск розбитих тарілок у публічному ресторані, підсилили його розгубленість.

Коли власник ресторану прийшов подивитися, чого тут знявся галас, наляканий хлопець підняв руки вгору, ніби хотів захиститися від удару.

– Гаразд, гаразд, йолопе! – закричав хазяїн. – Не стовбич тут по-дурному! Знайди мітлу й прибери підлогу! Мітлу… знайди мітлу, ідіоте! Вона на кухні. Вимети звідси всі уламки.

Коли хлопець побачив, що його не каратимуть, наляканий вираз зник із його обличчя, й він заусміхався й замугикав якусь мелодію, коли повернувся з мітлою в руках. Кілька найгаласливіших клієнтів і далі базікали, розважаючись коштом хлопця.

– Огляньсь, сину. За тобою лежить великий уламок…

– Підмети ще раз…

– Він не такий дурний. Посуд легше побити, аніж помити…

Поки погляд хлопця блукав у натовпі розвеселених глядачів, він поступово став відповідати усмішкою на усмішку й зрештою весело заусміхався на жарт, якого не зрозумів. Мене занудило, коли я подивився на тупий, хоч і веселий вираз його обличчя: широко розкриті, світлі очі дитини, яка була невпевнена в собі, але прагнула всім догодити, і я зрозумів, кого впізнав у ньому. Вони сміялися з нього, тому що він був недорозвинений.

Спочатку я веселився разом з іншими.

Потім несподівано розлютився на себе й на всіх тих, котрі глузували з нього, мені хотілося підняти уламки й пожбурити їх у розвеселених клієнтів. Мені хотілося розтовкти їхні усміхнені обличчя. Я підхопився на ноги й закричав:

– Заткніться! Дайте йому спокій! Він нічого не розуміє! Він не може стати іншим, ніж він є… але, ради Бога, поставтеся з розумінням до нього. Він людське створіння!

Ресторан затих. Я вилаяв себе за те, що втратив контроль і створив сцену, й намагався не дивитися на хлопця, коли розплатився по чеку й вийшов на вулицю, не доторкнувшись до своєї їжі. Я відчув сором за нас обох.

Як дивно, що люди, чесні й співчутливі, які не стануть збиткуватися над чоловіком, народженим без рук, без ніг або очей, – як такі люди вважають, що немає нічого поганого в тому, щоб глузувати з хлопця, наділеного слабким розумом. Мені вривало терпець пригадувати, що зовсім недавно я – як і цей хлопець – по-дурному виконував роль клоуна.

І я майже забув.

Лише нещодавно я довідався, що люди сміялися з мене. Це завдавало мені найбільшого болю.

Я часто перечитував свої найперші звіти й бачив неграмотність, дитячу наївність, примітивний розум, що визирали з темної кімнати крізь замкову шпарину на сліпуче зовнішнє світло. У своїх снах і спогадах я бачив, як Чарлі щасливо й невпевнено всміхається тому, що кажуть навколо нього люди. Навіть у своїй тупості я знав, що перебуваю на нижчому рівні. Інші люди мали щось таке, чого мені бракувало, – щось не визнавало мене. У своїй ментальній сліпоті я вірив, це було пов'язане з умінням читати й писати, і я був переконаний, що, коли я опаную це вміння, я матиму також розум.

Навіть недорозвинений чоловік хоче бути таким, як інші люди.

Дитина може не знати, як нагодувати себе або що їй їсти, проте вона знає голод.

Цей день був добрим для мене. Я вирішив припинити це дитяче дбання про себе – моє минуле й моє майбутнє. Треба віддати іншим щось із того, що належить мені. Я повинен застосувати свої знання і своє вміння для праці у сфері людського розуму, який щодалі зростає. Хто краще підготовлений до такої праці? Хто жив в обох світах?

Завтра я хочу сконтактуватися з директорською радою при Фонді Велберга й попросити дозволу виконати якусь самостійну роботу в проекті. Якщо вони мені дозволять, я зможу допомогти їм. Я маю кілька ідей.

Можна так багато зробити за допомогою техніки, якщо вона досконала. Якщо мене змогли перетворити на генія, то що можна сказати про п'ять мільйонів розумово відсталих людей, які живуть у Сполучених Штатах? І що можна сказати про незліченні мільйони, які живуть у всьому світі, й про тих, які ще не народилися, але їм судилося народитися з недорозвиненим розумом? А якого фантастичного рівня можна досягти, застосовуючи цю техніку до нормальних людей? До геніїв?

Існують так багато дверей, які можна відчинити, і я нетерпляче чекаю можливості застосувати до цієї проблеми власні знання і вміння. Я повинен переконати їх усіх у тому, що здатний зробити щось дуже важливе. Я переконаний, що фонд виділить на мою роботу відповідний грант.

Але я не можу й далі залишатися самотнім. Я повинен зателефонувати Алісі й про все розповісти їй.

25 червня

Сьогодні я зателефонував Алісі. Я нервував і, либонь, звучав непереконливо, але мені було приємно почути її голос, і здавалося, вона щаслива почути звістку від мене. Вона погодилася побачитися зі мною, і я взяв таксі у верхньому місті, роздратований повільністю, з якою ми їхали.

Перш ніж я встиг постукати, вона відчинила двері й кинулася мені в обійми.

– Чарлі, ми всі так тривожилися за тебе. Я мала жахливі видіння, в яких ти лежав мертвий на алеї або блукав у якихось нетрищах з амнезією. Чому ти не повідомив нас, що з тобою все гаразд? Ти міг би зробити це.

– Не сварися на мене. Я мусив побути сам-один протягом певного часу, щоб знайти відповіді на деякі запитання.

– Ходімо на кухню. Я зварю каву. Що ти робив?

– Удень я думав, читав і писав; уночі – блукав у пошуках самого себе. І я відкрив, що Чарлі стежить за мною.

– Не говори так, – сказала вона, затремтівши. – Ці розмови про стеження нереальні. Ти збудував усе це у власному мозку.

– Не можу позбутися відчуття, що я – це не я. Я захопив його місце й викинув його геть, як вони викинули мене з пекарні. Я хочу сказати, що Чарлі Гордон існує в минулому, а минуле – реальне. Ти не можеш спорудити нову будівлю на

тому місці, де стоїть колишня, якщо не зруйнуєш колишню, а колишнього Чарлі зруйнувати не можна. Він існує. Усе, що я хотів зробити, це довести, що Чарлі існував як особа в минулому, він існує тепер. У мені й навколо мене. Він проник між усіма нами. Я думав, мій розум створив бар'єр – моя помпезна, дурна гордість, відчуття, що ми не маємо нічого спільного, бо я йшов за тобою. Ти вклала цю ідею мені в голову. Але справа не в цьому. Справа в Чарлі, малому хлопцеві, який боїться жінок через матір, яка так його налаштувала. Ти хіба не бачиш? Усі ці місяці, протягом яких я зростав інтелектуально, я писав емоційно, як малий Чарлі. І щоразу, коли я наближався до тебе або мав намір покохатися з тобою, у мене виникало коротке замикання.

Я був збуджений, і мій голос бив по ній, аж поки вона почала тремтіти. Її обличчя почервоніло.

– Чарлі, – прошепотіла вона, – чи можу я щось зробити? Чи можу допомогти?

– Я думаю, що змінився протягом цих тижнів, поки був відсутній у лабораторії, – сказав я. – Спочатку я не знав, як мені це зробити, але сьогодні ввечері, поки я блукав по місту, це прийшло до мене. Я вчинив дурницю, намагаючись розв'язати свою проблему сам-один. Та що глибше я поринав у плутанку снів і спогадів, то більше усвідомлював, що емоційні проблеми не розв'язуються так, як інтелектуальні. Ось що я відкрив про себе учора ввечері. Я сказав собі, що блукаю, як пропаща душа, а тоді побачив, що пропав справді. У якийсь спосіб я відокремився емоційно від усіх і всього. І що я насправді шукав на темних вулицях – в останньому клятому місці, де я міг щось знайти, – була дорога до того, щоб знову стати частиною людей емоційно, водночас зберігши свою свободу в інтелектуальному плані. Я мусив порозумнішати. Для мене це означає все…

Я говорив і говорив, випльовуючи із себе кожен сумнів і страх, які проривалися на поверхню. Вона була моїм екраном і сиділа переді мною, наче загіпнотизована. Я відчував, як нагріваюся, тремчу, наче в лихоманці, аж поки мені здалося, що моє тіло охопило полум'я. Я випалював із себе інфекцію в присутності людини, до якої був небайдужий, і в цьому була вся різниця.

Але це було занадто для неї. Те, що було тремтінням, пролилося слізьми. Мій погляд упав на картину, яка висіла над кушеткою, – на зіщулену рожевощоку дівчину – і я запитав себе, що відчуває тепер Аліса. Я знав, що вона віддалася б мені, і я жадав її, проте як бути з Чарлі?

Чарлі міг не втрутитися, якби я захотів покохатися з Фей. Він, либонь, стояв би в дверях і дивився. Але в ту мить, коли я наближався до Аліси, він панікував. Чому він не хотів дозволити мені кохати Алісу?

Вона сиділа на кушетці, дивлячись на мене й чекаючи, щó я робитиму. Але що я міг зробити? Я хотів би взяти її у свої обійми й…

Коли я почав про це думати, надійшло застереження.

– Із тобою все гаразд, Чарлі? Ти такий блідий.

Я сів на кушетку поруч із нею.

– Лише трохи паморочиться голова. Це минеться.

Але я знав, буде ще гірше, як тільки Чарлі відчує небезпеку, що я стану кохатися з нею.

І тоді мені спала одна думка. Вона здалася мені спочатку бридкою, але несподівано я усвідомив, що це єдиний спосіб перехитрувати його. Якщо з якоїсь причини Чарлі боявся Аліси, а не Фей, тоді я вимкну світло й прикинуся, що кохаюся з Фей. Він ніколи не знатиме, що я його обманув.

Я збирався вчинити неправильно, гидко, але, якщо це спрацює, Чарлі втратить контроль над моїми емоціями. Я знатиму, що кохався з Алісою, і що то був єдиний спосіб.

– Зі мною зараз усе гаразд. Посидьмо трохи в темряві, – сказав я, вимкнувши світло й намагаючись опанувати себе.

Це буде нелегко. Я мушу переконати себе, побачити в уяві Фей, загіпнотизувати себе й переконати, що жінка, яка сидить поруч мене, – це Фей. І якщо він навіть відокремиться від мене, щоб спостерігати за мною з-поза меж мого тіла, у нього нічого не вийде, бо в кімнаті темно.

Я зачекав якогось знаку, що його опанувала підозра, – застережних симптомів паніки. Але нічого не помітив. Я почув себе спокійним і жвавим. Обняв її однією рукою.

– Чарлі, я…

– Замовкни! – різко кинув я, й вона відсахнулася від мене. – Будь ласка, – сказав я тоном вибачення, – не кажи нічого. Лише дозволь мені спокійно тримати тебе в темряві.

Я притягнув її до себе, а потім у темряві, під своїми заплющеними повіками, я уявив собі Фей – з її довгим русявим волоссям і білою шкірою. Я уявив собі Фей такою, якою бачив її востаннє біля себе. Я цілував Фей у волосся, в горло й нарешті прикипів до її уст. Я відчував, як руки Фей погладжують м'язи

на моїй спині, мої плечі, й у мені виникла напруга, яка ще ніколи не виникала в мені у присутності жінки. Я пестив її спочатку повільно, а далі з щораз більш нетерплячим збудженням.

Волосся на моїй шиї стало поколювати мене. Хтось іще був у кімнаті і вдивлявся крізь темряву, намагаючись побачити нас. І я гарячково став повторювати для себе ім'я. Фей! Фей! ФЕЙ! я уявив собі її обличчя чітко і ясно, й тепер ніщо не могло розділити нас. Та коли вона пригорнулася ближче до мене, я скрикнув і відштовхнув її.

– Чарлі!

Я не міг бачити обличчя Аліси, але відчув її шок, коли вона судомно хапнула ротом повітря.

– Ні, Алісо! Я не можу. Ти не зрозумієш.

Я стрибнув із кушетки й увімкнув світло. Я майже сподівався побачити, як він тут стоїть. Але, звичайно ж, нікого не побачив. Ми були самі. Усе це відбувалося в моїй свідомості. Аліса лежала з розкритою блузкою, де я розстебнув їй ґудзики, з почервонілим обличчям, з широко й недовірливо відкритими очима.

– Я кохаю тебе… – видушив я із себе. – Але я не можу цього зробити. Я не можу пояснити, в чому річ, але якби я не зупинився, то зненавидів би себе до кінця свого життя. Не проси мене щось пояснити, бо ти зненавидиш мене теж. Це пов'язано з Чарлі. Із якоїсь причини він не хоче дозволити мені кохатися з тобою.

Вона подивилася вбік і застебнула блузку.

– Сьогодні було інакше, – сказала вона. – Тебе не нудило, ти не відчував паніки чи чогось подібного. Ти хотів мене.

– Так, я хотів тебе, але не зміг покохатися з тобою. Я хотів використати тебе у якийсь спосіб, але не можу тобі пояснити, що зі мною діється. Я сам цього не розумію. Погодьмося на тому, що я ще не готовий. І я не спроможний прикидатися чи вдавати, що все гаразд, якщо це не так. Це був би ще один глухий кут.

Я підвівся, щоб піти.

– Чарлі, не зникай знову.

– Не зникну. Я маю тепер роботу. Скажи їм, я прийду до лабораторії за кілька днів – як тільки зможу взяти контроль над собою.

Мене трусило, коли я покинув помешкання Аліси. Я постояв унизу на вулиці, не знаючи, куди мені йти. Хоч би куди я знову пішов, мене міг чекати ще один шок, ще одна помилка. Усі стежки були для мене заблоковані. Хоч би що я робив, хоч би куди йшов, двері були для мене зачинені. Я не мав куди йти. Ані вулиці, ані кімнати, ані жінки.

Зрештою я поплентав до метро й поїхав до Сорок дев'ятої стріт. Людей у вагоні було небагато, але я побачив там одну білявку з довгим волоссям, що нагадала мені Фей. Прямуючи до зупинки автобуса, я проминув крамницю міцних напоїв і, не думаючи про це, увійшов туди й купив пляшку джину. Чекаючи автобуса, я відкрив пляшку прямо в пакеті, за прикладом волоцюг, і зробив глибокий ковток. Він обпалив мені горло, але смак був приємний. Я ковтнув ще раз – зовсім трошки – й, коли

надійшов автобус, мені приємно дзвеніло у вухах. Більше я не став пити. Я не хотів напитися тепер.

Коли я піднявся до себе, я подзвонив у двері помешкання Фей. Відповіді не було. Я відчинив двері й зазирнув досередини. Вона ще не прийшла, але всі лампочки в її помешканні горіли. Їй було байдужісінько до всього. Чому б мені не взяти з неї приклад?

Я пішов до власної квартири, щоб дочекатися її. Я роздягнувся, прийняв душ і накинув халат. І попросив Бога, щоб це була не одна з тих ночей, коли вона поверталася додому в чиємусь супроводі.

Десь о пів на третю ночі я почув її кроки на сходах. Я взяв свою пляшку, вибрався на пожежну драбину й наблизився до її вікна саме тоді, коли вона увійшла в двері. Я не мав наміру причаїтися там і підглядати. Я вже збирався постукати у вікно. Та, коли я підняв руку, щоб повідомити її про свою присутність, я побачив, як вона скинула черевики й обкрутилася на місці з веселим виглядом. Вона підійшла до дзеркала й почала повільно роздягатися, ніби хотіла влаштувати приватний стриптиз. Я ще раз ковтнув джину. Але не хотів дати їй знати, що я спостерігав за нею.

Я перейшов через власне помешкання, не увімкнувши світла. Спочатку я хотів запросити її до себе, але все тут було надто акуратним і впорядкованим – надто багато прямих ліній, аби їх можна було стерти, – і я знав, що тут у мене нічого не вийде. Тому я вийшов до нашої спільної зали й постукав у її двері, спочатку тихенько, а потім гучніше.

– Двері відчинені! – крикнула вона.

Вона лежала у своїй спідній білизні, розкинувши руки, а ноги закинувши на кушетку.

Вона закинула голову й подивилася на мене знизу вгору.

– Чарлі, любий! Чому ти стоїш на голові?

– Ет, байдуже, – сказав я, діставши пляшку з джином із паперового пакета. – Лінії у мене надто прямі, й сподіваюся, ти допоможеш мені стерти деякі з них.

– Ти приніс найкращі у світі ліки для цього, – сказала вона. – Якщо ти зосередиш увагу на теплій плямі, яка утворюється у твоєму животі, то прямі лінії почнуть розповзатися.

– Саме це й відбувається.

– Чудово! – Вона підхопилася на ноги. – Я теж хочу. Я танцювала з багатьма ящиками сьогодні. Я хочу, щоб усі вони розвалилися.

Вона взяла склянку, і я наповнив її для неї.

Коли вона пила, я обхопив її рукою й погладив по голій спині.

– Що таке, хлопче? Що ти надумав?

– Я чекав весь вечір, поки ти прийдеш додому.

Вона відступила від мене.

– О, зачекай хвилину, Чарлі, хлопче. Ми вже з тобою пройшли через це раніше. Ти знаєш, що з цього не вийшло нічого доброго. Тобто ти подобаєшся мені, і я затягла б тебе до ліжка за хвилину, якби знала, що з цього буде пуття. Але я не хочу трудитися задля нічого. Так робити негарно, Чарлі.

– Сьогодні я буду іншим. Обіцяю.

Перш ніж вона встигла запротестувати, я обняв її, став цілувати й пестити, затопивши її своїм штучно утвореним збудженням, яке мало не розривало мене на клапті. Я спробував скинути з неї бюстгальтер, але я потяг надто сильно, й гачок відірвався.

– Ради Бога, Чарлі, мій бюст…

– Не турбуйся про твій бю… – Я не докінчив фразу, допомагаючи їй скинути його. – Я куплю тобі новий. Я заплачу тобі за всі невдалі колишні спроби. Я хочу кохатися з тобою всю ніч.

Вона відхилилася від мене.

– Чарлі, я ніколи не чула, щоб ти так говорив. І не дивися на мене так, ніби ти хочеш проковтнути мене живою. – Вона схопила блузку, що висіла на одному зі стільців, і затулилася нею. – Ти примусив мене почувати себе роздягненою

– Я хочу з тобою кохатися. Сьогодні я зможу. Знаю, що зможу… Я відчуваю, що зможу. Не уникай мене, Фей.

– Ось, – прошепотіла вона, – випий ще джину.

Я випив ковток і налив джину для неї і, поки вона його пила, покрив її плече та шию поцілунками. Вона стала дихати частіше, коли моє збудження почало передаватися їй.

– Побійся Бога, Чарлі, якщо ти почнеш і знову мене розчаруєш, не знаю, що я з тобою зроблю. Я теж людина.

Я поклав її поруч із собою на кушетку, на купу її одягу та нижньої білизни.

– Не тут, на кушетці, Чарлі, – сказала вона, намагаючись підвестися на ноги. – Ходімо в ліжко.

– Тут, – заперечив я, стягши з неї блузку, якою вона затулилася.

Вона подивилася на мене, поставила свою склянку на підлогу й переступила через свої труси. Вона тепер стояла переді мною гола.

– Я вимкну світло, – прошепотіла вона.

– Ні, – сказав я, знову поклавши її на кушетку. – Я хочу дивитися на тебе.

Вона поцілувала мене глибоким поцілунком і міцно обняла.

– Не розчаруй мене сьогодні, Чарлі. Ліпше не треба.

Її тіло повільно наблизилося до мене, і я знав, що цього разу ніщо нам не перешкодить. Я знав, що я маю робити, і знав, як це робиться. Вона ковтнула ротом повітря, зітхнула й назвала моє ім'я.

На якусь мить мені здалося, що він дивиться. Через спинку кушетки я зловив відбиток його обличчя, яке дивилося на мене крізь темряву за вікном – де я сам був кілька хвилин тому. Швидке перемикання сприйняття – і я вже сидів на пожежній драбині, дивлячись крізь вікно всередину кімнати, де чоловік і жінка кохалися на кушетці.

Тоді величезним зусиллям волі я знову опинився на кушетці разом із нею, відчуваючи її тіло і своє власне бажання та свою потенцію, і я побачив обличчя за вікном, яке жадібно спостерігало. І я подумав про себе: ну ж бо, дивися, нещасний мерзотнику, дивися. Мені тепер байдужісінько. І його очі стали круглими, коли він спостерігав.

29 червня

Перш ніж повернутися до лабораторії, я хочу обміркувати проекти, які спали мені на думку, коли я втік із симпозіуму. Я зателефонував Ландсгофу до Нового інституту передових досліджень про можливість використання подвійного виробництва ядерного фотоефекту для дослідницької праці в біофізиці. Спочатку він подумав, що я божевільний, та, коли я вказав на деякі вади в його статті в Часописі Нового інституту, він тримав мене на телефоні близько години. Він хоче бачити мене в інституті, щоб обговорити мої ідеї в його групі. Я зможу приєднатися до нього, після того як закінчу свою роботу в лабораторії – і якщо для мене залишиться час. Це, звичайно, проблема. Я не знаю, скільки маю часу. Місяць? Рік? До кінця життя? Це залежить від того, чи вдасться мені дослідити психофізичні побічні ефекти експерименту.

30 червня

Я перестав блукати вулицями тепер, відколи маю Фей. Я дав їй ключ до свого помешкання. Вона глузує з мене за те, що я замикаю свої двері, а я глузую з неї за безлад у її кімнатах. Вона остерегла мене від спроби її змінити. Її чоловік розлучився з нею п'ять років тому, бо вона терпіти не могла, коли він робив їй зауваження за розкиданий повсюди одяг та дорікав за небажання навести лад у своєму помешканні.

Так само вона ставиться до більшості речей, які здаються їй неістотними. Вона не спроможна або не хоче турбуватися ні про що. Одного дня я знайшов купу квитанцій за порушення правил паркування автомобіля – там було їх не менше як сорок або п'ятдесят. Коли вона увійшла з пивом, я запитав, навіщо вона колекціонує їх.

– Ти про ці, – засміялася вона. – Коли мій колишній чоловік надішле мені мій клятущий чек, я муситиму оплатити деякі з них. Ти собі не уявляєш, як вони псують мені настрій. Я тримаю їх за стільцем, бо інакше мене опановує почуття провини щоразу, коли вони потрапляють мені на очі. Але що має робити бідолашна дівчина? Хоч би куди я поїхала, вони понаставляли знаків – не паркуйся тут! Не паркуйся там! Я просто не спроможна завдавати собі клопоту й зупиняти машину, щоб прочитати той або той знак, коли мені треба припаркуватися.

Тож мені довелося пообіцяти, що я не намагатимуся змінити її. Мені надто цікаво бути з нею, вона хвилює мене. Вона наділена великим почуттям гумору. Але найбільше мені до вподоби те, що вона має вільний і незалежний дух. Єдине, що рано чи пізно може наостогиднути мені, – це її схибленість на танцях. Цього тижня ми щовечора виходили з дому й поверталися не раніше як о другій або третій годині ранку. Незабаром я втрачу останні сили.

Це не кохання – але вона важлива для мене. Я завжди дослухаюся до її кроків у залі, коли вона виходить або повертається.

Чарлі перестав дивитися на нас.

5 липня

Я присвятив Фей свій перший фортепіанний концерт. Вона була в захваті від того, що їй щось присвятили, хоч навряд чи їй сподобалася моя музика. Це лише показало мені, що не можна сподіватися знайти все в одній жінці. Це ще один аргумент на користь полігамії.

Важливо те, що Фей – дівчина весела й добра. Сьогодні я довідався, чому цього місяця в неї так рано закінчилися гроші. За тиждень до нашого знайомства вона подружилася з дівчиною, яку зустріла в танцювальній залі. Коли дівчина сказала Фей, що вона бідна, не має родичів у місті і не має де спати, Фей запросила її до себе. Через два дні дівчина знайшла двісті тридцять два долари, які Фей зберігала у своїй шухляді, і зникла разом із грішми. Фей не звернулася до поліції – і виявилося, вона навіть не знала, як звали ту дівчину.

– Який сенс було звертатися до поліції? – запитала мене вона. – Я хочу сказати, та бідолашна сучка, либонь, дуже потребувала грошей, якщо вчинила крадіжку. Я не хочу зруйнувати їй життя за кількасот баксів. Я не багата, але не була в її шкурі – якщо ти розумієш, про що я кажу.

Я знав, про що вона казала.

Я ніколи не зустрічав нікого, хто був би таким відкритим і довірливим, як Фей. Саме вона є тією людиною, якої я

найбільше потребую тепер. Я дуже знудьгувався за простою людською поведінкою.

8 липня

Часу для праці в мене небагато – між ранковим похміллям і нічним вистрибуванням у клубі. Лише завдяки аспірину та якомусь зіллю, що його Фей сама приготувала для мене, я спромігся закінчити свій лінгвістичний аналіз дієслівних форм мови урду й послати статтю до "Міжнародного лінгвістичного бюлетеня". Думаю, тепер лінгвісти кинуться до Індії зі своїми магнітофонами, бо моя стаття підриває всю суперструктуру їхньої методології.

Я не можу не захоплюватися структурними лінгвістами, які винайшли для себе дисципліну вивчення мови, засновану на зруйнуванні письмової комунікації. Ще одна порода людей, що присвятили свої життя детальному вивченню чогось дедалі меншого й меншого, – заповнюючи томи та бібліотеки витонченим лінгвістичним аналізом свинячого хрюкання. Нічого поганого в цьому немає, але не слід користуватися такою наукою для виправдання руйнації стабільності мови.

Аліса зателефонувала сьогодні. Вона хотіла з'ясувати, коли я повернуся працювати в лабораторії. Я відповів їй, що хочу закінчити проекти, які розпочав, і сказав, що сподіваюся здобути від Фонду Велберга дозвіл на проведення власних спеціальних досліджень. Та вона має рацію – мені не можна так бездумно гаяти час.

Фей досі хоче, аби я щовечора ходив танцювати з нею. Минулий вечір почався для нас із випивки й танців у клубі "Білий кінь", звідти ми пішли до "Схованки Бенні" , а потім до "Рожевого черевика"... а потім я вже не пам'ятаю, в яких

місцях ми були, але ми танцювали, аж поки я вже не тримався на ногах і був готовий упасти. Моя терпимість до міцних трунків, певно, дуже зросла, бо я зайшов дуже далеко, перш ніж з'явився Чарлі. Пригадую лише, як він танцював дурну чечітку на сцені клубу "Алаказам". Йому довго аплодували, а потім менеджер викинув нас геть, а Фей сказала, що мене вважають великим коміком, а та сцена, в якій я вдаю дебіла, сподобалася всім.

Що, в біса, сталося потім? У мене боліла спина. Я думав, що це від клятих танців, але Фей сказала, що я впав із паскудної кушетки.

Поведінка Елджернона знову стала непередбачуваною. Мінні, схоже, боїться його.

9 липня

Сьогодні сталася жахлива річ. Елджернон укусив Фей. Я остерігав її, щоб вона не гралася з ним, але їй завжди подобалося годувати його. Зазвичай, коли вона заходила до його кімнати, він підхоплювався й біг їй назустріч. Сьогодні все було інакше. Він лежав у кутку зіщулений у білий клубочок. Коли вона відхилила кришку клітки й просунула руку всередину, він ще більше зіщулився й забився в куток. Вона спробувала виманити його, відкривши вхід до лабіринту, і, перш ніж я встиг сказати їй, щоб вона дала йому спокій, вчинила помилку, спробувавши взяти його рукою. Він укусив її за великий палець. Потім подивився розгніваним поглядом на нас обох і шмигнув у лабіринт.

Ми знайшли Мінні на протилежному кінці лабіринту в клітці винагород. У неї витікала кров із рани на грудях, але вона була жива. Коли я просунув руку до клітки, щоб узяти її, прибіг

Елджернон і кинувся на мене. Він ухопився зубами за мій рукав і висів на ньому, аж поки я його струсив.

Після цього він заспокоївся. Я спостерігав за ним протягом більш як години. Він здавався апатичним і спантеличеним, і, хоч він розв'язує нові проблеми, не вимагаючи за них винагороди, його дії справляють дивне враження. Замість обміркованого обережного бігу по коридорах лабіринту, його рухи здаються рвучкими й не підконтрольними. Він знову й знову повертається у свій куток надто швидко й гризе прути клітки. Його поведінка здається дивно неврівноваженою. Я вагаюся робити поквапні висновки. Причин може бути багато. Я вирішив віднести його назад, до лабораторії. Незалежно від того, повідомить мені фонд чи не повідомить про надання спеціального гранту, я відвідаю Немура завтра вранці.

Звіт 15, 12 липня

Немур, Штраус, Берт та кілька інших людей, що брали участь у проекті, чекали мене в кабінеті психології. Вони намагалися створити враження, ніби раді бачити мене, але я бачив, із якою тривогою Берт узяв Елджернона, коли я віддав його йому. Ніхто не сказав нічого, але я знав, що Немур нескоро простить мені спробу сконтактуватися з фондом над його головою. Але це було необхідно. Перш ніж повернутися до університету Бекмана, я мусив переконатися в тому, що вони дозволять мені розпочати незалежне вивчення теми. Надто багато часу буде втрачено, якщо я звітуватиму Немурові про все, що робитиму.

Його повідомили про рішення фонду, й мене прийняли в лабораторії формально й холодно. Немур подав мені руку, але усмішки на його обличчі не було.

– Чарлі, – сказав він, – ми всі раді, що ти повернувся і працюватимеш із нами. Джейсон телефонував мені й повідомив, що фонд залучив тебе до праці над проектом. Наш штат і наша лабораторія у твоєму розпорядженнні. Комп'ютерний центр запевнив, що твоя робота матиме пріоритет, – і, звичайно ж, якщо я зможу тобі в чомусь допомогти…

Він докладав усіх зусиль, щоб бути приязним, але я бачив із виразу його обличчя, що він налаштований скептично. Зрештою, хіба я мав якийсь досвід роботи в галузі експериментальної психології? Що я знаю про технічні засоби, які він винаходив і вдосконалював упродовж багатьох років? Проте, як я вже сказав, він намагався бути приязним і не квапитися з висновками. Більше нічого він не міг тепер зробити. Якщо мені не вдасться пояснити поведінку Елджернона, уся його робота накриється, але якщо я розв'яжу проблему, то й уся команда, що працює над проектом, підійметься зі мною.

Я увійшов до лабораторії, де Берт спостерігав за Елджерноном в одному з багатьох проблемних ящиків. Він зітхнув і похитав головою.

– Він багато чого забув. Більшість його складних реакцій, схоже, стерлися. Він розв'язує проблеми на набагато примітивнішому рівні, ніж я від нього сподівався.

– А в чому річ? – запитав я.

– Раніше він був спроможний розуміти прості моделі – наприклад, за цими дверима дороги нема; треба бігти через одні двері, або в кожні треті двері, або лише в червоні двері,

або лише в зелені двері… Але тепер він уже тричі пробіг лабіринтом і щоразу припускався помилок.

– Можливо, це тому, що він давно не був у лабораторії?

– Можливо. Ми дозволимо йому знову звикнути до речей і подивимося, як він працюватиме завтра.

Я був у лабораторії багато разів раніше, але тепер мусив вивчити все, що вона могла запропонувати. Я мав запам'ятати за кілька днів процедури, що їх інші запам'ятовували протягом років. Берт і я згаяли чотири години, ходячи з однієї секції в іншу, поки я намагався ознайомитися з усією картиною. Коли ми уже все обійшли, я помітив двері, в які ми не заходили.

– Що там?

– Холодильник і спалювач. – Він відчинив двері й увімкнув світло. – Ми заморожуємо наші експонати, перш ніж спалюємо їх. Це допомагає знищити сморід, бо ми контролюємо розкладання матерії.

Він обернувся, щоб вийти, але я постояв там якусь мить.

– Тільки не Елджернон, – сказав я. – Послухай-но… якщо… Я маю на увазі, що не хочу, аби його вкинули сюди. Віддайте його мені. Я сам подбаю про нього.

Берт не засміявся. Він лише кивнув головою. Немур сказав йому, що від сьогодні я повинен мати все, чого забажаю.

Час був моїм бар'єром. Якщо я хочу знайти відповіді для себе, то повинен почати працювати негайно. Берт видав мені

книжки, а Штраус і Немур – свої нотатки. Коли я вже наготувався йти, мені спала в голову дивна думка.

– Скажіть мені, – звернувся я до Немура. – Я щойно бачив ваш спалювач, який допомагає позбутися експериментальних тварин. Які плани ви мали щодо мене?

Моє запитання стало для нього несподіванкою.

– Що ти маєш на увазі?

– Я переконаний, що від самого початку ви передбачили всі можливості. То що мало статися зі мною?

Він мовчав, але я став наполягати:

– Я маю право знати все, що має стосунок до експерименту, а це включає також моє майбутнє.

– Немає сенсу це від тебе приховувати. – Він зробив паузу й припалив уже припалену сигарету. – Ти, звичайно, розумієш, що від самого початку ми мали великі надії на тривалість результату і ми досі їх маємо… ми не маємо підстав сумніватися…

– Я в цьому переконаний, – сказав я.

– Звичайно, взяти тебе як екземпляр для експерименту накладало на нас величезну відповідальність. Я не знаю, щó ти пам'ятаєш, а чого не пам'ятаєш, або як ти поєднував речі на початку проекту, але ми намагалися донести до твого розуміння, що успіх проекту може бути лише тимчасовим.

– Я писав це у своїх звітах у той час, – погодився я, – хоч тоді я не розумів, що́ ви мали на увазі під цим твердженням. Але можна й не згадувати про мої тодішні почуття, бо тепер я все чітко розумію.

– Що ж, ми вирішили піти на ризик із тобою, – провадив він, – бо ми знали, що існує дуже мала ймовірність завдати тобі великої шкоди й дуже великий шанс зробити тобі добро.

– Ви можете не шукати виправдання.

– Але ти повинен розуміти, що ми мусили здобути дозвіл від когось із твоїх найближчих родичів. Ти був некомпетентним, щоб самому на це погодитися.

– Я знаю. Ви розмовляли з моєю сестрою, Нормою. Я читав про це в газетах. Із того, що я про неї пам'ятаю, вона охоче дала б дозвіл на мою страту.

Він підняв брови, але пустив мої слова повз вуха.

– Ми сказали їй, що у випадку, якщо експеримент не вдасться, ми не зможемо послати тебе назад до пекарні або до тієї кімнати, з якої ми тебе взяли.

– Чому б і ні?

– Причина одна – ти міг стати іншим. Хірургічне втручання та ін'єкції гормонів могли дати ефект, очевидний не відразу. Твій досвід після операції міг відбитися на тобі. Я маю на увазі емоційне збудження, яке ускладнювало б твою недорозвиненість. Ти не міг би залишитися тією самою особою…

– Чудово. Наче мені було не досить нести один хрест.

– І з іншого боку, ми не могли знати, чи ти залишишся на тому самому ментальному рівні. Ти міг скотитися на ще примітивніший рівень функціонування.

Він дав мені відчути найгірше – знімаючи тягар зі свого розуму.

– Я повинен знати про все, – сказав я. – Поки я ще спроможний чимось собі зарадити. Які плани ви мали щодо мене?

Він стенув плечима.

– Фонд домовився, що тебе віддадуть до притулку Воррена.

– Що за чортівня!

– Частиною домовленості з твоєю сестрою було, що всі витрати на оплату твого перебування в притулку візьме на себе фонд, і ти одержуватимеш регулярну місячну платню на свої особисті потреби до кінця твого життя.

– Але чому я мав піти туди? Я завжди був спроможний вижити самостійно, навіть після того як вони намагалися віддати мене до притулку після смерті мого дядька Германа. Доннер зміг забрати мене звідти й прилаштувати жити самостійно. Чому я мусив повернутися назад?

– Якби ти зміг самостійно дати собі раду, ти не залишився б у притулку Воррена. Навіть людям із більш серйозними відхиленнями дозволяють самим давати собі раду. Але ми

повинні були забезпечити тобі можливість нормального існування – про всяк випадок.

Він мав рацію. У мене не було причин на щось нарікати, вони подумали про все.

Притулок Воррена був логічним місцем для мого перебування, таким собі холодильником, у якому я міг зберігатися до кінця своїх днів.

– Це принаймні не спалювач, – сказав я.

– Що?

– Ет, пусте. Такий собі жарт. – Потім мені спала одна думка. – Скажіть мені, притулок Воррена можна навідати, тобто побувати в цьому місці й оглянути його як гість?

– Так, я думаю, люди приходять туди весь час – такі собі екскурсії для розваги публіки. Але навіщо це тобі?

– Бо мені хочеться побачити те місце. Я повинен знати, що́ зі мною може статися, поки я ще спроможний цьому зарадити. Будь ласка, влаштуйте для мене таку екскурсію – і якнайшвидше.

Я бачив, що йому не до вподоби мій намір навідати притулок Воррена. Так ніби я хотів замовити собі труну, щоб відпочити в ній перед смертю. Але я не можу його звинувачувати, бо він не розуміє, що з'ясування, хто ж я реально такий, – суть усього мого існування – включає в себе також знання можливостей мого майбутнього, а не лише знання мого минулого, тобто я повинен знати, де я буду, а не тільки, де я був. Хоч ми й знаємо, що в кінці нашого лабіринту

нас чекає смерть (і це щось таке, про що я не завжди знав, – не так давно підліток у мені думав, що смерть приходить тільки до інших людей), я тепер знаю, що дорога, яку я обрав у цьому лабіринті, робить мене тим, ким я є. Я не лише річ, а й спосіб буття, – один із багатьох способів, – і знання того, якими дорогами я пройшов і які мені залишаються, допоможе мені зрозуміти, у кого я можу перетворитися.

Увечері й протягом кількох наступних днів я занурився у тексти з психології: клінічної психології, психології особистості, психометрики, навчальної й експериментальної психології, психології тварин, фізіологічної психології, біхейвіоризму, гештальт-психології, психології аналітичної, функціональної, динамічної, психології організму й у решту античних і сучасних фракцій, шкіл і систем думки. Мене вельми розчарував той факт, що так багато ідей, на яких психологи будують свої теорії про людський розум, пам'ять і навчання, належать до чогось бажаного, а не реального.

Фей хотіла відвідати лабораторію, але я сказав ні. Мені тепер лише бракує, щоб Аліса й Фей зустрілися. У мене досить проблем і без цього.

Звіт 16, 14 липня

Це був поганий день для подорожі до притулку Воррена – сірий і дощовий – і, можливо, цим пояснюється депресія, яка опановує мене, коли я думаю про ту подорож. Хоч, може, я обманюю себе, й мене турбувала думка про те, що я можу туди потрапити. Я позичив машину в Берта. Аліса хотіла поїхати зі мною, але я мусив сам побачити той заклад. Щодо Фей, то я не сказав їй, куди маю намір поїхати. Мені знадобилося півтори години, щоб доїхати до фермерської спільноти Воррен, Лонг Айленд, і я легко знайшов потрібне мені місце: широкий сірий маєток відкривався брамою на двох бетонних стовпах, куди

вела вузька дорога, над якою нависала добре відполірована мідна дошка з написом "Притулок" і "Тренувальна школа Воррена".

Знак обіч дороги обмежував швидкість пересування п'ятнадцятьма милями на годину, і я повільно повів машину повз будівлі, шукаючи адміністративні контори.

Трактор перетинав луг у моєму напрямку, й на додачу до чоловіка за кермом двоє інших примостилися позаду. Я висунув голову у віконечко машини й голосно запитав:

– Ви не скажете мені, де я можу знайти офіс містера Вінслоу?

Водій зупинив трактор і показав рукою ліворуч і вперед.

– Головний шпиталь. Поверніть ліворуч і дивіться праворуч.

Я не міг не помітити молодика, що дивився на мене пильним поглядом, примостившись на задній частині трактора й тримаючись там за ручку. Він був неголений, і на його обличчі відбився слід пустої усмішки. На голові в нього був матроський капелюх, із по-дитячому опущеними на очі крисами, хоч сонця й не було. Я зловив його погляд на одну мить – вираз його очей був запитливим, – але я мусив відразу відвернутися. Коли трактор знову рушив, я побачив у віконці заднього виду, що він із цікавістю дивиться на мене. Його погляд трохи зіпсував мені настрій… бо нагадав мені про Чарлі.

Я був здивований, побачивши, що головний психолог такий молодий, високий і тендітний чоловік зі стомленим виразом. Але його уважні сині очі виражали силу, попри юний вигляд.

Він повіз мене по своїй території у власній машині, показавши залу відпочинку, лікарню, школу, адміністративні офіси й кілька двоповерхових будинків із червоної цегли, які він назвав котеджами, де жили пацієнти.

– Я не помітив паркану навколо притулку Воррена, – сказав я.

– Його тут немає, а є лише ворота на вході й живоплоти для захисту від цікавості роззявляк.

– Але як ви… тоді… утримуєте їх… щоб вони не розбігалися… не втікали звідси?

Він стенув плечима й усміхнувся.

– Ми справді не можемо утримувати їх тут. Деякі втікають звідси, але більшість повертаються.

– А ви їх не розшукуєте?

Він подивився на мене так, ніби намагався зрозуміти, що було за моїм запитанням.

– Ні. Якщо вони потрапляють у халепу, ми незабаром довідуємося про це від жителів міста або поліція приводить їх сюди.

– А якщо ні?

– Якщо ми нічого про них не чуємо й вони сюди не повертаються, ми припускаємо, що вони задовільно прилаштувалися жити на волі. Ви повинні зрозуміти, містере

Гордон, що тут у нас не тюрма. Держава вимагає, щоб ми вдавалися до всіх розумних зусиль, аби повернути наших пацієнтів, але ми не досить устатковані й не спроможні весь час тримати чотири тисячі людей під своїм наглядом. Ідуть від нас переважно пацієнти з легкими захворюваннями – але останнім часом таких нам доставляють дедалі менше й менше. Тепер ми маємо більшість пацієнтів з ушкодженим мозком, які вимагають постійного нагляду, але дебіли з відносно легкими захворюваннями мають більше можливостей вільного пересування, й після тижня або десь так життя на волі більшість повертаються сюди, коли переконуються в тому, що поза межами нашого закладу задовільного життя для них немає. Світ їх не хоче, й вони незабаром про це дізнаються.

Ми вийшли з автомобіля й підійшли до одного з котеджів. Усередині будинку стіни були викладені з білого кахлю, й там панував запах дезінфекції. Вестибюль на першому поверсі відчинявся до рекреаційної кімнати, де сиділи близько сімдесяти п'яти хлопців, чекаючи, коли пролунає дзвоник на ланч. Мій погляд відразу привабив один із більших хлопців, який сидів на стільці в кутку, тримаючи на руках іншого хлопця – років чотирнадцяти-п'ятнадцяти – і гойдаючи його, як дитину. Вони всі обернулися до нас, коли ми увійшли, а деякі з найсміливіших підійшли ближче й витріщилися на мене.

– Не звертайте на них увагу, – сказав директор закладу, побачивши вираз мого обличчя. – Вони не зроблять вам боляче.

До нас підійшла завідувачка відділенням, кремезна й гарна жінка із закасаними рукавами сорочки й джинсовим фартухом поверх накрохмаленої білої спідниці. На поясі в неї висіла в'язка ключів, які дзвеніли, коли вона йшла, й, лише коли вона обернулася, я побачив, що ліва сторона її обличчя була вкрита широкою родимкою винного кольору.

– Я не чекала сьогодні гостей, Рею, – сказала вона. – Ти зазвичай приводиш їх по четвергах.

– Це містер Гордон, Тельмо, з університету Бекмана. Він хоче лише подивитися на наш заклад і зрозуміти, як ми тут працюємо. Я знав, що для тебе в цьому не буде різниці, Тельмо. Будь-який день для тебе добрий.

– Атож, – засміялася вона. – Але в середу ми змінюємо матраци. Тому в четвер тут пахне набагато приємніше.

Я помітив, що вона намагалася триматися ліворуч від мене, щоб приховати родиму пляму на обличчі. Вона повела мене до спалень, до пральні, до кімнат, де складали харчові продукти, до великої їдальні, де хлопці тепер сиділи й чекали, коли принесуть їжу з центрального комісаріату. Вона всміхалася, коли говорила, і вираз її обличчя та волосся, складене вузлом на вершині голови, робили її схожою на танцівницю Лотрека, але вона жодного разу не подивилася прямо на мене. Я спробував собі уявити, що живу тут, і вона весь час дивиться поверх моєї голови.

– Їм добре живеться в цьому котеджі, – сказала вона. – Але ж ви розумієте, триста хлопців – по сімдесят п'ять у кожному відділенні – і лише п'ятеро нас, що дивляться за ними. Не так легко тримати їх під контролем. Але тут набагато краще, ніж у брудних котеджах. Там ніхто не хоче працювати довго. З немовлятами терпіти легше, та коли тобі доводиться доглядати дорослих, які не вміють дотримуватися чистоти, ти навряд чи витримаєш довго.

– Ви здаєтеся мені дуже милою жінкою, – сказав я. – Хлопцям пощастило, що за ними наглядаєте ви.

Вона щиро засміялася, все ще дивлячись прямо перед собою і показавши білі зуби.

– Я не краща й не гірша за інших. Я дуже люблю своїх хлопців. Робота моя нелегка, але ти почуваєш себе винагородженою, коли думаєш про те, як вони потребують тебе. – Усмішка покинула її на мить. – Нормальні діти виростають надто швидко, перестають потребувати тебе… починають жити власним життям… забувають, хто їх любив і піклувався про них. Але цим дітям потрібно все, що ти їм можеш дати, – усе твоє життя. – Вона знову засміялася, спантеличена своєю серйозністю. – Тут важко працювати, але ця робота дає мені справжнє задоволення.

Коли ми спустилися сходами, де чекав нас Вінслоу, пролунав обідній дзвін, і хлопці посунули до їдальні. Я звернув увагу на те, що великий хлопець, який тримав меншого на колінах, тепер вів його до столу, тримаючи за руку.

– Дивовижно, – сказав я, кивнувши в їхньому напрямку.

Вінслоу теж кивнув головою.

– Великого звуть Джеррі, а меншого – Дасті. Таке ми спостерігаємо тут часто. Коли вони не бачать когось іншого, хто приділяв би їм увагу, то іноді вони шукають людського контакту й людського співчуття у власному середовищі.

Коли ми проминали ще один із котеджів, ідучи до школи, я почув крик, супроводжуваний виттям і підхоплений двома або трьома голосами. Вікна в тому коледжі були забрані ґратами.

Вінслоу вперше здався дещо спантеличеним того ранку.

– Це коледж спеціальної безпеки, – пояснив він. – Емоційно стурбовані люди з вадами загального розвитку. Коли їм випадає нагода, вони можуть покалічити себе або інших. Ми оселяємо їх у коледжі К. Він постійно замкнений.

– Емоційно стурбовані пацієнти тут? Хіба їм місце не в психіатричній лікарні?

– Звичайно, – сказав він, – але цю хворобу не так легко проконтролювати. Деякі з емоційно стурбованих пацієнтів не зриваються доти, доки певний час не побудуть тут. Інших надсилає сюди суд, і ми не можемо не прийняти їх, навіть якщо для них тут немає місця. Реальна проблема полягає в тому, що місця немає ніде ні для кого. Чи вам відомо, скільки людей стоять у черзі до нас? Тисяча чотириста. А ми зможемо на кінець року прийняти лише двадцять п'ять або тридцять.

– А де ці тисяча чотириста перебувають тепер?

– Удома. Поза межами спеціальних закладів, чекаючи, поки для них з'явиться місце тут або в іншій інституції. Ви ж розумієте, наша проблема відсутності місця не має нічого спільного з перевантаженням лікарень. Наші пацієнти зазвичай приходять сюди, щоб прожити тут до кінця свого життя.

Поки ми йшли до нового будинку школи – одноповерхової структури зі скла й бетону з великими світлими вікнами, – я спробував уявити собі, як ходитиму цими коридорами як пацієнт. Я уявив, як стою в черзі чоловіків і хлопців, щоб потрапити до класної кімнати. А може, я стану одним із тих, хто штовхатиме іншого хлопця у кріслі на коліщатах, або вестиме когось іншого за руку, або триматиме малого хлопця на руках.

У класній кімнаті, де обробляли дерево, група старших хлопців виготовляли лави під наглядом учителя. Вони з'юрмилися навколо нас, із цікавістю роздивляючись мене. Учитель поклав пилку й підійшов до нас.

– Це містер Гордон з університету Бекмана, – сказав Вінслоу. – Хоче подивитися на деяких наших пацієнтів. Думає, чи не купити йому цей заклад.

Учитель засміявся й показав рукою на своїх учнів.

– Я-якщо в-ін к-купить ц-цей з-заклад, т-то м-муситиме к-купити й н-нас. І й-йому д-доведеться дістати н-нам б-більше д-дерева д-для роботи.

Коли він став показувати мені майстерню, я звернув увагу на те, як дивно поводилися хлопці. Вони ретельно робили свою роботу, шліфуючи або покриваючи лаком щойно виготовлені лави, але не розмовляли.

– Це м-мої мовчазні х-лопці, – пояснив мені вчитель, угадавши не-поставлене запитання. – Г-глухон-німі.

– Ми маємо тут сто шість таких хлопців, – пояснив Вінслоу, – для вивчення, спонсорованого федеральним урядом.

Неймовірно! Наскільки менше вони мають, ніж інші людські створіння. Розумово недорозвинені, глухі, німі – а з яким ентузіазмом вони шліфують лави!

Один із хлопців, який затискав шматок дерева в лещатах, покинув свою роботу, поплескав Вінслоу по руці й показав у куток, де сушилися на полицях закінчені вироби. Хлопець показав на підставку для лампи, що стояла на другій полиці, а

потім – на себе. Це була невміла робота, підставка хиталася, лак по ній розповзався грубими плямами. Вінслоу та вчитель стали з ентузіазмом її хвалити, а хлопець гордо всміхався й подивився на мене, певно, чекаючи, що і я його похвалю.

– Атож, – кивнув я головою, підбираючи найпереконливіші слова. – Дуже добре… дуже гарно, просто чудово.

Я так сказав, бо він цього потребував, але я нічого не відчував. Хлопець усміхнувся мені й, коли ми обернулися, щоб вийти з кімнати, підійшов і доторкнувся до моєї руки, ніби сказавши в такий спосіб "до побачення". Я неймовірно розчулився, й мені довелося докласти чималих зусиль, щоб стримати свої емоції, поки ми вийшли в коридор.

Директрисою школи була низенька, повна, материнського вигляду леді, яка посадила мене перед акуратно намальованою схемою, на якій були зображені різні типи пацієнтів, коефіцієнт здібностей, приписуваний кожній категорії, та предмети, які вони вивчали.

– Звичайно, – сказала вона, – ми більше не маємо учнів із високими коефіцієнтами. Ті, хто має коефіцієнти від шістдесяти до сімдесяти, тепер, як правило, навчаються в міських школах, щоправда, в спеціалізованих класах, суспільство створює також для них усілякі вигоди. Більшість із них мають змогу жити в родинах, які беруть їх на виховання, пансіонах і виконувати просту роботу на фермах або на фабриках і в пральнях…

– Або в пекарнях, – додав я.

Вона спохмурніла.

– Атож, я думаю, вони спроможні виконувати таку роботу. Тепер ми також класифікуємо наших дітей (ми називаємо їх дітьми незалежно від віку, всі вони тут діти), ми класифікуємо їх також як охайних і неохайних. Керувати котеджами, в яких вони мешкають, набагато легше, якщо в кожному з них вони перебувають на одному рівні охайності. Деякі з неохайних мають серйозні ушкодження мозку, лежать у спеціальних ліжках і так лежатимуть до кінця своїх днів.

– Або доти, доки наука знайде спосіб допомогти їм.

– О, – усміхнулася вона, уважно подивившись на мене. – Боюся, їм уже ніщо не допоможе.

– Немає таких людей, яким ніщо не допоможе.

Вона подивилася на мене якимсь непевним поглядом.

– Так, так, ви, звичайно, маєте рацію. Ми повинні зберігати надію.

Я її нервував. Усміхнувся сам до себе на думку, що́ буде, якщо мене раптом доставлять сюди як одного з її дітей. Буду я охайним чи неохайним?

Повернувшись до кабінету Вінслоу, ми випили кави й поговорили про його роботу.

– Це добре місце, – сказав він. – Ми не маємо психіатрів у своєму штаті – лише консультанта, який приходить сюди один раз на два тижні. Але нам цього вистачає. Кожен із наших психологів відданий своїй праці. Я міг би найняти психіатра, але за ту платню, яку мусив би йому давати, можна взяти на

службу двох психологів – людей, які не бояться віддавати частину себе цим людям.

– Що ви розумієте під "частиною себе"?

Він дивився на мене якусь мить, а потім, попри втому, його голос прозвучав гнівно:

– Існує багато людей, які жертвують гроші або матеріали, але дуже мало готових віддати свій час і свою любов. Саме це я хотів сказати.

Його голос став хрипким, і він показав на порожню пляшечку для дитини, що стояла на полиці через кімнату.

– Ви бачите цю пляшечку?

Я сказав йому, що вона привернула мою увагу, коли ми увійшли з ним до кабінету.

– Так от, чи багато людей із тих, кого ви знаєте, готові взяти на руки дорослого чоловіка й годувати його з такої пляшечки, ризикуючи, що ваш пацієнт обробить вас із голови до ніг. Вас це дивує? Ви не можете цього зрозуміти, сидячи у своїй дослідницькій башті зі слонової кості? Що ви знаєте про те, як людину виключають із будь-якого людського досвіду, як це робили з нашими пацієнтами?

Я не міг утриматися від усмішки, яку мій співрозмовник вочевидь зрозумів хибно, бо підвівся на ноги й різко закінчив нашу розмову. Якщо одного дня мені доведеться повернутися сюди й він довідається мою історію, я переконаний, він мене зрозуміє. Він належить до таких людей, які на це здатні.

Повертаючись із Воррена, я не знав, щó мені думати. Мене гнітило відчуття холодної безнадії, тієї самої холодної сірості, яка оточувала мене. Я не чув розмов про реабілітацію, про лікування, про те, що одного дня цих людей можна буде повернути у світ. Ніхто не говорив про надію. Я мав таке відчуття, ніби ті люди мали справу з живими мерцями або навіть гірше, – з людьми, які ніколи не були живими й наділеними знанням. Із душами, що зів'яли на самому початку й були приречені тупо дивитися на час і простір кожного дня. Я пригадував матір закладу з її обличчям, напівзатуленим червоною плямою, добру директрису, психолога з молодим стомленим обличчям, і мені хотілося б знати, як вони знайшли свою дорогу сюди, щоб працювати тут і присвятити себе цим мовчазним людям. Як ото хлопець, що тримав обіймах меншого хлопця, кожен знаходив себе в тому, що віддавав частину себе тим, хто мав чогось менше, ніж він.

А як із тим, чого вони мені не показали?

Мене можуть незабаром доставити до Воррена, і я проведу решту свого життя з ними… чекаючи.

15 липня

Я щораз відкладаю візит до своєї матері. Я хочу з нею побачитися й не хочу. Принаймні раніше, аніж знатиму точно, що зі мною буде, така зустріч не має сенсу.

Елджернон більше не хоче бігати в лабіринті. Схоже, він утратив будь-яку мотивацію. Я прийшов подивитись на нього, й цього разу Штраус теж був там. І він, і Немур здавалися стурбованими, дивлячись, як Берт годує його силоміць. Було дивно бачити, що цей маленький білий клубочок прив'язаний

до столу, й Берт пропихає йому їжу в горло за допомогою піпетки.

Якщо так триватиме далі, то їм доведеться годувати його ін'єкціями. Дивлячись, як Елджернон пручається, намагаючись визволитися зі своїх тонких стрічок цього полудня, я відчув їх на власних руках і ногах. Я почав задихатися й мусив вибігти з лабораторії на свіже повітря. Я доклав усіх зусиль, щоб перестати ототожнювати себе з ним. Я пішов до бару Мюррея й трохи там випив. Потім зателефонував Фей, і ми з нею обійшли кілька шинків. Фей роздратована тим, що я перестав ходити з нею на танці, й учора ввечері вона розгнівалася на мене й пішла з дому сама. Вона не має найменшого уявлення про мою роботу й зовсім не цікавиться нею, а коли я намагаюся розповісти їй про те, що я роблю, не приховує нудьги. Вона не хоче нічого слухати, і я не можу її звинувачувати. Вона зацікавлена лише в трьох речах, наскільки я бачу: в танцях, живописі та сексі. І єдине, що нас об'єднує, – це секс. Я роблю дурницю, намагаючись зацікавити її своєю працею. Тому вона ходить на танці без мене. Вона розповіла мені, як уночі їй наснився сон, що вона увійшла до мого помешкання й підпалила всі мої книжки та записи, а тоді ми пішли в танець навколо вогню. Я мушу пильнувати за нею. Вона починає претендувати на мої речі. Сьогодні ввечері я звернув увагу на те, що моє помешкання починає бути схожим на її оселю – у ньому став панувати такий самий безлад. Мені треба менше пити.

16 липня

Учора ввечері Аліса й Фей зустрілися. Я стривожено думав про те, що станеться, якщо вони натраплять одна на одну. Аліса прийшла побачитися зі мною, після того як довідалася від Берта, що діється з Елджерноном. Вона здогадується, що́ це може означати, й відчуває себе відповідальною за те, що

переконала мене взяти участь у цій справі. Ми приготували каву й розмовляли до пізнього вечора. Я знав, що Фей пішла танцювати до бальної зали "Зоряний пил", тож не чекав, що вона повернеться додому так рано. Але десь за чверть до другої ранку ми були здивовані несподіваною появою Фей на пожежній драбині. Вона постукала, штовхнула напіввідчинене вікно й увійшла, вальсуючи до моєї кімнати з пляшкою в руці.

– Влаштуймо вечірку, – сказала вона. – Я прийшла з власною випивкою.

Я розповів їй про Алісу, що працювала над проектом в університеті, а Аліса знала про Фей раніше – тож вони не здивувалися, що зустрілися. Уже після того як вони протягом кількох секунд оцінювали одна одну, заговорили про мистецтво, про мене й перестали помічати мою присутність. Вони сподобалися одна одній.

– Піду принесу кави, – сказав я й пішов до кухні, залишивши їх наодинці.

Коли я повернувся, Фей скинула черевики й сиділа на підлозі, цмулячи з пляшки джин. Вона переконувала Алісу, що, на її погляд, немає нічого кориснішого для людського тіла, як сонячна засмага, і що колонії нудистів були відповіддю на моральні проблеми світу.

Аліса істерично засміялася, коли Фей запропонувала, щоб усі ми приєдналися до колонії нудистів, потім нахилилася й узяла чарку з джином, який Фей налила для неї.

Ми сиділи й розмовляли до світанку, і я наполіг, щоб провести Алісу додому. Коли вона запротестувала, що в цьому нема необхідності, Фей сказала, що треба бути дурепою, аби

вийти самій у місто в цю пору. Тому я вийшов на вулицю й викликав таксі.

– Щось у ній є, – сказала Аліса, коли ми їхали до неї. – Не знаю, що саме: її відвертість, довірливість, відсутність егоїзму.

Я погодився.

– І вона тебе любить, – сказала Аліса.

– Ні. Вона любить кожного, – заперечив я. – Я лише її сусід через залу.

– Ти з нею кохаєшся?

Я похитав головою.

– Ти єдина жінка, яку я будь-коли кохав.

– Не кажи це.

– У такому разі ти забороняєш мені говорити про те, що для мене найцікавіше.

– Мене турбує лише одна річ, Чарлі. Ти багато п'єш. Я чула про твої похмілля.

– Скажи Бертові, нехай він обмежить свої зауваження й розповіді експериментальними даними. Я не хочу, щоб він налаштовував тебе проти мене. Я знаю, скільки мені можна випити.

– Я вже про це чула.

– Але ніколи від мене.

– Це єдине, що я маю проти неї, – сказала вона. – Вона примушує тебе пити, й вона заважає тобі працювати.

– Тут я також знаю міру.

– Ця робота стала тепер дуже важливою, Чарлі. Вона важлива не тільки для світу й мільйонів невідомих тобі людей, але й для самого тебе. Чарлі, ти повинен розв'язати цю проблему також для себе. Не дозволяй нікому зв'язувати собі руки.

– Ось і вийшла правда на поверхню, – насмішкувато сказав я. – Ти хочеш, щоб я менше зустрічався з нею.

– Я цього не казала.

– Ти це мала на увазі. Якщо вона заважає моїй роботі, ми обоє знаємо, що я повинен викинути її зі свого життя.

– Ні, я не думаю, що ти повинен викинути її зі свого життя. Вона підходить тобі. Ти потребуєш жінку, яка бачила світ, як вона його бачила.

– Ти підходиш мені.

Вона відвернула обличчя.

– Але не так, як вона. – Вона знову подивилася на мене. – Я прийшла сюди сьогодні ввечері, готова зненавидіти її. Я хотіла побачити її як підлу, дурну хвойду, з якою ти зв'язався, і мала великі плани, щоб стати між вами і врятувати тебе від неї

всупереч твоєму бажанню. Але тепер, зустрівшись із нею, зрозуміла, що не маю права судити її поведінку. Я думаю, вона підходить тобі. Це збило мене з пантелику. Мені вона подобається, хоч я й не схвалюю її поведінку. Але попри це, якщо ти мусиш із нею пити і гаяти весь свій час у нічних клубах та дансингах-кабаре, вона стоїть на твоєму шляху. І це та проблема, яку можеш розв'язати тільки ти.

– Одна з багатьох? – засміявся я.

– Вона справді тебе непокоїть. Ти глибоко загруз у ній, я бачу.

– Не так уже й глибоко.

– Ти їй розповів про себе?

– Ні.

Я помітив, що вона відчула полегкість. Зберігши свою таємницю, я не цілком піддався під вплив Фей. Ми обоє знали, що, хоч би якою чудовою була Фей, вона мене ніколи не зрозуміла б.

– Я потребував її, – сказав я, – і в якийсь спосіб і вона потребувала мене, а що ми живемо зовсім поруч, то нам зручно зустрічатися, ото й усе. Але я не назвав би це коханням – це зовсім не те, що існує між нами двома.

Вона подивилася вниз на свої руки і спохмурніла.

– Я не певна, що знаю, чи між нами існує щось.

– Між нами існує щось таке глибоке й значуще, що Чарлі, який живе в мені, щоразу відчуває жах, коли для мене виникає бодай якийсь шанс покохатися з тобою.

– А з нею?

Я стенув плечима.

– Саме тому я й знаю, що наші стосунки не мають для неї ваги. Вони не примушують Чарлі панікувати.

– Чудово! – засміялася вона. – Й іронічно водночас. Коли ти говориш про нього так, я ненавиджу його за те, що він стоїть між нами. Ти думаєш, він коли-небудь дозволить нам, дозволить тобі… дозволить нам…

– Не знаю. Сподіваюся, що так.

Я розлучився з нею біля дверей її квартири. Ми потиснули одне одному руки, й, на мій подив, це було значно інтимніше, ніж якби ми обнялися.

Я повернувся додому й покохався з Фей, але думав про Алісу.

27 липня

Працюю від світанку до вечора. Попри протести Фей, я поставив собі ліжко в лабораторії. Вона стала надто багато вимагати від мене й надто перешкоджати моїй праці. Думаю, вона змогла б витерпіти іншу жінку, але не цілковиту відданість чомусь такому, чого не розуміла. Я знав, що в нас дійде до цього, і зрештою втратив із нею терпець. Я ревную до

кожної миті, яка відриває мене від роботи, – мене дратує кожен, хто намагається викрасти мій час.

Хоч більшість свого письмового часу я витрачаю на нотатки, які тримаю в окремій папці, іноді також відчуваю гостру потребу записати свій настрій і свої думки, мабуть, просто за давньою звичкою.

Дослідження стану й діяльності розуму – фантастично цікава річ. У якомусь розумінні – це та проблема, з якою я мав справу протягом усього свого життя. Тут було місце для застосування всього знання, що я набув.

Час для мене набув тепер іншого виміру – я поринав у нього й тяжко працював, шукаючи відповідь. Світ навколо мене й моє минуле здавалися мені далекими й спотвореними, наче час і простір розтягувалися, закручувалися і втрачали форму. Єдиними реальними речами були клітки, миші й лабораторне обладнання тут, на четвертому поверсі головної будівлі.

Для мене не існує ні ночі, ні дня. Мені треба втиснути тривалість мого дослідження у кілька тижнів. Я знаю, що повинен відпочивати, але не можу, поки не довідаюся, що ж насправді діється.

Аліса дуже допомагає мені тепер. Вона приносить мені сендвічі й каву, але нічого не запитує й нічого не вимагає.

Про моє сприйняття: усе здається чітким і ясним, кожне відчуття підсилене й осяяне, червоні, жовті й сині кольори яскраво палахкотять. Спання тут має дивний ефект. Запахи лабораторних тварин, собак, мавп, мишей штовхають мене назад у спогади, й мені важко збагнути, чи я переживаю нове відчуття, чи пригадую минуле. Неможливо сказати, яку

пропорцію складає пам'ять і що існує тут і тепер, – отож утворюється дивне поєднання з пам'яті та реальності; минулого й теперішнього; реакції на стимули, відкладені в моїх мозкових центрах, і реакції на стимули в цій кімнаті. Так ніби речі, які я опанував, злилися в кришталевий універсум, який обертається переді мною, і я можу бачити його грані, віддзеркалені в ефектних вибухах світла…

Мавпа сидить у центрі клітки, дивлячись на мене сонними очима, потираючи собі щоки маленькими, зморщеними, як у старої людини, долонями… чі… чі… чііі, потім вистрибує з клітки вгору туди, де сидить інша мавпа, тупо дивлячись у простір.

Пісяючи на мене, випорожняючись, пускаючи гази, втупившись у мене пильним поглядом і сміючись… чііі… чііі… чііі…

Стрибаючи туди-сюди, стриб, скок, перша мавпа намагається схопити хвіст тієї мавпи, що сидить над нею, але та мавпа спокійно й неквапно махає ним, не даючи першій дотягтися до нього. Приємна мавпа… Гарна мавпа… з великими очима й довгим хвостом. Чи можу я дати їй горіх?.. Ні, кричить мені доглядач. Тут-таки висить табличка, що годувати мавп не можна. Це шимпанзе. Чи можу я погладити його? Ні. Я хочу погладити шимпанзе. Ну, гаразд, піду подивитися на слонів.

Зовні ходять юрми освітлених сонцем людей у весняному одязі.

Елджернон лежить на купі своїх нечистот, нерухомий, і його запах стає нестерпним. А що буде зі мною?

28 липня

Фей знайшла собі нового приятеля. Я повернувся додому учора ввечері, щоб побути з нею. Я спочатку увійшов до своєї кімнати, щоб узяти там пляшку, а тоді вийшов на пожежну драбину. Але, на щастя, я заглянув у вікно, перш ніж увійти крізь нього. Вони лежали вдвох на кушетці. Дивно, але я сприйняв це спокійно, відчувши майже полегкість.

Я повернувся до лабораторії, щоб попрацювати з Елджерноном. У нього бувають хвилини, коли він виходить зі своєї летаргії. Уряди-годи він долає свій лабіринт, однак коли він помиляється й опиняється у глухому куті, то реагує ґвалтовно. Коли я повернувся до лабораторії, я заглянув до його клітки. Він був жвавий і підбіг до мене, ніби знав, чого я прийшов. Він прагнув працювати й, коли я посадив його крізь опускні дверцята у дротяну плутанку лабіринту, швидко пробіг до кінцевого ящика, в якому одержував свою винагороду. Двічі він подолав лабіринт успішно. На третій раз пробіг половину, зупинився перед роздоріжжям, а тоді вигнувся й побіг у хибному напрямку. Я розумів, що́ станеться, й хотів засунути руку в лабіринт і дістати його, перш ніж він опиниться у глухому куті, але стримався і став спостерігати.

Коли він побачив, що біжить незнайомою стежкою, то став бігти повільніше і його дії стали непередбачуваними: старт, пауза, обкрутився, хотів бігти назад, потім знову побіг уперед, аж поки нарешті опинився в глухому куті, який спричинив йому легкий шок, повідомивши, що він припустився помилки. У цьому місці замість повернутися назад і знайти альтернативну дорогу, він почав робити кола, поскрипуючи, як грамофонна голка, коли вона дряпає платівку, перескакуючи з однієї борозенки на іншу. Він почав стрибати на стіни лабіринту, знову й знову, підстрибуючи й падаючи, і знову підстрибуючи. Двічі його кігтики застрявали у верхній плутанині дротів, і він

дико верещав, падаючи і вдаючись до нових безнадійних спроб. Потім перестав стрибати й згорнувся в маленький тугий клубочок. Коли я його підняв, він не спробував розгорнутися й залишився в цьому заціпенілому стані. Коли я рухав його голову або ноги, вони піддавалися мені, наче віск. Я поклав його назад у клітку й дивився на нього, поки він вийшов зі ступору й почав рухатися нормально.

Я не міг зрозуміти причину його регресії – чи це спеціальний випадок? Окрема реакція? Чи йдеться про загальний принцип неминучої невдачі, типової для всієї процедури? Я повинен з'ясувати, в чому річ.

Якщо я це з'ясую й додам бодай крихту інформації до того, що вже було відкрито про затримку розумового розвитку й можливість допомогти таким, як я, то буду задоволений. Хоч би що сталося зі мною, я прожив тисячу нормальних життів, допомігши тим, які ще й не народилися.

Цього досить.

31 липня

Я майже досяг мети. Я її відчуваю. Вони всі думають, що я вбиваю себе, працюючи в такому темпі, але вони не розуміють, що я тепер живу на вершині ясності й краси, про існування якої ніколи не знав. Кожна моя частина налаштована на працю. Я всмоктую її у свої пори протягом дня, а вночі – у ту мить, коли я готуюся провалитися в сон, – ідеї вибухають у моїй голові, немов феєрверки. Немає більшої радості, аніж вибух розв'язаної проблеми.

Неможливо собі уявити, аби щось могло забрати від мене цю кипучу енергію, бурхливу радість життя, яка все заповнює.

Враження таке, що все те знання, яке я накопичив у собі протягом останніх місяців, злилося докупи й підняло мене на вершину світла й розуміння. Краса, любов і правда об'єдналися в щось одне. Це радість. І тепер, коли я її знайшов, чи можу я її покинути? Життя й праця – найчудовіші речі, які може мати людина. Я закоханий у те, що роблю, бо відповідь на цю проблему перебуває в моєму розумі й скоро – дуже скоро – вона вибухне в моїй свідомості. Я хочу розв'язати цю проблему. Я благаю Бога, щоб Він допоміг мені здобути ту відповідь, яка мені потрібна, але якщо я її не здобуду, то погоджуся на яку завгодно відповідь і спробую бути вдячним за те, що маю.

Новий приятель Фей є вчителем танців у танцювальній залі "Зоряний пил". Я не можу звинувачувати її, позаяк у мене надто мало часу, щоби бути з нею.

11 серпня

Протягом останніх двох днів я зайшов у глухий кут. Нічого. Я десь зробив неправильний поворот, бо здобув відповіді на багато запитань, але не на те, яке для мене найважливіше: як регресія Елджернона впливає на головну гіпотезу експерименту?

На щастя, я знаю досить про процеси, які відбуваються в людському розумі, щоб надто не перейматися цією невдачею. Замість запанікувати й усе покинути (або, що навіть гірше, напружено шукати відповідей, які не приходять), я тимчасово відвернув свій розум від головної проблеми й дав їй спокій. Я дійшов так далеко, як міг, на рівні свідомості й перевів усі запитання на таємничий нижчий рівень. Це одна з непоясненних речей, як усе, чого я навчився, й увесь досвід, якого я набув, найдоцільніше застосувати до розв'язання моєї проблеми. Якщо я докладатиму надто багато зусиль, то це лише заморозить речі. Як багато великих проблем залишилися

нерозв'язаними тому, що люди не знали, як до них підступитися, й мали надто багато віри в творчий процес і в себе, щоб мобілізувати весь свій розум над їхнім розв'язанням?

Тож я вирішив учора пополудні тимчасово відкласти свою роботу вбік і піти на коктейль до місіс Немур. Вона давала його на честь двох чоловіків із управління Фонду Велберга, які сприяли тому, щоб її чоловік одержав грант. Я хотів прийти з Фей, але вона сказала, що має побачення і взагалі краще піде на танці.

Я пішов на цей вечір, маючи намір бути приємним і завести друзів. Але цими днями мені було дуже важко спілкуватися з людьми. Не знаю, чия то була провина, моя чи їхня, але будь-яка моя спроба з кимось поговорити зазвичай закінчувалася через хвилину або дві, й бар'єри, які мене оточували, ставали дедалі вищими. Може, вони мене бояться? Чи просто байдужі до мене, а я байдужий до них? Я трохи випив і став блукати великою залою. Люди сиділи й розмовляли невеличкими групами, приєднатися до яких я вважав неможливим для себе. Нарешті місіс Немур помітила мене й відрекомендувала Гайраму Гарві, одному з членів керівництва фонду. Місіс Немур – приваблива жінка, десь років сорока, з русявим волоссям, густим шаром макіяжу й довгими червоними нігтями. Вона взяла Гарві під руку.

– Як посувається ваше дослідження? – поцікавилася вона.

– Так добре, як можна було сподіватися. Зараз я намагаюся розв'язати дуже важку проблему.

Вона запалила сигарету й усміхнулася мені.

– Я знаю, що всі, хто бере участь у проекті, вдячні вам, що ви вирішили приєднатися до досліджень і допомогти. Але думаю, ви воліли б працювати над чимось своїм. Мабуть, це нудно, продовжувати роботу когось іншого, аніж робити щось задумане й створене вами.

Вона висловлювалася досить категорично. Вона не хотіла, аби Гайрам Гарві забув, що її чоловік претендує на кредит від фонду. Я не втримався від спокуси відповісти їй тим самим.

– Ніхто нічого не розпочинає нового, місіс Немур. Кожен будує свою спробу на помилках попередників. У науці немає нічого справді оригінального. Значення має тільки те, що ти додаєш до суми вже відомого знання.

– Звичайно, – сказала вона, звертаючись радше до свого літнього гостя, аніж до мене, – дуже шкода, що містера Гордона не було тут раніше, аби він допоміг розв'язати ці невеличкі проблеми. – Вона засміялася. – Але, пробачте, я забула, ви тоді були не в тій формі, щоб приєднатися до психологічного експерименту.

Гарві засміявся, а я визнав за ліпше промовчати. Берта Немур не мала наміру дозволити мені взяти останнє слово, і, якби ця розмова тривала, вона ні до чого доброго не призвела б.

Я побачив, що доктор Штраус і Берт розмовляють з іншим чоловіком, який належав до керівників фонду – Джорджем Райнором. Штраус говорив:

– Проблема, містере Райнор, полягає в тому, щоб здобути достатні фонди для роботи над проектами, такими, як цей, що

не обіцяють негайного прибутку. Коли гроші призначають для конкретних практичних цілей, ми не можемо працювати.

Райнор похитав головою й помахав великою сигарою невеличкій групі, що зібралася навколо нього.

– Реальна проблема – переконати управління, що цей вид дослідження має практичну цінність.

Штраус похитав головою.

– Я намагався довести, що ці гроші мають бути призначені для дослідницької роботи. Ніхто наперед не знає, чи той або той проект дасть практичну користь. Результати часто бувають негативними. Ми довідуємося, що те або те не годиться, – і це не менш важливо, ніж позитивне відкриття, для людини, яка працює в тій сфері. Принаймні вона тепер знає, чого їй не робити.

Підійшовши до цієї групи, я побачив дружину Райнора, якій я був відрекомендований раніше. Це була гарна жінка років тридцяти з чорним волоссям. Вона дивилася на мене пильним поглядом чи, радше, поверх моєї голови, ніби сподівалася, що на ній щось виросте. Я відповів їй не менш пильним поглядом, і вона збентежилася й обернулася до доктора Штрауса.

– Але як щодо нинішнього проекту? Чи сподіваєтеся ви застосувати винайдену техніку до інших людей, затриманих у своєму розвитку? Чи зможе світ застосовувати результати ваших досліджень?

Штраус стенув плечима й кивком показав на мене.

– Поки що рано про це говорити. Ваш чоловік допоміг нам залучити Чарлі до роботи над проектом, і дуже багато залежатиме від того, якими будуть його результати.

– Звичайно, – втрутився до розмови містер Райнор, – ми всі розуміємо необхідність здійснювати дослідження в таких сферах чистої науки, як ваші. Але ви тільки уявіть собі, якою високою стане думка про нас, якщо ми зможемо сприяти досягненню реального практичного методу досягнення перманентних результатів поза межами лабораторії. Це покаже світові, що ці дослідження принесуть велику реальну користь.

Я почав говорити, але Штраус, який, певно, відчув, щó я збираюся сказати, підвівся й поклав руку мені на плече.

– Усі ми в університеті Бекмана відчуваємо, що робота, яку здійснює Чарлі, має надзвичайно велике значення. Його завдання в тому, щоб знайти істину, хоч би якою вона була. Ми покладаємо великі надії на ваш фонд, що він допоможе нам догоджати публіці, виховувати суспільство.

Він усміхнувся подружжю Райнорів і відвів мене вбік від них.

– Я збирався сказати зовсім не те, – промовив я.

– Авжеж не те, – прошепотів він, тримаючи мене за лікоть. – Бо з блиску твоїх очей я зрозумів, що ти готовий рознести їх на шматки. А я не міг дозволити тобі це, чи не так?

– Мабуть, ні, – погодився я, перехиливши ще один мартіні.

– Хіба розумно з твого боку пити так багато?

– Ні, але я намагаюся розслабитися і, здається, прийшов не туди.

– Не переймайся, – сказав він. – І не переживай сьогодні вночі. Ці люди – не йолопи. Вони знають, як ми ставимося до них, і навіть якщо ти їх не потребуєш, то ми потребуємо.

Я віддав йому честь.

– Гаразд, але ліпше не підпускайте місіс Райнор надто близько до мене. Я лясну її по дупі, якщо вона знову вигинатиме її біля мене.

– Тс-с! – прошепотів він. – Вона тебе почує.

– Тс-с! – повторив я. – Пробачте. Я сяду тут, у кутку, й нікому не заважатиму.

Туман напливав на мене, але крізь нього я бачив, як люди витріщаються, дивлячись у мій бік. Здається, я мурмотів щось до себе надто чутно. Я не пам'ятаю, що казав. Трохи згодом я мав відчуття, що люди стали розходитися надто рано, але я не звертав на це уваги, аж поки Немур не підійшов і не став переді мною.

– Ким ти збіса себе уявляєш, що поводишся так по-хамському? Я ніколи не бачив такої брутальної поведінки у своєму житті.

Я спробував підвестися на ноги.

– Чому ви так кажете?

Штраус спробував утримати його, але він бризнув слиною й видихнув.

– Ти не тільки позбавлений вдячності, а й не розумієш своєї ситуації. Зрештою, ти заборгував цим людям, якщо не нам, – і багато в чому.

– Відколи це від морської свинки стали вимагати вдячності? – закричав я. – Я послужив вашим намірам, а тепер намагаюся виправити ваші помилки, тож чому я маю бути вдячний комусь?

Штраус розкрив рота, щоб зупинити мене, але Немур його урвав.

– Зачекай хвилину. Я хочу вислухати його. Гадаю, нам настав час порозумітися.

– Він надто багато випив, – сказала його дружина.

– Не так уже й багато, – пирхнув Немур. – Він говорить цілком ясно. Він багато чого натворив на шкоду мені. Він завдав великої шкоди – якщо й не зовсім знищив її – нашій праці, й тепер я хочу почути з його власного рота, як він виправдається переді мною.

– О, забудьте, – сказав я. – Ви аж ніяк не хочете почути правду.

– Ні, я хочу її почути, Чарлі. Принаймні твою версію правди. Я хочу знати, чи ти відчуваєш бодай найменшу вдячність за все те, що було зроблено для тебе: за здібності, які ти розвинув, за все те, чого ти навчився, за досвід, який ти набув. Чи, може, ти думаєш, тобі було краще раніше?

– У певному розумінні, так.

Така відповідь шокувала їх.

– Я багато чого навчився за останні кілька місяців, – сказав я. – І не тільки про Чарлі Гордона, а й про життя та людей, і я відкрив, що всім байдужісінько до Чарлі Гордона, незалежно від того, чи дебіл він, чи геній. Тож яка мені різниця, ким я є?

– Он як! – засміявся Немур. – Тобі стало жалко себе. А чого ти сподівався? Цей експеримент мав на меті розвинути твій розум, а не зробити тебе популярним. Ми не мали контролю над тим, що відбувалося з твоєю особистістю, й ти розвинувся з приємного недорозвиненого молодика в нахабного, егоцентричного, антисоціального виродка.

– Проблема, любий професоре, полягає в тому, що ви хотіли мати експонат, який можна було б зробити розумним, але тримати в клітці й показувати, коли вам захочеться здобути славу й похвалу. Вас не влаштовує, що я – особистість.

Він був сердитий, і я бачив, що він розривається між бажанням закінчити суперечку й ще раз спробувати здобути в ній перемогу.

– Ти несправедливий, як завжди. Ти знаєш, що ми завжди ставилися до тебе добре – робили для тебе все, що могли.

– Усе, крім того, щоб поставитися до мене як до людини. Ви знову й знову вихвалялися, що до експерименту я був нічим, і я знаю чому. Бо якщо я був нічим, тоді ви створили мене, а отже, маєте право бути моїм хазяїном і володарем. Вам неприємний той факт, що я не висловлюю вам свою вдячність десяток разів на день. Проте, вірте мені чи не вірте, але я вам вдячний.

Однак те, що ви для мене зробили, – хоч це й справжнє диво, – не дає вам права ставитися до мене як до експериментальної тварини. Я індивід, і Чарлі був індивідом ще до того, як він переступив поріг лабораторії. Ви здаєтеся шокованим! Атож, вам важко погодитися з тим, що я завжди був особистістю, – навіть раніше, – бо таке твердження підриває вашу переконаність у тому, що людина з коефіцієнтом інтелектуальності меншим за 100 не заслуговує уваги. Професоре Немур, я думаю, що, коли ви дивитеся на мене, совість турбує вас.

– Я почув досить, – пирхнув він. – Ти п'яний.

– Зовсім ні, – запевнив я його. – Бо якби я був п'яний, ви побачили б перед собою зовсім іншого Чарлі Гордона, аніж того, що звикли бачити. Атож, другий Чарлі, який ходив у темряві, досі перебуває тут із нами. У мені.

– Він схибнувся, – сказала місіс Немур. – Він говорить так, ніби існують два Чарлі Гордони. Ви пильніше наглядайте за ним, докторе.

Доктор Штраус похитав головою.

– Ні. Я знаю, що́ він має на увазі. Це сталося з ним недавно на сесіях терапії. Дивне роздвоєння трапилось близько місяця тому. Він кілька разів бачив себе таким, яким був до експерименту, – як окремого й відмінного індивіда, що досі функціонує в його свідомості, – так ніби колишній Чарлі намагається здобути контроль над його тілом…

– Ні! Я ніколи так не говорив! Він не намагається здобути контроль. Чарлі перебуває тут, це правда, але він не змагається зі мною. Він просто чекає. Він ніколи не намагався

здолати мене або перешкодити мені щось робити. – Потім, згадавши про Алісу, я трохи уточнив свою думку. – Майже ніколи. Смиренний, непомітний Чарлі, про якого ви всі щойно згадували, лише терпляче чекає. Зізнаюся, він багато в чому подобається мені, але смиренність і непримітність до таких рис не належать. Я зрозумів, наскільки мало вони допомагають людині існувати в цьому світі.

– Ти стаєш циніком, – сказав Немур. – Оце й усе, чого тебе навчила твоя пригода. Твій геній зруйнував твою віру у світ і в людей, які в цьому світі живуть.

– Не зовсім так, – лагідно відповів я. – Але я зрозумів, що сам по собі розум нічого, в біса, не означає. Тут, у вашому університеті, розум, освіта, знання стали великими ідолами. Але тепер я знаю, є одна річ, яку всі ви прогледіли. Розум та освіта, не поєднані з людською любов'ю, нічого не варті.

Я взяв собі ще одне мартіні з ближнього столу й продовжив свою проповідь.

– Зрозумійте мене правильно, – сказав я. – Розум – одне з найбільших людських обдарувань. Але дуже часто пошуки знання перешкоджають пошукам любові. Це ще одна істина, яку я відкрив для себе зовсім недавно. Я пропоную її вам як гіпотезу: розум без здатності віддавати й отримувати любов приводить до ментального й морального зриву, до неврозу й, можливо, навіть до психозу. А ще я скажу, що розум, який зосередився на собі як на центрі, що виключає людські взаємини, може привести тільки до насильства й болю. Коли я був недорозвинений, то мав багато друзів. Зараз я не маю жодного. О, я знайомий із багатьма людьми. Багатьма й багатьма. Але я не маю справжніх друзів. Таких, яких я мав у пекарні. Немає жодного друга у світі, який щось би означав для мене, і жодного, для якого щось означав би я. – Я відкрив,

що мої слова плутаються, а в голові відчув надзвичайну легкість. – Це неправильно, чи не так, – наполягав я. – Тобто що ви думаєте про це? Ви думаєте… це правильно?

Штраус підійшов і взяв мене за руку.

– Чарлі, може б, тобі краще трохи полежати. Ти забагато випив.

– Чому ви всі так на мене дивитеся? Що я сказав поганого? Я й справді сказав щось погане? Я не хотів сказати щось неправильне.

Я відчув, що слова загусли в моєму роті, наче мені в обличчя зробили укол новокаїну. Я був п'яний – цілком утратив над собою контроль. У ту мить, так ніби щось для мене миттєво переключилося, я побачив цю сцену з дверей їдальні, і я бачив також і себе, як другого Чарлі, – він стояв біля буфету, з келихом у руках, із широко розкритими й зляканими очима. "Я завжди намагаюся робити все правильно. Моя мати завжди навчала мене бути добрим до людей, бо вона сказала, що в такому разі ти ніколи не потрапиш у халепу й завжди матимеш багато друзів". Я бачив по тому, як він звивався й крутився, що йому треба було в туалет. О Боже, тільки не тут, не перед ними.

– Пробачте мені, – сказав він. – Мені треба….

Якось у цьому п'яному ступорі мені вдалося відвести його від них і спрямувати до туалетної. Він устиг зробити те, що мусив, і через кілька секунд я знову здобув контроль над своєю поведінкою. Я притулився щокою до стіни, а потім вимив обличчя холодною водою. Я ще хитався, але знав, що незабаром зі мною буде все гаразд.

Саме тоді я побачив, що Чарлі дивиться на мене з дзеркала за зливальницею. Не знаю, як я зрозумів, що то Чарлі, а не я. Тупий запитальний вираз на його обличчі. Широко розкриті й налякані очі. Здавалося, почувши одне слово від мене, він обернеться й побіжить у глиб дзеркального світу. Але він не побіг. Він лише дивився на мене, з розкритим ротом із відвислою щелепою.

– Привіт, – сказав я, – то ти нарешті прийшов подивитись мені у вічі?

Він трохи спохмурнів, ніби не зовсім мене зрозумів, ніби я хотів почути від нього пояснення, але не знав, як запитати його про це. Потім він не став про це думати й хитро посміхнувся з куточків рота.

– Стань переді мною! – крикнув я. – Я хворий і стомлений від твого шпигування за мною з дверей і темних закутнів, де я не можу приєднатися до тебе.

Він мовчки дивився на мене.

– Хто ти, Чарлі?

Нічого, крім усмішки.

Я кивнув головою, і він кивнув мені у відповідь.

– То чого ти хочеш? – запитав я.

Він стенув плечима.

– О, не мовчи, – сказав я. – Тобі чогось треба. Ти переслідував мене.

Я відчув себе самовпевненим, егоїстичним виродком. На відміну від Чарлі, я був не спроможний заводити друзів або думати про інших людей та їхні проблеми. Я був зацікавлений у собі й лише в собі. Протягом тривалої хвилини в тому дзеркалі я спостерігав себе очима Чарлі – дивився на себе й бачив, на кого я перетворився. І мені стало соромно.

За кілька годин я опинився перед своїм будинком і пробрався нагору сходами й через тьмяно освітлену залу. Проминаючи кімнату Фей, я побачив у ній світло й підійшов до її дверей. Та, коли я вже хотів постукати, почув її хихотіння і сміх чоловіка у відповідь.

Я запізнився.

Я тихо увійшов до свого помешкання й постояв там у темряві, не наважуючись ворухнутися, не наважуючись увімкнути світло. Лише стояв там і відчував вихор у своїх очах. Що зі мною сталося? Чому я такий самотній у світі?

4 година 30 хвилин ранку

Розв'язання прийшло до мене, коли я перебував уві сні. Осяяння! Усі деталі картини склалися докупи, і я побачив те, що мусив би побачити на самому початку. Пора закінчувати сон. Піду до лабораторії й перевірю знайдений результат на комп'ютері. В експерименті була помилка. І я її знайшов.

Що тепер буде зі мною?

26 серпня

ЛИСТ ДО ПРОФЕСОРА НЕМУРА (КОПІЯ)

Шановний професоре Немур!

В окремій папці я надсилаю вам копію свого звіту під назвою "Ефект Елджернона–Гордона: дослідження структури й функцій поліпшеного розуму", яку ви можете опублікувати, якщо визнаєте, що вона на це заслуговує.

Як вам відомо, я завершив свої експерименти. Я включаю у свій звіт усі мої формули, а також математичний аналіз даних – у додатку. Звичайно, всі ці дані треба ще перевірити.

Результати мого дослідження очевидні. Найсенсаційніші аспекти мого швидкого злету не можуть затьмарити факти. Техніка хірургічного втручання, опрацьована вами й доктором Штраусом, не може нині знайти застосування у практичній діяльності, спрямованій на поліпшення людського розуму.

Що стосується Елджернона: хоч він іще перебуває у своїй фізичній юності, він переживає розумовий регрес. Його моторна активність ушкоджена, функціонування залоз занепадає, прискорена втрата координації і сильні ознаки прогресивної амнезії.

Як показано в моєму звіті, ці та інші синдроми фізичної й ментальної руйнації можуть бути передбачені зі статистично значущими результатами через застосування моєї нової формули. Хоч хірургічні стимули, застосовані до нас обох, призвели до інтенсифікації та прискорення всіх ментальних процесів, вада, яку я маю сміливість назвати "ефектом Елджернона–Гордона", – це логічна закономірність такого прискореного розвитку розуму. Доведена тут гіпотеза може бути описана в таких простих термінах: ШТУЧНО РОЗВИНЕНИЙ

РОЗУМ РУЙНУЄТЬСЯ ПРОТЯГОМ ЧАСУ, ПРЯМО ПРОПОРЦІЙНОГО ТЕМПАМ ЙОГО ЗРОСТАННЯ.

Поки я буду спроможний писати, я й далі занотовуватиму свої думки та ідеї в цих звітах. Це буде моєю рідкісною втіхою, безперечно, потрібною для завершення цього дослідження. Проте, за всіма ознаками, моя ментальна руйнація відбуватиметься дуже швидко.

Я перевірив і переперевірив свої дані десятки разів у надії знайти помилку, але з жалем мушу констатувати, що результати не зміняться. Проте я радий, що маю можливість зробити свій внесок у знання про людський мозок і про закони, які керують намаганнями штучно підсилити людський розум.

Минулого вечора доктор Штраус сказав, що експериментальна невдача, спростування теорії є не менш важливим для розвитку знання, аніж успіх, досягнутий у процесі дослідження. Тепер я знаю, що так воно і є. Проте мені шкода, що мій внесок у це дослідження перетворює на попіл працю цих людей, а надто тих, що так багато зробили для мене.

Ваш Чарлз Гордон.

Копію звіту надсилаю докторові Штраусу й

Фонду Велберга.

1 вересня

Я не повинен панікувати, хоч скоро мусять з'явитися ознаки емоційної нестабільності та забудькуватості – перші симптоми мого занепаду. Чи помічу я, коли вони в мене

з'являться? Усе, що я можу робити тепер, це записувати дані про стан свого розуму так об'єктивно, наскільки це можливо, пам'ятаючи, що цей психологічний журнал буде першим із журналів такого роду, а може, й останнім.

Сьогодні вранці Немур доручив Бертові відвезти мій звіт і статистичні дані до університету Гелстона, аби кілька найвідоміших у цій галузі вчених перевірили мої результати й застосування моїх формул. Протягом усього минулого тижня Берт повторював мої експерименти й користувався моїми методологічними схемами. Я не маю підстав бути роздратованим такими заходами обережності. Зрештою, я, Чарлі, утворився зовсім недавно, і для Немура важко прийняти той факт, що моя праця може бути поза межами його розуміння. Він повірив у міф про свій високий авторитет, і для нього я людина стороння.

Мене вже не турбує, що́ він про це думає чи що думають інші. Я не маю часу. Роботу я зробив, дані готові, й залишається лише побачити, чи я акуратно накреслив криву, користуючись цифрами, які описували поведінку Елджернона і які передбачали, що́ діятиметься зі мною.

Аліса заплакала, коли я повідомив їй висновки, до яких дійшов. Потім вона вибігла. Я повинен переконати її, що вона не має підстав почуватися винною в усьому цьому.

2 вересня

Поки що нічого конкретного зі мною не відбувається. Я рухаюсь у тиші, насиченій чистим білим світлом. Усе навколо мене застигло в чеканні. Я мрію про те, щоб піднятися на вершину гори, дивлячись на навколишні рівнини, зелені й жовті, – а сонце буде в мене над головою, воно спресує мою

тінь у тугий клубок навколо моїх ніг. Коли сонце викотиться на післяполудневе небо, тінь розгорнеться й протягнеться до обрію далеко від мене, довга й тонка…

Мені знову хочеться сказати тут те, що я вже сказав професорові Штраусу. Нікого не слід звинувачувати в тому, що сталося. Експеримент був ретельно підготовлений, широко випробуваний на тваринах, підкріплений надійними статистичними даними. Коли вони вирішили використати мене як перший людський експонат, то мали всі підстави бути переконаними, що ніякої фізичної небезпеки не буде. Не було ніякого способу передбачити психологічні ями. Я не хочу, аби хтось страждав через те, щó відбувається зі мною. Єдиним питанням тепер залишається: скільки я ще протягну?

15 вересня

Немур сказав, що мої результати підтверджені. Це означає, що помилка є центральною і ставить під сумнів усю гіпотезу. Коли-небудь знайдуть спосіб подолати цю проблему, але цей час поки що не настав. Я рекомендував, щоб більше не робили експериментів на людях, доки всі сумніви не будуть прояснені додатковими дослідженнями на тваринах.

Моє відчуття полягає в тому, що найуспішнішою лінією досліджень буде вивчення дисбалансів ензимів. Як і в багатьох випадках, час буде ключовим фактором, швидкість відкриття нестачі й швидкість застосування гормональних замінників. Я хотів би допомогти в цій галузі досліджень і в пошуках радіоізотропів, що можуть бути використані в локальному кортиковому контролі, проте тепер я знаю, що часу на такі дослідження в мене не буде.

17 вересня

Я стаю неуважним. Кладу речі десь на своєму письмовому столі або в шухляди лабораторних столів і, коли не можу знайти їх, втрачаю терпець і кричу на кожного. Перші ознаки?

Елджернон помер два дні тому. Я знайшов його о пів на п'яту годину ранку, коли повернувся до лабораторії після нічного блукання біля води – він лежав на боці в кутку своєї клітки. Здавалося, він біжить уві сні.

Розтин показав, що мої передбачення були правильні. Супроти нормального мозку, мозок Елджернона важив менше, його звивини були згладженими, а розколини – глибшими й ширшими.

Страшно було подумати, що подібне відбувається й зі мною тепер. Приклад Елджернона надавав цьому процесу реальності. Уперше я відчув страх за своє майбутнє.

Я поклав тіло Елджернона в невеличкий металевий контейнер і забрав до себе додому. Я не хотів дозволити їм укинути його у спалювач. Мій вчинок був дурним і сентиментальним, але учора вночі я поховав його на задньому подвір'ї. Я заплакав, коли поклав букет диких квітів на його могилу.

21 вересня

Завтра я маю намір поїхати на Маркс стріт відвідати свою матір. Учора вночі я бачив сон, який подарував мені цілу послідовність спогадів, освітив велику ділянку минулого, й мені важливо швидко перенести їх на папір, перш ніж забуду, бо я забуваю тепер усе дуже швидко. Спогади були пов'язані з моєю матір'ю й тепер – більше, аніж будь-коли – я хочу

зрозуміти її, збагнути, якою вона була й чому вона поводилася так, як поводилася. Я не повинен ненавидіти її.

Я повинен порозумітися з нею, перш ніж втрачу здатність зрозуміти її об'єктивно й стану поводитися брутально або по-дурному.

27 вересня

Мені слід було б перенести все це на папір негайно, бо важливо зробити цей запис повним. Я поїхав побачитися з Розою три дні тому. Я знову примусив себе позичити в Берта автомобіль. Я відчував страх, а проте знав, що повинен поїхати.

Спочатку, коли я завернув у Маркс стріт, то подумав, що припустився помилки. Це була не та вулиця, яку я пам'ятав. Вона була неймовірно брудна. На ній я побачив багато порожніх місць, де будинки обвалилися або були знесені. На хіднику лежав викинутий кимось холодильник із відірваними дверцятами, а на узбіччі красувався старий матрац із дротяними нутрощами, які вивалилися з його черева. Вікна деяких будинків були забиті дошками, а деякі здавалися стуленими з усякої всячини халабудами, де навряд чи могли жити люди. Я поставив машину за квартал від того будинку, який я шукав, і пішов пішки.

Я не побачив дітей, які гралися б на Маркс-стріт, – вулиця була зовсім не схожа на ту, що збереглася в моїй пам'яті й на якій повсюди гралися діти, а Чарлі дивився на них крізь вікно (дивно, що більшість моїх спогадів про вулицю були обмежені рамкою вікна, крізь яке Чарлі спостерігав, як граються діти). Тепер я побачив лише старих людей, які стояли в затінку напіврозвалених ґанків.

Коли я підійшов до будинку, то пережив короткочасний шок. Моя мати стояла на верхній сходинці у старому коричневому светрі й мила вікна нижнього поверху іззовні, хоч було холодно й вітряно. Вона завжди працювала, аби показати сусідам, яка вона гарна дружина й мати.

Найважливішим завжди було те, що́ думають інші люди про неї чи про її родину. І вона докладала всіх зусиль, аби вони думали про неї добре. Мат знову й знову наполягав, що думка інших людей про тебе – не єдина річ у житті. Але Роза його не слухала. Норма повинна вдягатися гарно; у будинку мають бути гарні меблі; Чарлі не повинен виходити з дому – аби люди не думали, що в нас щось негаразд.

Біля хвіртки я зупинився подивитись, як вона випросталася, щоб відновити дихання. Побачивши її обличчя, я затремтів, бо то було те саме обличчя, яке я з такими труднощами намагався пригадати. Її волосся стало білим із прожилками кольору заліза, а тонкі щоки були змережані зморшками. Її лоб блищав від крапель поту, які виступили на ньому. Вона побачила мене й відвернула погляд.

Я хотів подивитись кудись убік, піти далі вулицею, але не міг – після того, як зайшов так далеко. Я міг також запитати в неї напрямок, прикинувшись, що заблукав у незнайомому кварталі. Мені було б досить того, що я побачив її. Але я тільки стояв там, чекаючи, що вона перша зробить якийсь рух. Та вона також тільки стояла й дивилася на мене.

– Вам чогось треба?

Її хрипкий голос був непомильним відлунням того, який лунав у коридорах моєї пам'яті.

Я розкрив рота, але з нього нічого не вилетіло. Мій рот працював, знаю, і я намагався заговорити до неї, щось їй сказати, бо в цю мить помітив вогник упізнання в її очах. Я не хотів, щоб вона побачила мене в такому вигляді, коли я стою навпроти неї, не спроможний нічого сказати, не спроможний допомогти їй упізнати мене. Але язик лежав у мене в роті, наче величезна перешкода, а рот був сухий.

Нарешті щось усе-таки вилетіло з нього. Не те, що́ я хотів сказати (я планував промовити щось заспокійливе й підбадьорливе, щоб узяти контроль над ситуацією й стерти минуле та біль кількома словами), але з мого зсудомленого горла я видобув лише:

– Ма…

З усім тим знанням, яке я зміг роздобути, – з усіма мовами, які я вивчив, – усе, що я зміг сказати цій жінці, яка стояла на ґанку й дивилася на мене, було: "Ма". Наче ягня з пересохлим ротом, яке шукає вим'я. Вона витерла собі лоб тильним боком долоні і спохмурніла, дивлячись на мене, так ніби не могла роздивитися мене ясно. Я ступив уперед від хвіртки до стежки й попрямував до ґанку. Вона відступила назад. Спочатку я не був певен, упізнала вона мене чи ні, але потім вона видихнула:

– Чарлі!..

Вона не зойкнула й не прошепотіла моє ім'я. Вона лише видихнула його, як робить той, хто прокидається від сну.

– Ма… – Я став підійматися сходами на ґанок. – Це я.

Моє наближення стало для неї несподіванкою, й вона відступила назад, перекинувши відро з мильною водою, і струмки потекли по сходах.

– Що ти тут робиш?

– Я лише хотів побачити тебе… поговорити з тобою…

Оскільки мій язик перешкоджав мені говорити, мій голос вилетів із горла трохи інакше, з призвуком тонкого виття – так я міг говорити багато років тому.

– Не втікай, – попросив я. – Не втікай від мене.

Але вона вже увійшла до вестибюлю й замкнула за собою двері. За мить я побачив, як вона дивиться на мене нажаханими очима з-поза тонкої білої фіранки на дверному вікні. Її губи за вікном ворушилися нечутно.

– Іди геть! Залиш мене саму.

Чому? Хто вона така, щоб не впускати мене до себе? За яким правом відвертається від мене?

– Відчини мені двері! Я хочу поговорити з тобою. Відчини двері!

Я став гупати у двері по склу так сильно, що скло тріснуло, й тріщина на мить затисла мою шкіру й міцно тримала її. Вона, певно, подумала, що я схибнувся і прийшов, щоб зробити їй боляче. Вона випустила зовнішні двері й побігла коридором до дверей, які вели до помешкання. Я знову штовхнув двері. Гачок зірвався, й, не готовий до цього, я втратив рівновагу й упав у вестибюль. Моя рука кровоточила від розбитого скла, й, не

знаючи, щó робити далі, я запхав її до кишені, щоб кров не закапала на її щойно вичищений лінолеум.

Я увійшов у коридор і проминув сходи, які так часто бачив у своїх кошмарах. Я надто часто спускався цими довгими вузькими сходами, підштовхуваний демонами, які хапали мене за ноги й тягли вниз до підвалу, а я намагався заверещати без голосу, здавивши свій язик і задихаючись у мовчанці. Як оті мовчазні хлопці в притулку Воррена.

Люди, які жили на другому поверсі, – господар і господиня будинку, Меєрси, – завжди ставилися до мене добре. Вони частували мене цукерками й дозволяли мені посидіти в їхній кухні й погратися із собакою. Я хотів би з ними побачитися, але знав, що вони померли, хоч ніхто мені про це й не казав, і що нагорі живуть незнайомці. Ця стежка була закрита для мене навіки.

У кінці коридору двері, у які втекла Роза, були замкнені, й протягом якоїсь миті я стояв перед ними в нерішучості.

– Відчини двері!

Відповіддю мені був верескливий гавкіт малого собаки. Він став для мене несподіванкою.

– Ну, гаразд, – сказав я. – Я не маю наміру бити тебе чи щось подібне, але я прийшов здалеку і не піду звідси, не поговоривши з тобою. Якщо ти не відчиниш мені двері, я їх виламаю.

Я почув, як вона каже:

– Тихше, Наппі… Іди до спальні.

За мить я почув, як клацнув замок. Двері відчинилися, й вона стояла там, дивлячись на мене.

– Ма, – прошепотів я. – Я нічого тобі не зроблю. Я лише хочу поговорити з тобою. Ти повинна зрозуміти: я тепер не такий, яким був. Я змінився. Я тепер нормальний. Ти не розумієш? Я вже не недорозвинений. Я не дебіл. Я такий, як і всі інші. Я нормальний, як ти, як Мат, як Норма.

Я намагався говорити, не замовкаючи, бубонів і бурмотів, щоб вона не зачинила двері. Я намагався все їй розповісти відразу.

– Вони змінили мене, зробили мені операцію, і я став іншим, став таким, яким ти завжди хотіла бачити мене. Хіба ти не читала про це в газетах? Про новий науковий експеримент, який позитивно впливає на розум людини, і я перший, на кому його випробували. Ти хіба не можеш цього зрозуміти? Чому ти так дивишся на мене? Я тепер розумний, розумніший, аніж Норма або дядько Герман, або Мат. Я знаю такі речі, яких не знають навіть професори в коледжі. Поговори зі мною! Розкажи мені про те, що ти хотіла мені розказати, коли я був малим хлопцем, більше нічого мені не треба. Я не завдам тобі кривди. Я не ненавиджу тебе. Але я повинен знати про себе, зрозуміти себе, поки ще не пізно, й ти одна на світі, хто може допомогти мені тепер. Дозволь мені увійти й трохи посидіти.

Саме тон мого голосу, а не те, що я казав, загіпнотизував її. Вона стояла в дверях і дивилася на мене. Не думаючи, я дістав із кишені свою закривавлену руку і стиснув пальці в кулак, намагаючись бодай у такий спосіб переконати її. Коли вона побачила мою руку, вираз її обличчя пом'якшився.

– Ти поранився…

Я не думаю, що вона пожаліла мене. Те саме вона могла відчути до собаки, який подряпав собі лапу, або до кота, пораненого в бійці. Вона пожаліла мене не тому, що я був її Чарлі, а всупереч цьому.

– Піди обмий її. Я помажу її йодом і забинтую.

Я пішов за нею до тріснутої зливальниці з іржавим краном, над якою вона так часто вмивала мені обличчя й руки, коли я приходив із заднього подвір'я або коли був готовий їсти або спати. Вона дивилася, як я закочував рукави.

– Тобі не слід було ламати скло. Хазяйка розгнівається, а в мене немає грошей, щоб заплатити за нього.

Потім, ніби їй здалося, що я роблю це надто повільно, вона забрала від мене мило й вимила мою руку. Коли вона це робила, вона так зосередилася, що я мовчав, боячись порушити чари. Раз у раз вона клацала язиком і зітхала:

– Чарлі, Чарлі, ти завжди потрапляєш у халепу. Коли ти навчишся стежити за собою?

Вона повернулася на двадцять п'ять років назад, коли я був її маленьким Чарлі, й вона хотіла, щоб я завоював своє місце у світі.

Коли кров було змито й вона витерла мені руки паперовою серветкою, вона подивилася мені в обличчя, і її очі наповнилися страхом.

– О Боже! – видихнула вона й поточилася назад.

Я знову заговорив, лагідно, переконливо, намагаючись переконати її, що все гаразд і я не хочу її скривдити. Та коли я говорив, то бачив, що її розум мандрує. Вона озирнулася навколо туманним поглядом, затулила рота рукою й застогнала, подивившись на мене знову.

– У домі такий безлад, – сказала вона. – Я нікого не чекала в гості. Поглянь на ці вікна й на ці одвірки.

– Усе гаразд, мамо. Не турбуйся.

– Мені треба знову натерти підлогу. Вона має бути чистою.

Вона помітила сліди пальців на дверях і, взявши ганчірку, стала їх обтирати. Коли вона підняла погляд і побачила, що я дивлюся на неї, то спохмурніла.

– Ви прийшли через електричний рахунок?

Перш ніж я встиг заперечити, вона застережливо підняла палець.

– Я збиралася надіслати чек першого числа цього місяця, але мій чоловік виїхав із міста у справах. Я сказала їм, щоб вони не турбувалися за гроші, бо моя дочка одержить платню на цьому тижні й ми зможемо оплатити всі наші рахунки. Тому вам немає чого турбуватися за гроші.

– Вона ваша єдина дитина? Інших дітей у вас немає?

Вона здригнулася, а потім її погляд ковзнув кудись далеко.

– У мене був хлопець. Він мав такі блискучі здібності, що інші матері мені заздрили. І вони його зурочили. Мені сказали, що в нього низький коефіцієнт інтелектуального розвитку. Він став би великим чоловіком, якби не це. Він і справді був дуже розумний, винятковий, сказали мені. Він міг стати генієм…

Вона взяла жорстку щітку.

– Пробачте мені тепер. Я мушу навести в домі лад. Моя дочка хоче привести на обід молодого чоловіка, й мені треба прибрати тут весь бруд.

Вона стала навколішки й почала шкребти вже й так блискучу підлогу. Вона більше не підіймала погляду.

Вона тепер мугикала для себе якусь пісеньку, але раптом замовкла, залишивши ганчірку між відром і підлогою, ніби несподівано згадала про мою присутність позад неї.

Вона обернулася, її обличчя було стомлене, а очі блищали, й похитала головою.

– Як це могло статися? Я не розумію. Вони сказали мені, що змінити тебе неможливо.

– Вони зробили мені операцію, і це змінило мене. Я тепер знаменитий. Про мене знають у всьому світі. Я розумний тепер, мамо. Я можу читати й писати, і я можу…

– Слава Богу, – прошепотіла вона. – Мої молитви – усі ці роки я думала, Він не чує мене, але Він чув мене й лише чекав зручного часу, щоб здійснити Свою волю.

Вона витерла обличчя фартухом і, коли я обняв її рукою, заплакала в мене на плечі. Весь біль минув, і я був радий, що прийшов.

– Я повинна всім розповісти, – сказала вона, всміхаючись, – усім учителям у школі. О, побачив би ти, якими будуть їхні обличчя, коли я їм скажу. Й усім сусідам. І дядькові Герману – я повинна розповісти дядькові Герману. Він буде такий задоволений. І зачекай, поки прийдуть додому твій батько і твоя сестра! О, вона буде така щаслива побачити тебе. Ти собі не уявляєш.

Вона обняла мене, збуджено розмовляючи, снуючи плани нового життя, яким ми станемо жити всі разом. Я не мав мужності нагадати їй, що більшість учителів, які знали мене з дитинства, покинули цю школу, сусіди давно роз'їхалися, дядько Герман помер багато років тому, а мій батько покинув її. Кошмар недавніх років завдав би їй великого болю. Я хотів, щоб вона всміхалася й почувалася щасливою. Уперше за своє життя я примусив її всміхнутися.

Потім на короткий час вона замислено замовкла, ніби пригадавши щось. Я мав відчуття, що її розум хоче податися в мандри.

– Ні! – скрикнув я, повертаючи її до реальності. – Стривай, мамо! Є одна річ, яку я хочу залишити тобі, перш ніж піду.

– Підеш? Ти не можеш тепер звідси піти.

– Я повинен піти, мамо. У мене багато справ. Але я тобі напишу, надішлю гроші.

– Але коли ти повернешся?

– Я ще не знаю. Але перш ніж я піду, я віддам тобі це.

– Журнал?

– Не зовсім. Це науковий звіт, який я написав. Дуже технічна стаття. Поглянь, вона називається "Ефект Елджернона–Гордона". Ідеться про моє наукове відкриття, тому мене внесли до заголовку. Я хочу, щоб ти зберігала копію цього звіту й могла показати людям, що твій син тепер принаймні не опудало.

Вона взяла статтю й подивилася на мене зі страхом.

– Тут і справді твоє прізвище… Я знала, що це станеться. Я завжди казала собі: коли-небудь так буде. Я робила все, що могла. Ти був надто малий, щоб пам'ятати, але я намагалася. Я всім казала, ти підеш до коледжу, станеш професіоналом і залишиш свій знак у світі. Вони сміялися, але я їм це казала.

Вона всміхнулася мені крізь сльози, а за мить уже на мене не дивилася. Вона підняла ганчірку й почала мити одвірок навколо дверей на кухню, мугикаючи – щасливішим голосом, подумалося мені, – наче уві сні.

Собака знову загавкав. Зовнішні двері відчинилися й зачинилися й чийсь голос гукнув:

– Окей, Наппі. Окей, це я.

Собака збуджено стрибав перед дверима спальні.

Я розлютився, що мені довелося тут затриматися. Я не хотів бачити Норму. Ми нічого не мали сказати одне одному, й мені не хотілося зіпсувати свій візит. Задніх дверей тут не

було. Можна було хіба що вилізти крізь вікно на заднє подвір'я, а там перелізти через паркан. Але хтось міг прийняти мене за злодія.

Коли я почув, як обертається ключ у дверях, я прошепотів матері – сам не знаю навіщо:

– Норма прийшла.

Я доторкнувся до її руки, але вона мене не почула. Вона була надто заклопотана мугиканням до себе і миттям дерев'яного одвірка.

Двері відчинилися. Норма побачила мене й спохмурніла. Спочатку вона мене не впізнала – було тьмяно, електричне світло не було увімкнуте. Поставивши на підлогу крамничну торбину, яку вона несла, вона увімкнула світло.

– Хто ви?

Але, перш ніж я встиг відповісти, вона затулила долонею рот і впала спиною на двері.

– Чарлі! – сказала вона так само, як моя мати, видихнувши повітря. І вона мала такий самий вигляд, який колись мала моя мати: тонкі гострі риси, схожа на пташку, гарненька. – Чарлі! Господи, який шок! Ти міг би знайти мене й попередити. Міг би зателефонувати. Я не знаю, що сказати… – Вона подивилася на матір, яка сиділа на підлозі поблизу зливальниці. – Із нею все гаразд? Ти не надто її приголомшив?

– Вона отямилася на короткий час, і ми поговорили.

– Я рада. Вона не дуже пам'ятає, щó з нами було в минулому. Причина – її старечий вік. Доктор Портмен хоче, щоб я віддала її до старечого притулку, але я не можу цього зробити. Я не можу уявити її собі в одному з цих закладів. – Вона відчинила двері до спальні, щоб випустити собаку, й, коли він вистрибнув і радісно заскавучав, взяла його на руки й обняла. – Просто не можу зробити це зі своєю рідною матір'ю. – Потім вона невпевнено всміхнулася мені. – Але який сюрприз. Я ніколи про це не мріяла. Дай-но мені подивитись на тебе. Я ніколи тебе не впізнала б. Зовсім інший. – Вона зітхнула. – Я рада бачити тебе, Чарлі.

– Справді? Я не думав, що ти захочеш побачити мене знову.

– О, Чарлі! – Вона взяла мої руки у свої. – Не кажи так. Я рада бачити тебе. Я тебе чекала. Я не знала, коли саме, але була впевнена, що одного дня ти прийдеш. Відтоді як прочитала про твою втечу з Чикаго. – Вона відхилилася назад, щоб подивитись на мене. – Ти не знаєш, скільки я про тебе думала, намагаючись угадати, де ти є і що ти робиш. Аж поки до нас прийшов професор – коли це було? У березні? Лише сім місяців тому? Я не думала, що ти досі живий. Мати сказала мені, що ти помер у притулку Воррена. Я вірила у це всі ці роки. Коли вони сказали мені, що ти живий, і вони потребують тебе для експерименту, я не знала, як мені бути. Професор… Нему? – так його звуть? – не дозволив мені побачитися з тобою. Він боявся зіпсувати тобі настрій перед операцією. Та коли я прочитала в газетах, що операція мала успіх і ти став генієм, – о, ти собі не уявляєш, як мені було прочитати таку новину!

Я розповіла про це людям у моєму офісі й дівчатам у моєму бридж-клубі. Я показала їм твою фотографію в газеті і сказала, що одного дня ти нас навідаєш. І ти нас навідав. Ти справді приїхав побачитися з нами. Ти нас не забув.

Вона знову мене обняла.

– Ох, Чарлі, Чарлі… як чудово несподівано виявити, що я маю старшого брата. Ти собі цього не уявляєш. Сядь і дозволь мені приготувати тобі чогось поїсти. Ти повинен розповісти мені все про себе і про твої найближчі плани… Я не знаю, які запитання я можу тобі поставити. Певно, вони звучатимуть безглуздо – як у дівчини, яка несподівано виявила, що її брат герой, кінозірка або щось таке.

Я був спантеличений. Я не сподівався на таке привітання від Норми. Мені ніколи не спадало на думку, що всі ці роки, прожиті наодинці з нашою матір'ю, могли змінити її. А проте так воно й сталося. Вона вже не була зіпсованою дитиною з моїх спогадів. Вона виросла й стала приязною, симпатичною і здатною на щирі почуття.

Ми стали розмовляти. Іронічна ситуація: ми сидимо із сестрою й розмовляємо про мою матір, що сидить у кімнаті з нами, так, ніби її тут нема. Щоразу, коли Норма згадувала про їхнє спільне життя, я дивився, чи Роза нас слухає, але вона перебувала глибоко у своєму світі, ніби не розуміла нашої мови, ніби ніщо більше її не стосувалося. Вона снувала по кухні, наче привид, підбираючи одне, переставляючи інше, ні на кого не натикаючись. У цьому було щось моторошне.

Я дивився, як Норма годує свого собаку.

– То ти нарешті його маєш. Наппі – це щось подібне до Наполеона, чи не так?

– Звідки ти знаєш?

Я розповів їй про свої спогади: про той час, коли вона принесла додому твір із високими оцінками, сподіваючись, що їй подарують собаку, і як Мат заборонив її купувати. Коли я це розповів, вона ще більше спохмурніла.

– Я цього не пам'ятаю. О, Чарлі, невже я була такою підлою у стосунку до тебе?

– Я маю ще один цікавий спогад. Я точно не знаю, чи це спогад, чи сон, чи я все вигадав. То був останній раз, коли ми гралися з тобою як друзі. Ми були в підвалі, й ми гралися, надівши на голови абажури від ламп, уявляючи себе китайськими кулі, стрибаючи на старому матраці. Ти мала тоді сім або вісім років, я думаю, а мені було близько тринадцяти. І, як мені пригадується, ти стрибнула з матраца й ударилася головою об стіну. Удар був не сильний, просто стрибок, але мама й тато прибігли вниз, бо ти верещала і сказала, що я намагався вбити тебе.

Мати звинуватила Мата в тому, що він не наглядав за мною, що залишив нас разом, і вона била мене ременем, аж поки я майже втратив тяму. Ти про це пам'таєш? Чи справді все сталося саме так?

Вона дивилася у вікно.

– Я ненавиділа тебе, бо вони метушилися навколо тебе весь час. Вони ніколи не ляскали тебе за те, що ти не виконав домашнього завдання або зробив його неправильно, або приніс додому погані оцінки. Ти майже завжди втікав зі школи, щоб погратися в якісь ігри, а я мусила сидіти на важких уроках. О, як я тебе ненавиділа! У школі діти малювали на дошці картини, хлопця з блазенським ковпаком на голові, підписували під ними "брат Норми". І вони шкрябали різні штуки на хіднику та

на шкільному подвір'ї: "сестра дебіла" та "родина опудала Гордона".

А потім одного дня, коли мене не запросили на день народження Емілі Раскін, я довідалася, що мене не запросили через тебе. І, коли ми гралися в підвалі з тими абажурами від ламп на головах, я вирішила поквитатися. – Вона заплакала. – Тож я умисне набрехала, що ти вдарив мене. О, Чарлі, якою дурною я була, яким зіпсованим виродком. Мені так соромно…

– Не звинувачуй себе. Тобі було, мабуть, важко дивитися у вічі іншим дітям. Для мене ця кухня була всім моїм світом – і кімната отам. Усе інше мало важило, якщо там не існувало небезпеки. А тобі доводилося чинити опір усьому світу.

– Чому вони відіслали тебе, Чарлі? Чому ти не зміг залишитися тут і жити з нами? Мене завжди це дивувало. Щоразу, коли я запитувала в неї, вона казала, що це зробили для мого добра.

– Певною мірою вона мала рацію.

Норма похитала головою..

– Вона послала тебе геть заради мене, чи не так? О, Чарлі, чому так мало статися? Чому все це сталося з нами?

Я не знав, щó їй сказати. Я хотів би сказати їй, що ми страждаємо за гріхи наших предків або виконуючи волю якогось давньогрецького оракула. Але я не мав відповіді ані для неї, ані для себе.

– Минуле є минулим, – сказав я. – Радий, що зустрівся з тобою знову. Це трохи полегшує спогади.

Несподівано вона схопила мене за руку.

– Чарлі, ти не знаєш, що́ мені довелося пережити з нею. Ця квартира, вулиця, моя робота. То був кошмар – приходити щодня додому, запитуючи себе, чи вона досі тут, чи себе не скалічила, почуваючи себе винною за такі думки.

Я підвівся на ноги й дозволив їй покласти голову мені на плече, й вона заплакала:

– Ох, Чарлі, я така рада, що ти повернувся. Ми потребували когось. Я так стомилася…

Я мріяв про такий час, але тепер, коли я тут, яка з цього користь? Я не міг сказати їй, що́ зі мною трапиться незабаром. А проте, чи міг я прийняти її любов, прикидаючись, що зі мною все гаразд? Навіщо обманювати себе? Якби я досі був колишнім, недоумкуватим, залежним Чарлі, вона не розмовляла б зі мною так, як тепер. Тож яке я маю право вдавати себе іншим, коли незабаром мені доведеться скинути маску?

– Не плач, Нормо. Усе буде гаразд, – сказав я, вдавшись до заспокійливих банальностей. – Я дбатиму про вас обох. Я маю трохи заощаджень, і разом із тими грішми, які виплачує мені фонд, зможу регулярно надсилати вам гроші – принаймні протягом якогось часу.

– Але ж ти не підеш звідси? Ти повинен залишитися з нами тепер…

– Я повинен відбути деякі подорожі, зробити деякі дослідження, виголосити кілька промов, але постараюся

незабаром вас навідати. Потурбуйся про неї. Їй багато довелося пережити. Я допомагатиму вам доти, доки зможу.

– Чарлі! Не йди від нас! – припала вона до мене. – Я боюся!

Ось та роль, яку я завжди мріяв зіграти, – роль старшого брата.

У цю мить я відчув, що Роза, яка досі спокійно сиділа в кутку, дивиться на нас. Щось у її обличчі змінилося. Її очі були широко розкриті, й вона нахилилася вперед на своєму стільці. Вона нагадала мені шуліку, готового кинутися вниз.

Я відштовхнув Норму від себе, але, перш ніж я встиг що-небудь сказати, Роза підхопилася на ноги. Вона схопила кухонний ніж, який лежав на столі, й наставила його на мене.

– Що ти з нею робиш? Відійди від неї! Я тобі сказала, що я з тобою зроблю, якщо ти знову доторкатимешся до сестри. Брудний нахабо! Ти не належиш до нормальних людей!

Ми обоє відстрибнули назад, і з якоїсь дурної причини я відчув себе винним, так ніби мене зловили на тому, що я робив щось погане, і я знав, що Норма почувала себе так само. Здавалося, материне звинувачення підтверджувало, що ми робили щось безсоромне.

Норма заверещала на неї.

– Мамо! Поклади ніж на місце!

Побачивши Розу, що стояла з ножем, я відновив у пам'яті картину тієї ночі, коли вона примусила Мата забрати мене з дому. Вона повернула ту картину до життя. Я не міг більше ані

заговорити, ані ворухнутися. Мене знову опанувала нудота, мені стало важко дихати, у вухах дзвеніло, живіт стискався й розтягувався, ніби хотів відірватися від тіла.

Вона мала ножа, і Аліса мала ножа, і мій батько мав ножа, і доктор Штраус мав ножа…

На щастя, Норма зуміла опанувати себе й відібрала в неї ніж, але вона не змогла погасити страх в очах Рози, яка заверещала на мене:

– Жени його звідси геть! Він не має права дивитися на сестру, бажаючи її трахнути!

Роза заскиглила й упала назад у крісло, плачучи.

Я не знав, що сказати, не знала й Норма. Ми обоє були збентежені. Тепер вона зрозуміла, чому мене відіслали геть.

Невже я коли-небудь учинив якусь річ, що підтверджувала б страх матері? Таких спогадів у мене не було, але чи міг я бути певним, що якісь жахливі думки не ховалися за бар'єрами моєї спотвореної свідомості? У тих глухих кутах мого мозку, яких я ніколи не побачу? Мабуть, я ніколи цього не знатиму. Хоч би де була правда, я не повинен ненавидіти Розу за те, що вона хотіла захистити дочку. Я мушу зрозуміти, як вона бачила цю ситуацію. Якщо я не пробачу їй, у мене не залишиться нічого.

Норма тремтіла.

– Заспокойся, – сказав я. – Вона не тямить, що робить. Не на мене вона розлютилася. Вона розлютилася на колишнього Чарлі. Вона боялася, щоб він не зробив тобі чогось поганого. Я

не можу звинувачувати її за те, що вона хотіла захистити тебе. Але нам не слід замислюватися про це тепер, бо колишнього Чарлі вже немає, чи не так?

Та вона не слухала мене. На її обличчі з'явився замріяний вираз.

– Я недавно пережила те дивне відчуття, коли щось відбувається, і ти знаєш, що воно відбудеться, так ніби воно вже колись відбувалося, точнісінько так, як сьогодні, й ти дивишся, як воно розгортається знову…

– Так буває нерідко.

Вона похитала головою.

– Коли я побачила її тепер із ножем, то наче побачила сон, який снився мені дуже давно.

Який сенс було їй казати, що в ту ніч вона, дитина, певно, прокинулася і все бачила зі своєї кімнати і що згодом ця сцена скоротилася, спотворилася й перетворилася для неї на фантазію. Немає причини обтяжувати її правдою. Вона матиме багато проблем із моєю матір'ю в ті дні, які ще настануть. Я з радістю визволив би її від тягаря й болю, але не було сенсу розпочинати щось таке, чого я не зможу закінчити. Я матиму власне страждання, з яким мені доведеться жити. Я не мав способу перешкодити, щоб піщинки мого знання не висипалися крізь пісковий годинник мого розуму.

– Мені вже треба йти, – сказав я. – Бережи себе і її. – Я стиснув її руку.

Коли я виходив, Наполеон загавкав на мене.

Я тримав свої почуття в собі доти, доки міг, та, коли вийшов на вулицю, це стало неможливим. Мені важко переносити це на папір, але люди оберталися, дивлячись на мене, коли я йшов до автомобіля, плачучи, наче дитина. Я не міг стриматися, а до реакції свідків мені було байдужісінько.

Коли я йшов, безглузді слова дзвеніли знову й знову в моїх вухах, утворюючи певний занудний ритм:

Три сліпі миші… три сліпі миші, подивися, як вони біжать! Подивися, як вони біжать! Усі вони біжать за дружиною фермера. Вона відтяла їм хвости кухонним ножем. Ви коли-небудь бачили щось подібне? Як біжать… три сліпі миші?

Я спробував викинути цю нісенітницю зі своїх вух, але не зміг, а коли обернувся, щоб подивитися назад на будинок і на ґанок, то побачив обличчя хлопчика, який дивився на мене, притиснувши лоба до віконної шибки.

Звіт 17, 3 жовтня

Я скочуюся вниз. З'являються думки про самогубство, поки я ще контролюю свої емоції й бачу світ, який мене оточує. Але потім я думаю про Чарлі, що чекає біля вікна. Я не можу розпоряджатися його життям. Я лише позичив його на короткий час, а тепер мене просять повернути його. Я повинен пам'ятати, що є єдиною людиною, з якою таке відбувається. Доки зможу, я повинен переносити на папір свої думки й почуття. Ці звіти є внеском Чарлі Гордона у скарбницю людства.

Я став злим і дратівливим. Став сваритися з людьми в домі за музику, яку вмикаю вночі. Я робив це часто, відколи перестав грати на фортепіано. Не годиться зовсім не вимикати

її, але я роблю це, щоб не засинати. Я знаю, мені треба спати, але тепер шкодую втратити кожну секунду часу, якого так мало в мене залишилося. І я не хочу засинати не тільки через кошмари, а й тому, що боюся втратити розум уві сні.

Я переконую себе, що матиму досить часу на спання, коли на мене опуститься темрява.

Містер Вернор, що живе в помешканні під мною, ніколи раніше не скаржився, але тепер він знову й знову стукає по трубах або в стелю свого помешкання, щоб я чув стукіт під своїми ногами. Я спочатку не звертав на це уваги, але учора вночі він прийшов до мене в купальному халаті. Ми посварилися, і я гримнув дверима перед його обличчям. За годину він прийшов із полісменом, який сказав мені, що я не повинен вмикати музику так гучно о четвертій годині ночі. Посмішка на обличчі Вернора так мене розлютила, що я насилу стримався, аби не врізати йому ляпаса. Коли вони пішли, я розбив свої платівки й програвач. Хай там як, а я себе обманював. Насправді мені більше не подобається така музика.

4 жовтня

Геть незрозумілий для мене сеанс терапії. Штраус теж нічого подібного не чекав і був дуже здивований.

Те, що сталося, – я не наважуся назвати це пам'яттю – було фізичним досвідом або галюцинацією. Я не намагатимуся щось пояснити або витлумачити, а просто запишу те, що трапилось.

Я був роздратований, коли увійшов до його офісу, але він удав, що цього не помітив. Я відразу ліг на кушетку, а він, як зазвичай, сів збоку й трохи позад мене – щоб я його не бачив – і

став чекати, коли я почну ритуально виливати на нього всю отруту, що накопичилася в моєму мозку.

Я подивився на нього через свою голову. Він здавався стомленим і млявим і чимось нагадав мені Мата, що сидить на стільці перукаря й чекає на клієнтів. Я сказав Штраусові про цю асоціацію, він кивнув головою і став чекати, що́ я скажу далі.

– То ви також чекаєте на клієнтів? – запитав я. – Ця кушетка у вас схожа на стілець перукаря. Тож, якщо ви хочете вільної асоціації, ви можете відсунути свого пацієнта назад, як відсовує перукар свого клієнта, щоб намилити йому обличчя, а коли мине п'ятдесят хвилин, ви можете знову нахилити стілець уперед і дати йому дзеркало, щоб він міг побачити, як він змінився зовні, коли ви поголили його "я".

Він не сказав нічого, й, хоча мені було соромно глузувати з нього, я вже не міг зупинитися.

– Потім пацієнт приходитиме на кожен сеанс і казатиме: "Зніміть вершину з моєї тривоги, будь ласка" або "не обстригайте моє супер-его надто коротко, якщо ви не проти", й він може навіть попросити, щоб ви намилили його "яєч…", тобто "я-шампунем!" Ось так! То ви помітили, як послизнувся мій язик, докторе? Зазначте це. Я сказав, щоб ви намилили мене яєчним шампунем, створеним для того, щоб намилювати "я". "Яєчний" і "я" слова близькі, й легко їх переплутати. Чи не означає це, що я хочу відмовитися від своїх гріхів? Відродитися? Може, це баптистський символізм? Чому ми надто коротко стрижемо? Чи ідіот наділений підсвідомістю?

Я чекав якоїсь реакції, але він лише трохи змінив місце на своєму стільці.

– Ви не заснули? – запитав я.

– Я слухаю, Чарлі.

– Лише слухаєте? Ви ніколи не гніваєтесь?

– Чому ти хочеш, щоб я розгнівався на тебе?

Я зітхнув. Штраус сидів незворушний.

– Я хочу сказати вам дещо. Мені обридло й остогидло приходити сюди. Який мені сенс продовжувати свої терапевтичні сеанси? Ви знаєте так само добре, як і я, що́ зі мною станеться.

– Але, я думав, ти не хочеш зупинитися, – сказав він. – Ти хочеш продовжувати, хіба ні?

– Це дурне. Марне витрачання мого часу й вашого.

Я лежав там у тьмяному світлі й дивився на зображення квадратів на стелі… звуконепроникні кахлі з тисячами крихітних дірочок, що всмоктували в себе кожне слово. Звук помирав живцем у маленьких дірочках на стелі.

Голова у мене стала якоюсь неймовірно легкою. Мозок був порожній, і це було незвично, бо під час терапевтичних сеансів я завжди добував із себе велику кількість матеріалу, про який було цікаво поговорити. Сновидіння… спогади… асоціації… проблеми… Але тепер я почувався ізольованим і порожнім.

Лише незворушний Штраус дихав позад мене.

– Я почуваю себе дивно, – сказав я.

– Ти хочеш поговорити про це?

О, який він розумний, який делікатний! Але я, якого біса я тут стовбичу, коли мої асоціації втягуються в маленькі дірки у стелі й у великі дірки мого терапевта?

– Я не певний, що хочу поговорити про це, – сказав я. – Я налаштований дуже до вас вороже.

І я розповів йому, про що думав.

Не бачачи його, я знав, що він киває про себе.

– Це важко пояснити, – сказав я. – Раніше таке почуття навідувало мене раз чи двічі, й відразу по тому я втрачав тяму. Дивовижна легкість… усе напружене… але моє тіло холодне й затерпле…

– Розповідай далі. – Його голос пролунав на межі збудження. – Що ще?

– Я не відчуваю більше свого тіла. Воно затерпло. Я маю відчуття, що Чарлі перебуває зовсім близько. Мої очі розплющені – переконаний, що це так. Я не помиляюся?

– Так, вони широко розплющені.

– І я бачу блакитне сяйво, що променіє зі стін, і бачу, як стеля скручується в мерехтливий м'яч. Тепер вона підвішена в повітрі. Світло… воно тисне мені на очі… пробивається в мій мозок… Усе в кімнаті розжеврілося до червоного… Мені

здається, я пливу… чи радше збільшуюся й зменшуюся… а проте мені не треба дивитися вниз, аби я зрозумів, що моє тіло досі лежить тут на кушетці… Це галюцинація?

– Чарлі, з тобою все гаразд?

Чи не це описують у своїх творах містики?

Я чую його голос, але не хочу відповідати йому. Мене дратує, що він тут. Мені треба не помічати його. Бути пасивним і дозволяти цьому – хоч би що це було – наповнювати мене світлом і всмоктувати в себе.

– Що ти бачиш, Чарлі? Що з тобою?

Я лечу наче листок, піднятий потоком теплого повітря. Атоми мого тіла дедалі швидше розлітаються в різні боки. Я стаю легшим, менш стиснутим… і ширшим… ширшим, аж поки вибухаю й лечу до сонця. Я універсум, що розширюється й випливає вгору в мовчазному морі. Спочатку маленький, обмежений своїм тілом, кімнатою, будинком, містом, країною, аж поки я розумію, що коли подивлюся вниз, то побачу, як моя тінь накриває землю.

Я – легкий і нечутливий. Стаю дедалі більшим і лечу крізь час і простір.

А потім, коли я знаю, що зараз проб'ю кору існування, як летюча риба, що вистрибує над поверхнею моря, відчуваю, як мене хтось потяг донизу.

Це роздратувало мене. Я хочу його струсити. На межі злиття зі Всесвітом я чую шепіт навколо гребенів свідомості. І

цей слабкий ривок утримує мене біля скінченного і смертного світу внизу.

Поступово, коли хвиля спадає, мій розтягнутий дух знову зменшується до земних вимірів, не самохіть, бо я волів би втратити себе, але мене стягують донизу, знову до себе, у себе, й таким чином я знову опиняюся на своїй кушетці, прилаштовуючи пальці своєї свідомості в рукавичках моєї плоті. І я знаю, що зможу ворухнути пальцем або кліпнути оком – якщо мені так захочеться. Але я не хочу рухатися. Я не стану рухатися!

Я чекаю й залишаюся нерухомим, пасивним, хоч би що там означав цей досвід. Чарлі не хоче, щоб я проколов верхній шар свого розуму. Чарлі не хоче знати, що лежить навколо. Чи не боїться він побачити Бога?

Або не побачити нічого?

Коли я лежав там чекаючи, настала мить, протягом якої я знову став собою і знову втратив будь-яке відчуття або сприйняття тіла. Чарлі потяг мене вниз, у себе. Я дивився всередину, в центр свого невидющого ока та в червону пляму, яка перетворилася на квітку з багатьма пелюстками – мерехтливу, рухливу, люмінісцентну квітку, що лежала глибоко в самому осередді моєї підсвідомості. Я згортався. Не в тому розумінні, що атоми мого тіла наближалися один до одного й ставали густішими, а в тому злитті, коли атоми мого тіла зливалися в мікрокосм. Я переживав нестерпний жар і сліпуче світло – пекло в пеклі, – але не дивився на світло, лише на квітку, що згортала пелюстки й перетворювалася з багатьох на одну. І на якусь мить мерехтлива квітка перетворилася на золотий диск, що крутився на нитці, а потім на мерехтіння райдуг, а в кінцевому підсумку я знову опинився в печері, де все було огорнуте тишею й темрявою, і я плив у наповненому

водою лабіринті, шукаючи той із його напрямків, який міг би прийняти мене… обняти мене… всмоктати мене у себе.

Із цього, либонь, і треба почати.

У глибині найтемнішої з печер я знову побачив світло – воно було тепер крихітним і далеким, ніби побачене крізь протилежну лінзу телескопа, блискуче, сліпуче, мерехтливе й знову схоже на квітку з мерехтливими пелюстками (лотос, який обертався й випливав над поверхнею несвідомого). На початку печери я знайду відповідь, якщо наважуся повернутися назад і поринути у залитий світлом грот позаду.

Поки що ні!

Я боюся. Не життя, не смерті, не небуття, я боюся розтратити все це, ніби мене ніколи й не було. І коли я починаю просуватися крізь отвір, то відчуваю, як мене стискає й проштовхує, наче хвилю, до входу в печеру.

Отвір надто маленький! Я не зможу проштовхнутися крізь нього!

Але раптом моє тіло починає дряпатися об стіни, знову й знову, і я опиняюся перед отвором, де світло загрожує випалити мені очі. Я знаю, що зможу пронизати пелену, яка вкриває це священне світло. Сліпучіше, аніж я можу витримати. Біль, якого мені ще не доводилося долати, й холод, і нудота, і гудіння над моєю головою, що б'є по ній наче тисяча крил. Я розплющую очі, засліплений нестерпним світлом. І кричу пронизливим криком, і весь тремчу.

Я вийшов із цього стану, відчувши, як хтось торсає мене за плече. Це був доктор Штраус.

– Слава Богу, – сказав він, коли я подивився йому у вічі. – Ти стривожив мене.

Я похитав головою

– Зі мною все гаразд.

– Думаю, на сьогодні досить.

Я підвівся на ноги і похитнувся, коли опинився у вертикальному стані. Кімната здалася мені дуже маленькою.

– Думаю, не тільки на сьогодні, – сказав я. – Більше таких сесій мені не треба. Не хочу більше таких видінь.

Він не вельми зрадів, почувши мої слова, але не став переконувати мене змінити думку. Я вдягнув пальто й пішов геть.

А за спалахами полум'я для мене лунали слова Платона:

"Люди в печері сказали б про того, хто вийшов назовні й повернувся назад, що він залишив зовні свої очі".

5 жовтня

Друкувати на машинці мені стало важко, а думати під час магнітофонного запису я не вмію. Я відкладаю цю роботу майже на весь день, але знаю, яка вона важлива і що я повинен виконувати її. Я пообіцяв собі не сідати обідати, аж поки щось не напишу – що завгодно. Професор Немур знову послав по мене сьогодні. Він хотів, щоб я прийшов до лабораторії для кількох тестів того зразка, які звик робити.

Спочатку я вирішив, що так і має бути, адже вони досі мені платять і для них важливо мати повний звіт експерименту, який вони здійснили зі мною, та, коли я приїхав до університету Бекмана й пройшов крізь усе це разом із Бертом, я зрозумів, що цього для мене вже забагато.

Спочатку це було випробування лабіринту з аркушем паперу та з олівцем. Я пам'ятав, як швидко навчився це робити, коли змагався з Елджерноном. Я не міг не визнати, що тепер мені стало важче розв'язувати проблему з лабіринтом. Берт простяг руку, щоб узяти аркуш із моїм малюнком, проте натомість я порвав його й укинув до сміттєвого ящика.

– Не треба мені більше змагань у лабіринті. Я тепер потрапив у ньому в глухий кут, із якого вже ніколи не виберуся.

Він злякався, що я зовсім відмовлюся від тестів, і спробував мене заспокоїти.

– Усе гаразд, Чарлі. Ти лише навчися сприймати це легко.

– Що ти маєш на увазі під "сприймати легко"? Ти не знаєш, що це таке.

– Ні, але я можу собі уявити. Усі ми дуже переживаємо.

– Переживайте собі. Але дайте мені спокій.

Він був спантеличений, і тоді я зрозумів, що його помилки в цьому не було і я поводився з ним погано.

– Пробач мені, я не хотів тебе образити, – сказав я. – Як твої справи? Закінчив дисертацію?

Він кивнув головою.

– Її передруковують. У лютому я отримаю звання доктора філософії.

– Молодець. – Я поплескав його по плечу, аби показати йому, що не гніваюся на нього. – Тягни свого воза. Ніщо не має такого значення, як освіта. Забудь, що я сказав раніше. Я зроблю все, що ти хочеш. Крім лабіринтів – їх більше мені не треба.

– Немур хоче провести випробування Роршаха.

– Поглянути, що відбувається у глибині? Що він сподівається там знайти?

Певно, я здавався роздратованим, бо він відступив.

– Ми не зобов'язані це робити. Ти приходиш сюди самохіть. Якщо ти не хочеш…

– Ну, гаразд. Роби свою справу. Діставай карти. Але не кажи мені, що ти там з'ясуєш.

Він не мав наміру казати мені про це.

Я знав досить про випробування Роршаха й розумів: головне не в тому, що ти бачиш на картах, а в тому, як ти на них реагуєш. Чи ти бачиш там цілі картини чи їхні частини, картини в русі чи нерухомі постаті, чи дивишся ти на кольорові точки, чи не звертаєш на них увагу, чи у твоїй свідомості виникають суцвіття ідей чи лише кілька стереотипних реакцій.

– Ти нічого не довідаєшся, – сказав я. – Я знаю, щó тобі треба. Знаю, які я повинен мати реакції, щоб створити певну картину свого мозку. Я повинен лише…

Він дивився на мене, чекаючи:

– Я повинен лише…

Але потім мене наче щось ударило кулаком по скроні, і я відразу забув, щó повинен робити. Враження було таке, ніби я чітко побачив власну поведінку на чорній дошці свого розуму, та, коли я обернувся, щоб прочитати її, частина стерлася, а решта була позбавлена сенсу.

Спочатку я відмовився повірити собі. Я з панічною швидкістю переглянув карти й не міг видобути із себе жодного слова. Я хотів роз'єднати чорнильні плями, щоб надати їм реальності. Десь у цих плямах були відповіді, які я знав лише одну мить тому. Вони були не в чорнильних плямах, а в тих частинах мого розуму, які надавали їм форми й значення й проектували на них мої малюнки.

І я нічого не міг зробити. Я не міг пригадати, щó мені треба було сказати. Усе зникло з мого мозку.

– Це жінка… – сказав я – …навколішки миє підлогу. Тобто ні – це чоловік, який тримає ніж. – Я знав, що кажу нісенітницю й швидко переключився на інший напрямок думки. – Дві постаті, які щось тягнуть… схоже, ляльку… і кожна з них тягне так, ніби вони хочуть роздерти її навпіл, хоча – ні! – я хотів сказати, що тут два обличчя дивляться одне на одне крізь вікно й…

Я змів карти зі столу й підвівся на ноги.

– Не треба більше тестів. Я їх не хочу.

– Гаразд, Чарлі. Ми на сьогодні зупинимося.

– Не тільки на сьогодні. Я більше сюди не прийду. Усе, що вам захочеться дізнатися про мене, ви дізнаєтеся з моїх звітів. Я вже не хочу бігати по лабіринту. Я вже не морська свинка. Я виснажився. Хочу, щоб мені нарешті дали спокій.

– Гаразд, Чарлі. Я тебе розумію.

– Ні, ти мене не розумієш, бо це відбувається не з тобою, і зрозуміти себе спроможний лише я. Я тебе не звинувачую. Ти мусиш виконувати свою роботу, здобути звання доктора філософії – і можеш не розповідати мені, я знаю, що ти прагнеш здобути його задля блага людства, але при цьому мусиш жити власним життям, а ми з тобою перебуваємо не на одному рівні. Я проминув твій рівень, підіймаючись нагору, а тепер я проминув його, спускаючись униз, і не думаю, що мені пощастить піднятися на нього знову. Тож попрощаймося тут і тепер.

– Ти не вважаєш, що тобі треба поговорити з доктором…

– Попрощайся з усіма від мого імені, гаразд? Я не маю бажання знову бачитися з кимось із них.

Перш ніж він устиг сказати щось іще чи зупинити мене, я вийшов із лабораторії, сів у ліфт і востаннє покинув університет Бекмана.

7 жовтня

Штраус намагався побачитися зі мною сьогодні вранці, але я не відчинив йому двері. Я хочу тепер залишитися наодинці із собою.

Це дивне відчуття, коли ти береш книжку, яку читав і якою втішався лише кілька місяців тому, й дізнаєшся, що нічого з неї не пам'ятаєш. Я пригадую, якою чудовою здавалася мені творчість Мільтона. Та коли я взяв його "Втрачений Рай", то міг згадати лише, що в цій книжці розповідається про Адаму і Єву та про Дерево Знання, але тепер до мене не доходила її суть.

Я заплющив очі й побачив Чарлі – тобто себе – шестирічним чи семирічним хлопчиком, згадав, як він сидів за обіднім столом із підручником, навчаючись читати, знову й знову повторюючи слова своїй матері, яка сиділа поруч із ним, поруч зі мною…

– Спробуй знову…

– Подивися на Джека. Подивися, як Джек біжить. Подивися, як Джек дивиться.

– Ні! Не дивися, як Джек дивиться. Подивися, як Джек біжить! – кричала вона, показуючи на текст своїм загрублим від праці пальцем.

– Подивись на Джека. Подивися, як Джек дивиться.

– Ні! Ні! Дивися не як Джек дивиться, а як Джек біжить. Ти не стараєшся. Прочитай знову!

Прочитай знову… Прочитай знову… Прочитай знову…

– Дай хлопцеві спокій. Ти його лякаєш.

– Він повинен навчатися. Він надто ледачий, щоб зосередитися.

Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи…

– Він усе розуміє повільніше, аніж інші діти. Дай йому час.

– Він нормальний. Із ним усе гаразд. Він ледачий. Я це твердитиму, поки він запам'ятає.

Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи… Біжи, Джеку, біжи…

А тоді, піднявши голову від столу, я ніби побачив себе очима Чарлі, побачив, як тримаю "Втрачений Рай", і зрозумів, що намагаюся роздерти книжку обома руками. Я відірвав її задню частину, видер із неї купу сторінок і пожбурив через кімнату в той куток, де вже лежали розбиті платівки. Я залишив їх лежати там, і їхні білі язики сміялися, бо я не міг зрозуміти, про що вони мені розповідали.

Я повинен утримати при собі дещо з того, чого я навчився. Благаю Тебе, Боже, не забирай від мене геть усе.

10 жовтня

Зазвичай уночі я виходжу на прогулянку, блукаю містом. Не знаю навіщо. Мабуть, хочу бачити обличчя людей. Учора вночі я не міг пригадати, де я живу. Полісмен привів мене додому. Я маю дивне відчуття, що все це вже зі мною відбувалося – давно-давно. Я не хочу про це писати, але весь час нагадую собі, що я єдина людина у світі, яка може описати, що з нею відбувається за таких обставин.

Замість ходити – я плавав у повітрі, не ясному й прозорому, а з сірою плівкою, яка покривала все. Я знаю, що зі мною відбувається, але вдіяти з цим нічого не можу. Я йду або просто стою на хіднику й дивлюся, як проминають мене люди. Деякі з них дивляться на мене, а деякі – ні, але ніхто до мене не озивається – крім однієї ночі, коли до мене підійшов чоловік і запитав, чи не потрібна мені дівчина. Він повів мене кудись і попросив десять доларів завдатку. Я їх йому дав, але він зник і більше не повертався.

І лише тоді я зрозумів, який же я йолоп.

11 жовтня

Коли сьогодні вранці я повернувся до свого помешкання, то знайшов там Алісу, яка спала на кушетці. У кімнаті було прибрано, й спочатку я подумав, що потрапив не в свою квартиру, але потім побачив, що вона не доторкалася ані до розбитих платівок, ані до роздертих книжок, ані до нот, складених у кутку кімнати. Двері рипнули, й вона підвела голову й подивилася на мене

– Привіт, – засміялася вона. – Ти нічна сова.

– Не так сова, як додо. Отупіле додо. Як ти сюди потрапила?

– Через пожежну драбину. Й через помешкання Фей. Я прийшла до неї розпитати, як тобі ведеться, й вона сказала, що ти поводишся дивно, наприклад, створюєш проблеми із сусідами. Тому я вирішила, що мені час навідати тебе. Я тут трохи прибрала. Не думаю, що ти будеш проти.

– Я проти… І навіть дуже проти. Мені не подобається, коли мене жаліють.

Вона підійшла до дзеркала, щоб причесатися.

– Я прийшла сюди не тому, що жалію тебе. Я прийшла тому, що жалію себе.

– Що ти маєш на увазі?

– Я нічого не маю на увазі, – стенула вона плечима. – Це як у поезії. Мені захотілося побачити тебе.

– Чому б тобі не піти до зоопарку?

– Не треба так, Чарлі. Я надто довго чекала, коли ти прийдеш до мене… й ось вирішила прийти сама.

– Навіщо?

– Бо ще існує час. І я хочу провести його з тобою.

– Ти декламуєш якогось вірша?

– Чарлі, не смійся з мене.

– Це не сміх. Але я не можу дозволити собі проводити час із кимось – його залишилося недостатньо і для мене самого.

– Я не вірю, що ти хочеш бути сам-один.

– Але я хочу.

– Ми провели разом не так багато часу, перш ніж урвали свої стосунки. У нас було про що поговорити й що робити разом. Це тривало недовго, але це було чимось. Погодься, ми знали, що це може статися. Це не було таємницею. Але я не покинула тебе, Чарлі. Я просто чекала. А тепер ти знову перебуваєш на моєму рівні, чи не так?

Я метушився по кімнаті.

– Але ж це божевілля. У нас немає майбутнього. Я не можу дозволити собі дивитися вперед – лише назад. За кілька місяців, тижнів, днів – хто, в біса, знає? – я піду до Воррена. Ти не зможеш піти за мною туди.

– Ні, – погодилася вона. – Мабуть, я не стану й навідувати тебе там. Коли тебе заберуть до Воррена, я докладу всіх зусиль, щоб забути тебе. Прикидатися я не хочу. Але перш ніж ти туди підеш, немає жодної причини для нас обох не бути разом.

Перш ніж я встиг щось сказати, вона поцілувала мене. Я чекав, поки вона сиділа переді мною на кушетці, поклавши голову мені на груди, але мене не охопила паніка. Аліса була жінкою, але, можливо, тепер Чарлі міг зрозуміти, що вона йому не мати й не сестра.

Знання цього допомогло мені подолати кризу, я зітхнув, бо більше ніщо мене не втримувало. Нам не було чого боятися або прикидатися, бо так ніколи ні з ким не бувало. Усі бар'єри обвалилися. Я розмотав нитку, яку вона мені дала, й вибрався з лабіринту, на виході якого чекала мене вона. Я любив її більше, аніж власне тіло. Я не вдаю, ніби розумію таємницю кохання, але тепер це було чимось більшим, аніж секс, більшим, аніж використання жіночого тіла. Це було так, ніби я піднявся над

землею, поза страхом і стражданням, будучи частиною чогось більшого, аніж я. Я піднявся з темної камери свого розуму, аби стати частиною когось іншого – щось подібне сталося зі мною на терапевтичному сеансі, коли я лежав на кушетці. Це був перший крок до Всесвіту, – за межі Всесвіту, – бо саме в цьому ми зливалися, щоб відтворити й продовжити людський дух. Розширяючись і вибухаючи назовні і стискаючись та звужуючись досередини, ми відтворювали ритм буття – дихання, серцебиття, день і ніч, і ритм наших тіл відлунював у моєму розумі й створював у ньому дивне видовище. Сірий морок піднявся від мого розуму, й крізь нього пробилося світло, проникнувши в мій мозок (як буває дивно, коли світло приносить темряву!), і моє тіло знову розчинялося у великому морі простору, омите його дивним хрещенням. Моє тіло тремтіло, віддаючись, а її тіло тремтіло, приймаючи його в себе.

У такий спосіб ми кохалися, аж поки ніч не перетворилася на огорнутий тишею день. І, лежачи з нею, я розумів, наскільки важливим є фізичне кохання, як необхідно для нас перебувати в обіймах одне одного, даруючи й одержуючи. Усесвіт вибухав, кожна його часточка відокремлювалася від іншої, жбурляючи нас у темряву й самоту, вічно відриваючи нас одне від одного, дитину від матері, друга від друга, й кожен із нас віддаляється один від одного, кожен летить своїм власним шляхом до своєї єдиної мети – смерті в самотині.

Але любов створює противагу цьому процесу, любов – це акт єднання й збереження. Як ото люди тримаються за руки на палубі корабля, що тоне, аби не дати відірвати себе одне від одного, так само наші тіла утворюють людський ланцюг, який допомагає нам не бути зметеними в небуття.

І в ту мить, коли я вже готувався заснути, я пригадав взаємини між Фей і мною і всміхнувся. Не дивно, що ті

взаємини були легкими. Стосунки з Фей були лише фізичними. Взаємини з Алісою – таємничими.

Я нахилився й поцілував їй очі.

Аліса знає тепер про мене все і приймає той факт, що ми можемо бути разом лише протягом короткого часу. Вона погодилася розлучитися зі мною, коли я її попрошу. Про це боляче думати, але, думаю, ми маємо більше, аніж більшість людей знаходять за все своє життя.

14 жовтня

Я прокидаюся вранці й не знаю, ані де я є, ані що тут роблю, а потім бачу її поруч себе й усе пригадую. Вона відчуває, коли щось відбувається зі мною, вона спокійно ходить по моєму помешканню, готуючи сніданок, прибираючи в кімнаті або виходячи й залишаючи мене із самим собою без жодних запитань.

Цього вечора ми ходили на концерт, але я швидко знудився, й ми пішли на середині концерту. Схоже, я втратив свою зосередженість. Я пішов послухати музику, бо знав, що любив Стравінського, але тепер мені чомусь не вистачає терпіння слухати його.

Головне лихо того, що Аліса живе тут зі мною, полягає в тому, що я почуваю необхідність незабаром розлучитися з нею. Мені хочеться зупинити час, заморозити себе на цьому рівні й ніколи не відпускати її від себе.

17 жовтня

Чому я нічого не пам'ятаю? Я намагаюся чинити опір цьому розслабленню. Аліса каже, що я днями лежу в ліжку й, схоже, не цікавлюся, ані хто я такий, ані де я є. Потім усе раптом повертається до мене, і я її впізнаю і пригадую, щó відбувається. Напади амнезії. Симптоми другого дитинства – як вони це називають? – старечість? Я бачу, як вона наближається. Усе жорстоко логічне, результат прискорення всіх розумових процесів. Я вивчав так багато й так швидко, що тепер мій розум швидко руйнується. А може, я здатний цьому перешкодити? Може, мені спробувати боротися з цим? Подумай про тих людей у Воррені, їхні пусті усмішки, порожні вирази, згадай, як усі з них сміються.

Малий Чарлі Гордон дивиться на мене у вікно – й чекає. Господи, тільки не це!

18 жовтня

Я забуваю те, чого навчився зовсім недавно. Мені здається, це відбувається згідно з класичним принципом: людина насамперед забуває те, чого вона щойно навчилася. А чи справді такий принцип існує? Краще подивися його знову. Я перечитав свою статтю про ефект Елджернона–Гордона, й, хоча знаю, що написав її, мені здається, вона написана кимось іншим. Більшість її змісту я не розумію.

Але чому я такий дратівливий? А надто тоді, коли Аліса ставиться до мене особливо добре. Вона домагається, щоб у помешканні панували чистота й акуратність, завжди складає мої речі в порядку й миє посуд та підлогу. Я не повинен кричати на неї так, як кричав сьогодні вранці, бо вона розплакалася, а я цього не хотів. Але їй не слід було збирати розбиті платівки, порвані ноти та подерту книжку й акуратно складати їх у сміттєвий ящик. Це мене розлютило. Я не хотів, аби хтось доторкався до цих речей. Я хотів, щоб вони лежали

безладною купою. Я хотів, щоб вони нагадували мені, щó я залишаю позаду. Я копнув ногою сміттєвий ящик, розкидав його вміст по всій підлозі й наказав їй залишити все там, де воно лежить.

Йолоп. Жодної причини для цього не було. Думаю, я розгнівався, бо знав, що вона вважала дурним зберігати ці речі, а мені про це не сказала. Вона прикидалася, ніби вважає мій безлад чимось цілком нормальним. Вона намагалася догодити мені. І коли я побачив той ящик зі сміттям, то пригадав хлопця у Воррені й примітивну підставку для лампи, яку він зробив, і як ми його хвалили, прикидаючись, ніби він виготовив щось дуже гарне, хоч насправді його виріб був украй потворним.

Саме так вона ставилася до мене, і я не зміг цього витерпіти.

Коли вона вийшла до спальні й заплакала, мені стало погано, і я сказав їй, що це моя провина. Мовляв, я не заслуговую мати таку подругу, як вона. Чому я не можу контролювати себе, щоб мати право кохати таку людину, як вона? Либонь, моїй нормальності настав кінець.

19 жовтня

Моя моторна активність різко погіршилася. Я спотикаюся об речі й випускаю їх із рук. Спочатку я думав, це не моя провина. Я подумав, вона умисне переставляє речі. Сміттєвий кошик потрапив мені під ноги, так само я наштовхувався на стільці й подумав, що вона переставляє їх.

Та зрештою я зрозумів, що координація моїх рухів погіршилася. Я мусив рухатися дуже повільно, щоб нічого не

зачіпати. А це нелегко. Чому я все-таки звинувачую Алісу? І чому вона не заперечує? Це дратує мене ще більше, бо я бачу жалість на її обличчі.

Моєю єдиною розвагою тепер залишається телевізор. Я проводжу більшу частину дня, дивлячись телевікторини, старі кінофільми, мильні опери й навіть дитячі передачі та мультики. І я не можу примусити себе вимкнути передачу. Уже пізно вночі дивлюся старі кінофільми, фільми жахів, вечірні та нічні передачі, передачі для тих, хто не спить, потім з екрана лунає коротка проповідь перед тим, як канал вимикають на ніч, а десь удалині майорить "зоряно-смугастий прапор", і нарешті крізь невеличке квадратне вікно на мене дивиться своїм недремним оком сітка, яка перевіряє надійність телеекрану... Чому я завжди дивлюся на життя крізь вікно?

А коли все це закінчується, я проклинаю себе за те, що мені лишається так мало часу, аби почитати, щось написати й подумати, і я мав би поводитися розумніше, аніж отруювати свій розум ганебною нісенітницею, яку передають для дитини, що ховається в мені. Дитини в мені, яка вимагає назад свій розум.

Я все це знаю, та, коли Аліса каже, що я марную свій час, гніваюся й прошу, щоб вона дала мені спокій.

У мене відчуття, що я дивлюся телевізор, бо для мене важливо не думати, не пам'ятати ані про пекарню, ані про матір, ані про батька, ані про Норму. Я не хочу більше пам'ятати нічого зі свого минулого.

Сьогодні я пережив жахливий шок. Узяв статтю, якою користувався у своєму дослідженні, "Uber Psychische Ganzheit" Крюгера, аби побачити, чи вона допоможе мені зрозуміти ту

статтю, яку я написав. Спочатку я подумав, щось негаразд із моїми очима. Потім я зрозумів, що більше не спроможний читати німецькою мовою. Перевірив себе в інших мовах. Усе відійшло.

21 жовтня

Аліса мене покинула. Чи пам'ятаю я, як це сталося? Це почалося тоді, коли вона сказала, що ми не можемо жити з усіма цими книжками й паперами та платівками, які перетворюють підлогу нашої кімнати на справжній смітник.

– Залиш усе, як воно є, – остеріг я її.

– Чому ти хочеш жити в такому безладі?

– Я хочу, щоб усе було там, де я його покинув. Щоб воно лежало перед моїми очима. Ти не знаєш, щó означає, коли всередині в тебе щось відбувається, чого ти не можеш контролювати, і знаєш, що все прослизає крізь твої пальці.

– Ти маєш рацію. Я ніколи не казала, що розумію ті речі, які відбуваються в тобі. Ні тоді, коли ти став надто розумним для мене, ані тепер. Але я скажу тобі одну річ. Поки тобі не зробили операцію, ти не був таким. Ти не валявся у своєму бруді та в жалості до себе, ти не забруднював свій розум, сидячи перед телевізором удень і вночі, ти не гарчав і не кидався на людей. Ти мав у собі щось таке, що примушувало нас шанувати тебе – атож, навіть такого, яким ти тоді був. Ти був чимось, чого я раніше ніколи не бачила в жодній особі з недорозвиненим розумом.

– Я не шкодую, що погодився на експеримент.

– І я не шкодую. Але ти втратив те, що колись було тобі притаманне. Ти мав усмішку…

– Пусту й дурну усмішку.

– Е ні, усмішку справжню й теплу, бо ти хотів подобатися людям.

– А вони витворяли зі мною трюки й глузували з мене.

– Так, але, хоч ти й не розумів, чому вони сміються, ти відчував, що, коли вони можуть сміятися з тебе, ти подобатимешся їм. А ти хотів їм подобатися. Ти поводився, як дитина, і навіть сміявся із себе разом із ними.

– Я не налаштований сміятися із себе тепер, якщо ти нічого не маєш проти.

Вона намагалася втриматися від плачу. Думаю, я хотів, щоб вона заплакала.

– Можливо, саме тому для мене було так важливо навчатися. Я вважав, що це допоможе мені стати таким, як інші люди. Я думав, що матиму друзів. Тепер можна посміятися з цього, хіба не так?

– Щоб завести друзів, треба мати більше, аніж просто високий коефіцієнт інтелекту.

Це зауваження мене розгнівало. Можливо, тому, що я не зовсім зрозумів, куди вона веде. Щоразу більше й більше цими днями вона не казала мені прямо, що́ в неї на думці. Вона натякала на якісь речі. Вона говорила про них і сподівалася, я зрозумію, що вона думає. А я слухав її, прикидаючись, що все

розумію, проте боявся, що для неї очевидно: я пускав усі її думки повз вуха.

– Думаю, настав час тобі від мене піти.

Обличчя в неї почервоніло.

– Ще ні, Чарлі. Час іще не настав. Не відсилай мене геть.

– Ти це робиш тяжчим для мене. Ти вдаєш, ніби я можу робити й розуміти речі, які опинилися вже далеко за моїм розумінням. Ти мене штовхаєш. Достоту як моя мати…

– Неправда!

– Про це говорить усе, що ти робиш. Те, як ти прибираєш за мною в кімнаті, те, як ти кладеш біля мене книжки, котрі, як ти думаєш, можуть знову заохотити мене до читання, те, як ти розповідаєш мені новини, щоб я намагався обміркувати їх. Ти кажеш, це не має ваги, але все, що ти робиш, показує: для тебе це має велику вагу. Ти залишаєшся шкільною вчителькою. Я не хочу ходити ані на концерти, ані в музеї, ані на зарубіжні фільми, ані робити таке, що може примусити мене думати про життя або про себе.

– Чарлі!

– Просто залиш мене самого. Я вже не той, яким був. Я розпадаюся на частини і не хочу, щоб ти була тут.

Ці слова примусили її заплакати. Пополудні вона спакувала свої речі й пішла. Тепер моє помешкання здається тихим і порожнім.

25 жовтня

Руйнація мого організму прискорюється. Я перестав користуватися друкарською машинкою. Надто погана координація. Віднині доведеться писати свої звіти простим почерком від руки.

Я багато думав про те, що казала мені Аліса, й раптом до мене дійшло, що якщо я читатиму й вивчатиму нові речі, то, навіть коли забуватиму свої давні спогади, зможу зберегти щось зі свого розуму. Тепер я їду на ескалаторі вниз. Якби я стояв нерухомо, то весь час їхав би вниз, але якби я побіг нагору, то, мабуть, перебував би на тому самому місці. Дуже важливо бігти нагору, хоч би що з тобою відбувалося.

Отож я пішов до бібліотеки й узяв читати чимало книжок. Я тепер читаю багато. Більшість книжок надто важкі для мене, та мені байдуже. Поки я читатиму, то довідуватимуся про щось нове й не розучуся читати. Це найважливіше. Якщо я не перестану читати, можливо, я залишуся самим собою.

Доктор Штраус прийшов на другий день після того, як пішла Аліса, тож, я думаю, вона розповіла йому про мене. Він прикинувся, ніби йому потрібні лише мої звіти, і я пообіцяв йому надіслати їх. Я не хочу, щоб він увійшов до мене. Я сказав йому, щоб він не турбувався про мене, бо коли я побачу, що вже не спроможний дбати про себе, то сяду на потяг і поїду до притулку Воррена. Я сказав йому, що волію поїхати сам, коли настане мій час.

Я спробував поговорити з Фей, але побачив, що вона боїться мене. Мабуть, вона вирішила, що я схибнувся. Минулої ночі вона прийшла додому з кимось – він здавався дуже юним.

Сьогодні вранці хазяйка нашого дому місіс Муні прийшла до мене з мискою гарячого курячого супу й кількома смаженими курчатами. Вона сказала, що вирішила з'ясувати, чи зі мною все гаразд. Я сказав їй, що їжі в мене вистачає, але вона залишила свої харчі, й вони були дуже смачні. Вона прикинулася, що прийшла з власного бажання, але я ще не став зовсім дурним. Аліса або Штраус попросили її зазирнути до мене й переконатися, що зі мною все гаразд. Це добре. Вона приємна стара леді з ірландським акцентом і любить поговорити про людей, які живуть у її домі. Коли вона побачила завалену сміттям підлогу в моєму помешканні, то нічого про це не сказала. Вона сподобалася мені.

1 листопада

Минув тиждень, перш ніж я наважився писати. Я не помічаю, як минає час. Сьогодні неділя, я це зрозумів, бо побачив крізь вікно, як багато людей ішли по вулиці до церкви. Мабуть, я лежав у постелі протягом усього тижня, але пам'ятаю, як місіс Муні кілька разів приносила мені їжу й запитувала, чи я не захворів.

Що збираюся я робити із собою? Я не можу залишатися тут сам-один і визирати з вікна. Я повинен узяти себе в руки. Повторюю собі, що повинен зробити щось, а потім про все забуваю – мабуть, легше не робити того, що я пообіцяв собі зробити.

Я досі маю кілька книжок із бібліотеки, але більшість із них незрозумілі для мене. Я вже прочитав чимало загадкових оповідань і книжок про королів і королев із давніх часів. Я прочитав книжку про чоловіка, який вважав себе лицарем і виїхав у світ на старому коні разом зі своїм другом. Та хоч би що він робив, він завжди був битий і зазнавав поразки. Так сталося, наприклад, коли він бився з вітряками, що здалися

йому драконами. Спочатку я подумав, що це дурна книжка, бо якщо він не був божевільним, то мусив побачити, що вітряки не були драконами й що не існує ані чаклунів, ані зачарованих замків, але потім я пригадав, що в таких книжках завжди мають на увазі щось інше – щось таке, про що в історії не розповідається, а лише натякається. Тобто книжка має інше значення, хоч я й не знаю яке. Ця думка мене розгнівала, бо я подумав, що раніше мусив це знати. Але, читаючи книжки, я щодня довідуюся про щось нове і знаю, що це мені допоможе.

Я знаю, що мав би написати кілька звітів перед цим, аби вони довідалися, що відбувається зі мною. Але писати мені стає дедалі важче. Я змушений шукати найпростіші слова в словнику, й це примушує мене гніватися на себе.

2 листопада

Я забув написати в учорашньому звіті про жінку, яка живе на протилежному боці вулиці, на один поверх нижче мого. Я не знаю її імені й навіть не знаю, який вигляд має верхня частина її тіла, але щовечора, близько одинадцятої години, вона заходить до ванної, щоб прийняти там душ. Вона ніколи не опускає завіску, й коли я вимикаю світло, то через своє вікно можу бачити її від шиї вниз, коли вона виходить із ванної, щоб витертися.

Я збуджуюся, коли дивлюся на неї, та, коли незнайома леді вимикає світло, почуваюся нещасним і самотнім. Мені хочеться іноді побачити, яка вона спереду, вродлива вона чи ні. Я знаю, що не годиться дивитися на голу жінку, коли вона цього не хоче, але не можу заборонити це собі. І зрештою, яка для неї різниця, якщо вона не знає, що я дивлюся на неї.

Уже близько одинадцятої години. Час для її миття. Тож я ліпше піду дивитись…

5 листоп

Місіс Муні дуже турбується за мене. Вона каже, те, як я щодня лежу й нічого не роблю, нагадує їй сина, перед тим як вона вигнала його з дому. Вона сказала, що не любить нероб. Якщо я хворий, то це одне, але якщо я ледащо, то це зовсім інше, й вона не може виправдати мене. Сказав їй, що, думаю, я хворий.

Я намагаюся щодня читати бодай потроху, здебільшого оповідання, але іноді мені доводиться читати одне й те саме по кілька разів, бо я не розумію, що воно означає. І мені дуже важко писати. Я знаю, що повинен знаходити слова в словнику, але я весь час почуваюся дуже стомленим…

Потім мені спало на думку, що мені краще застосовувати легкі слова замість важких і довгих. Це допомагає мені заощаджувати час. Надворі стає холодно, але я ще приношу квіти на могилу Елджернона. Місіс Муні вважає мене йолопом, який кладе квіти на могилу миші, але я сказав їй, що Елджернон був унікальним мишом.

Я пішов до Фей через залу. Але вона сказала, щоб я забирався геть і ніколи не повертався. Вона повісила собі на двері новий замок.

9 листоп

Знову неділя. Мені тепер немає чим зайнятися, бо телевізор зламався, а я щодня забуваю викликати майстра, який би його

полагодив. Думаю, я загубив останній чек із коледжу. Не пам'ятаю.

Мені жахливо болить голова, й асперін не допомагає. Місіс Муні тепер вважає, що я справді хворий, і вона дуже мине жаліє. Вона стає чудовою жінкою, коли хтось захворіє. Надворі стало дуже холодно, і я мушу натягувати на себе два світери.

Леді через вулицю тепер опускає завіску, і я втратив можливість милуватися нею. Як же мені не щастить!

10 листоп

Місіс Муні покликала чюдного врача подивитись мене. Вона боялася, шо я помру. Я сказав врачу, я не хворий, тільки забуваю іноді дешо. Він запитав у мене, чи маю я друзів або родичів, і я сказав, шо їх у мене нема. Я сказав, шо в мене був друг на ім'я Елджернон, але він був мишом, і ми з ним бігали навипередки. Він подивився на мене дивним поглядом, мабуть, подумав, шо я схибнувся.

Він усміхнувся, коли я сказав йому, шо був генієм. Він балакав зі мною наче з немовлям і підморгував місіс Муні. Я розлютився, бо він глузував і сміявся з мени, і я прогнав його й замкнув двері.

Думаю, я знаю, чому мені не щастить. Бо я загубив свою ніжку кроля і свою підкову. Треба мені якнайшвидше знайти іншу ніжку кроля.

11 листоп

Дохторь Штраус підійшов до моїх дверей сьогодні й Аліса, але я не впустив їх до себе. Я сказав їм, що нікого не хочу

бачити. Я хочу залишитися сам-один. Згодом місіс Муні принесла мені поїсти і сказала, шо вони заплатили комірне й залишили їй гроші на харчі для мене та на все, що мені знадобиться. Я сказав їй, що не збираюся витрачати гроші. Вона сказала, гроші – це гроші, й хтось мусить платити за моє комірне, бо інакше вона виставить мене геть. Потім сказала, чому б мені не знайти собі роботу, а не просто бити байдики. Я не знаю іншої роботи, крім тієї, яку я виконував у пикарні. Я не хочу повертатися туди, бо вони знали мене, коли я був розумний, і мабуть, почнуть сміятися з мене. Але я не знаю іншого способу заробити гроші. Я хочу за все платити сам. Я сильний і спроможний працювати. Якщо я не зможу подбати про себе, то піду до притулку Воррена. Я не хочу приймати допомогу ні від кого.

15 листоп

Я переглянув кілька зі своїх давніх звітів, і дивно, але я не спроможний прочітати те, шо написав. Я можу прочітати деякі слова, але вони не мають глузду. Схоже, я справді їх написав, але харашо їх не помню. Я стомлююся дуже швидко, коли намагаюся чітати книжки, які купив в аптеці. Крім книжок із картинками або фотографій красивих дівчат. Я люблю дивитися на них, але я бачу про них чюдні сни. Вони негарні. Я більше не купуватиму їх. Я прочітав в одній із тих книжок про чарівний порошок, який робить тебе дужим та розумним і спроможним багато чого зробити. Я думаю продати деякі зі своїх речей і купи собі трохи того порошку.

16 листоп

Аліса знову підійшла до моїх дверей, але я сказав, іди геть, я тебе не хочу більше бачити. Вона заплакала і я теж заплакав, але я не хотів пускати її до себе, бо не хотів, шоб вона сміялася з мене. Я сказав їй, шо більше її не люблю й більше не хочу

бути розумним. Хоч це неправда. Я досі кохаю її і ше хочу бути розумним, але я мусив так сказати, шоб вона пішла геть. Місіс Муні сказала мені, шо Аліса залишила мені ше грошей за те, шоб вона доглядала мене й за комірне. Я цього не хочу. Я повинен знайти собі роботу.

Благаю Тебе… Благаю… не дай мені забути, як треба чітати й писати…

18 листоп

Містер Доннер зустрів мене дуже люб'язно, коли я прийшов до нього й попросився на свою колишню роботу в пикарні. Спочатку він поставився до мого прохання з підозрою, та коли я розповів йому, шо зі мною сталося, він засмутився, поклав руку мені на плече і сказав, Чарлі, ти мужній хлопець.

Усі дивилися на мене коли я спустився сходами й почав чистити туалет як робив раніше. Я сказав собі Чарлі якщо вони почнуть сміятися з тебе не засмучуйся, бо пам'ятай вони не такі розумні якими здавалися тобі коли ти працював тут. А крім того вони колись були твоїми друзями й коли вони з тебе сміялися це нічого не означало, бо вони не тільки глузували з тебе, а й любили тебе.

Один із нових чоловіків який прийшов сюди працювати після того як я пішов його звали Меєр Клаус повівся зі мною нехарашо. Він підійшов до мене коли я вантажив мішки з борошном і сказав гей Чарлі я чув шо ти дуже тямущий хлопець – справжній талант. Скажи шо-небудь розумне. Мені стало погано, бо з тону його голосу я зрозумів шо він хоче посміятися з мене. Тож я й далі робив своє діло. Але тоді він підійшов до мене ше ближче міцно схопив мене за руку й загорлав на мени. Коли я розмовляю з тобою хлопче то ти

ліпше слухай мене. А то я зламаю тобі руку. Він сильно викрутив мою руку мені стало боляче і я злякався шо він справді зламає її як і пообіцяв. А він сміявся й викручував її і я не знав шо мені робити. Я так перелякався шо був готовий заплакати але не заплакав а відчув, що мені негайно треба до туалету. Мій шлунок скрутився так ніби я був готовий вибухнути… бо я не міг утримати те що в ньому було. Я попросив його пусти мене будь ласка бо мені треба до туалету але він лише сміявся з мене і я не знав шо мені робити. Тоді я заплакав. Пусти мене. Пусти мене. І зрештою напудив у штани. Зі штанів смерділо а я плакав. Тоді він мене пустив скривив обличчя і здавався наляканим. Він сказав ради Бога я не хотів зробити тобі пагано Чарлі.

А тоді увійшов Джо Карп, він схопив Клауса за комір і сказав дай йому спокій ти вошивий мерзотнику а то я скручу тобі в'язи. Чарлі хороший хлопець і кожен хто його скривдить відповідатиме за це. Мені стало соромно, і я побіг до туалету відчиститись і перевдягтися.

Коли я повернувся назад Френк також був там і Джо розповів йому шо тут сталося а потім прийшов і Джімпі й вони розповіли йому про все і він сказав вони позбудуться Клауса. Вони пішли сказати містерові Доннеру, шоб той його звільнив. Я сказав їм шо не хочу аби його звільнили з пикарні й він мусив би шукати собі іншу роботу бо він має жінку й дитину. А крім того він попросив пробачення за те шо мені зробив. І я згадав як мені було сумно коли я мусив покинути пикарню й піти геть. Я сказав Клаусові треба надати другий шанс бо тепер він не зробить мені нічого паганого.

Проте я ладен побитися об заклад шо я єдиний дебіл у світі який зробив шось корисне для науки. Я таки шось зробив, але не пам'ятаю шо саме. Але я здогадуюся, шо зробив шось

корисне для всіх недорозвинених людей таких як я і ті шо перебувають у притулку Воррена та в усьому світі.

Прощайте міс Кінніан і дохторь Штраус, і всі інші…

P.S. будь ласка скажіть проф. Немурові не дратуватися так коли люде з нього сміюцця, й він матиме багато друзів. Дуже легко мати друзів коли люди з тебе сміюцця. У мене буде багато друзів там куди я піду.

P.P.S. будь ласка якшо матимете можливість покладіть квіти на могилу Елджернона на задньому подвір'ї.